



כתובת המערכת: [saritsz@017.net.il](mailto:saritsz@017.net.il)

כתובת אתר החוג לשוחרי שירה: <http://www.saritpoetry.co.il>

כל הזכויות שמורות לחוג לשוחרי שירה



## תוכן העניינים

שרית שץ  
עודד פלד  
שיר: "עיין ערך שְׁנֵת־שִׁיר"  
שני שירים: "הולך על זמן"; "אוהב את אמא"  
שיר: "תעסוקות ערב"  
שיר: "תפילה"  
2 שירים: "נקמת הגבר"; "אחוז בְּבֶשֶׂר"  
2 שירים: "הקברן"; "בקרס Animula"  
2 שירים: "הבל"; "השקט של אבי"  
מתוך "שירי שלג ותהום"  
שיר: "תפוז תשעים ואחד - מצעד המשוררים"  
שיר: "רחם רחמתיים"  
שיר: "התפייסות"  
2 שירים: "בתחנה הסופית"; "שיר שנמצא בבקבוק"  
שיר: "ובכל זאת"  
שיר: "מותר לי"  
שיר: "בין אהלים – ילדה קופצת על חבל"  
שיר: "בְּעִירָה"  
2 שירים: "ישנו חף מפשע הזועק"; "עולם הפוך"  
שיר: "ג'מס בונד מת הלילה"  
שיר: "רוח נושבת תמיד"  
מאמר: חמישה פרקים ביסודות השירה; פרק ב': הריתמוס  
שיר: "נדודי שינה"  
שיר: "בדרכים"  
שיר: "מה תרצה, אדוני?"  
2 שירים: "התאנה חנטה פגיה"; "משוגע"  
שיר: "קשת בענן, לזכרו של פולי מ"הגששים"  
שיר: "התהלכות"  
שיר: "יפה שתיקה לדייגים"  
שיר: "הו רב-חובל! הו רב-חובל שלי" תרגום: עודד פלד  
2 שירים: "מקום הופך זמן"; "אחרי המבול (הייקו)"  
מאמר: הצצה אל 'הפנאי' ואל 'האין' בשלושה שירים של זלדה  
שיר: "בין טורקיז לתכלת"  
שיר: "אני שר באגן הים התיכון"  
מאמר: משוררים בלא שם ופורטונה  
שיר: "סוף הדרך"  
שיר "מראה מעבר לגל"  
אסתר ויתקון: אבות ואמהות ביוגרפים ופואטיים בשירת הרצל חקק  
מוריס אוגדן "התליין" – תרגום: שרית שץ ומאיר צמח  
דצימוס מגנוס אוזוניוס "לאשתי" – תרגום: לאה גולדברג  
רשימה: על ספרית העיוורים ממקור ראשון  
דודי בן עמי: "לב אֵם" מכיסו של פִּינִיָּלָה

דבר העורכת  
שנה ל"עיין ערך שירה"  
דודי בן-עמי  
יעקב שגיא  
אשר ריך  
ענת לויט  
נתנאל לאור  
מנחם י' צבי קיסטר  
ריקי דסקל  
יפתח בן אהרון  
אילן ברקוביץ  
אורה ערמוני  
שרי בן-בנימין  
אינקוגניטו  
יעל גלוברמן  
שלומית כהן-אסיף  
ציפי לוי-בירון  
מיכל סנונית  
בנימין אלקובי  
ינאי ישראלי  
משה שפיר  
לאה גולדברג  
רעיה שקולניק  
מנחם פאלק  
יהודה גור-אריה  
אשר חזד  
רפאל אמיר  
טל אטלס-תדמור  
אביקם גזית  
וולט ויטמן  
עודד פלד  
רותי בלום  
פנינה פרנקל  
יוסף עוזר  
אריאל סימקין  
דליה יאיר  
איליה בר-זאב  
על-עלי שיח  
עיין ערך תרגום  
מיכאל פז  
המדור לחיפוש שירים  
קוראים כותבים  
אירועי ספרות  
שונות

## דבר העורכת



גיליון 12 של "עיין ערך שירה" הנו גיליון יום הולדת. אנחנו בני שנה! לפני 12 חודשים בדיוק יצא הגיליון הראשון, וככל תינוק שזה עתה בא לעולם הוא היה מעט מקרטע, חסר ביטחון, מהסס, לעתים חבול ובעיקר סקרן וצופה לקראת הבאות.

הרבה מאוד מילים זרמו מאז באוטוסטרדה המקוונת. גדלנו יחד עמכם, עם תגובותיכם הרבות והתומכות ועם הכותבים הרבים שהעשירו את דפי הירחון. איך היינו נוהגים לומר בבר-המצוה? בלעדיכם לא היינו מגיעים עד הלום. ועל כך נתונה לכם תודתנו מעומק הלב.

לאות תודה ומחווה ובעיקר לאור המכתבים הרבים אותם אני מקבלת, החליטו חברי המערכת לערוך עמכם היכרות פנים אל פנים. אז הנה אנחנו מגיחים ממעטה האנונימיות.



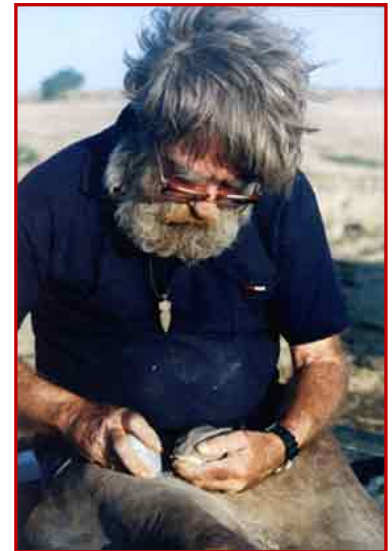
### שרית שץ

האם היולדת. יוזמת מיזם "החוג לשוחרי שירה", מנהלת האתר וספרית המצגות ועורכת הירחון "עיין ערך שירה"



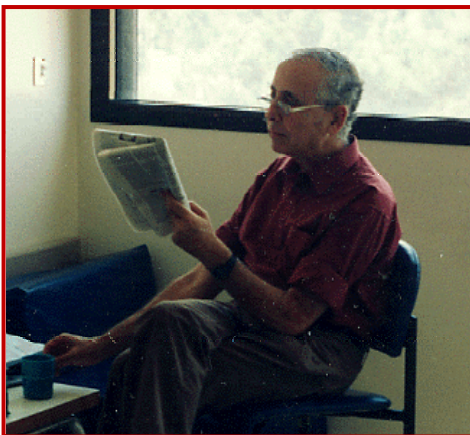
### עודד פלד

משורר ומתרגם מחונן, יועץ וכותב בנפש חפצה. לעולם איננו נפרד מכלבו ותרומתו לא תסולא בפז



### דודי בן עמי

חבר מערכת חרוץ, דעתן וקפדן. איש אבני הצור, שאר הרוח והמילה הכתובה



### אריאל סימקין

מתרגם ומסאי שנון ומקורי. "רכש" מיוחד במינו

### ומה בגיליון זה?

כמו בכל גיליון, רב החומר ויש בו פנים חדשות ומוכרות. "השקה" לספר השירים החדש "הולך על זמן" של המשורר יעקב שגיא, מאמר נוסף בסדרת המאמרים של לאה גולדברג על יסודות השירה, והפעם על "הריתמוס", מאמר העוסק ב"פנאי ובאיך" בשירתה של זלדה, מאמר העוסק בשירתם של ה"אנונימיים" – משוררים בלא שם ופרסונה, במדור "על-עלי שיח", התוודעות לשירתו המיוחדת של הרצל חקק, במדור "עיין ערך תרגום" – תרגום לשירו יוצא הדופן של מוריס אוגדן "התליין" והיכרות קצרה עם המשורר הרומי אוסוניוס. במסגרת תשומת הלב שאנו מקדישים לשירה האידיית, המדור ל"חיפוש שירים" מבקש את עזרתכם במקורותיו של השיר "לב-אם". כמו כן, עדות ממקור ראשון על חשיבותה הרבה של ספרית העיוורים.

תודה לכולכם וקריאה מהנה מכולנו.



## יום הולדת ל"עין ערך שירה" – חגיגת שנה להיווסדו

עבור סוסי קרבות ותיקים, אין דבר מרנין יותר מאשר התסיסה הרוחשת בשולי השירה העברית בשנתיים האחרונות, ומפלסת לעצמה בהדרגה את דרכה פנימה. לא מדובר ב'מרד' של ממש, משום שאין כאן לפנינו תפיסות עולם פואטיות חדשות, אבל עצם ריבוי כתבי-העת החדשים, שחלקם מקוֹנְנִים, עצם המעבר של כתבי-עת ותיקים, ממוסדים, לגירסה מקוֹנְנֶת לצד זו המודפסת, ושפע הקולות הצעירים – כל אלה יוצרים תחושה של התחדשות, רנסאנס-כמעט.

אמת, קל להאשים את הקורא הישראלי הממוצע, הניזון מַזְבְּלוֹנֵי-מְכָר נוחים לעיכול, המלווים ביחצ"נות אגרסיבית; אלא שהשירה איבדה את מקומה המרכזי בספרות העברית כבר לפני למעלה מחמישים שנה. מי היה מאמין היום, למשל, שכאשר נתן אלתרמן החליט לערוק מבת-הקפה התל-אביביים עם פרוץ מלחמת השחרור, והצטרף לאחת מיחידות הפלמ"ח, בן גוריון נתן הוראה להחזירו מיד תל-אביבה. אך מאז עברו הרבה מים בנחל, ששינה פניו מַאֲיָתָן לַאֲכָזֵב. המשורר לא נתפס עוד כנביא, כדובר עמו ובני-דורו; שירת ביאליק וטשרניחובסקי, שלונסקי ואלתרמן, אורי-צבי גרינברג, אלכסנדר פן ואבא קובנר היתה עמוד האש ההולך לפני המחנה. שירת ה'אנחנו', שהפכה בתהליך טבעי, מובן מאליו, לשירת 'אני' באמצע שנות החמישים, עדיין השמיעה קולה ברמה, משום שזך, עמיחי, משה דור, משה בן שאול, אריה סיוון, ושאר אנשי חבורת 'לקראת', ומשוררים שלא השתייכו לשום חבורה, כמו אבידן, רביקוביץ', אברהם חלפי, אמיר גלבוץ, אבות ישורון [יחיאל פרלמוטר אז], ישראל פנקס, אורי ברנשטיין ואחרים, איש-איש וקולו-הוא, דיברו אליו ובשמנו. אך שירת יחיד זו החלה להתדרדר ללא מעצורים מאמצע שנות השמונים ואילך. השירה העברית הפכה ל'נרקיסים לְמַלְכוֹת מְדַמְנָה', אם לשאול לצורך העניין את שם ספרו הנפלא של יאיר הורביץ. המשורר והמשוררת, נפשם המתייסרת או הצוהלת, שירת אני-אני-אני וְאֶפְסִי עוד. ולמעט אֵי-אֵלו משוררים יוצאים מן הכלל, הערים לסביבתם ונותנים ביטוי אותנטי למתרחש בה ולהשפעת האירועים הקולקטיביים עליהם, השירה הפוליטית-חברתית עשויה ברובה פלקטים וסיסמאות, ושירת היחיד רחוקה ברובה מלעורר השראה.

על רקע מציאות עגומה זו, שבה קהל אוהבי וקוראי השירה הולך ומתמעט, כאשר אורך וחיי המדף של ספרי השירה בחנויות הולכים ומתקצרים, אפשר להבין את צמיחתם של כתבי-עת צעירים ואתרי שירה מקוֹנְנִים, המבקשים לעורר את השירה מתנומתה במגדל השן ולהשיב אותה אל הרחוב, אל החיים; אלא שיש להיזהר מבלבול. כמות אינה מעידה בהכרח על איכות, ובתוך כל השפע הזה יש לא מעט קולות וכתבי-עת חדשים, מודפסים ו/או מקוֹנְנִים, שמוטב היה אילו בְּשָׁלוֹ וּבְגֵרוֹ טרם פרסום. אבל יש בקרבנו, עדיין, משוררי אמת, ושוחרי ואוהבי שירה עברית ומתורגמת, כך שבנסיונות הקיימות, כתב-העת המקוֹנְנֶה "עין ערך שירה", החוגג שנה להיווסדו, ומיזם מצגות השירה האודיו-ויזואליות הנלוות אליו, משאירים לנו פתח תקווה ואור בקצה המנהרה. מן הראוי לומר אמת: עיתון שירה זה אינו חף מטעויות, אך הרי נאמר כבר שמי שאינו עושה, אינו טועה. ויתרה מזו, במצב הקיים, גם מי שאינו עושה, טועה - ובגדול. "עין ערך שירה" הוא מלאכת קודש של אֶמו-יולדתו המשמשת עורכת ראשית. כתב-עת מקוֹנְנֶה זה הוא תיבת תהודה של קולות ותיקים וצעירים, עבריים ומתורגמים, ורשימות הביקורת המופיעות בו, והבהרת מושגי יסוד בשירה, מקנות לו ערך לימודי-חינוכי ממדרגה ראשונה. תבוא על שרית שך הברכה: עוד לא אבדה תקוותנו, השירה לא נועדה להיות קול קורא במדבר, ובידה היכולת לנחם, לעודד, להביא מזור.

דודי בן עמי

## עֵין עֶרֶךְ שְׁנַת־שִׁיר

עֵין עֶרֶךְ שְׁנַת־שִׁיר

שְׁנָה

שְׁנַת-אֹר, שְׁנַת-צֶל, הַמְהִירוֹת זֶהָ בְּמִרְחָבֵי הַרִיק  
הַדֶּלֶק, כְּבֵה, הַדֶּלֶק  
בְּקֶצֶה זְמַנְמִרְחָבֵי כּוֹכַב פּוֹעֵם  
נִמְדָד בְּשִׁעוֹנֵי הָעֶצֶר עַל מִצְפֵי הָרִים  
קְרִינָה בִּיחְסוֹת פְּרֻטִית קְבוּעָה לְכֹל צוֹפֶה, נִיח – נִיד.

שְׁנַת־שִׁיר

דוֹבְרַת כּוֹכְבִים, עֶרְפְּלִיּוֹת

גְּלַקְסִיּוֹת הַרְהוּרֵי סְחָרוֹר-שְׁחָרוֹר מְעַצְבִים

תְּרִיסָר לֵילוֹת מוֹלָד מְשֻׁלְחִים

תְּרִיסָר כְּנֵי שְׁלוֹחַ לִיעָדֵי אֶפֶק אַרוֹעַ

גְּבוּל מוֹשֵׁךְ עַד,

עַד לְהַבְלֵעַ.

אֵין תְּמָרוֹרִים;

נֶפֶשׁ אָדָם בְּשֶׁדֶר, בְּנִקְלֹט,

בְּמַהִירוֹת הַשִּׁיר, בְּרִשּׁוֹמוֹ הַדֶּק

תְּנַחֵל פְּסִי שְׁבִיט עַל הַבְּהוּבֵי מִסָּךְ

רוֹטֵט עַל לִבָּן עֵין, מְצַלְצֵל בְּאִישׁוֹנִים, הִנֵּה. הִנֵּה.

נִפְתַּח יָם מִנְקֵד, מִדְּגֵשׁ, שׁוּה-נַח, שׁוּה-נֶע, חוֹטֵף-פּוֹתַח,

רָץ, דְּמַעוֹת, שְׁחָפִים, שְׁדִים, חֲדָרֵי עִיר, מִיִּתֵר נִגּוֹן וְאַצְבַּע הַפְּרִיטָה,

יֵשׁ. בְּמַהִירוֹת אֶלְקָטָרוֹ-שְׁנַת־שִׁירָה.

בְּרִכּוֹת.



לחברנו יעקב שגיא, ברכות על הוצאת הספר "הולך על זמן", בהוצאת "כרמל", ירושלים.  
 "מיני השקה" מרגשת של הספר נערכה במסגרת "החוג לשוחרי שירה".  
 השקת הספר הרשמית תערוך באולם האירועים ב"פרוטיאה בכפר" ב-8.11.07 בשעה  
 20.30.

יעקב שגיא

## הולך על זמן



אני עובר את המפתן, הולך על זמן,  
 קוטף מראות פתנה, חובר לבן.  
 חתנה לבנה נטועה במוחי,  
 מסרבת לצאת לעולם.  
 נערות הפלה גוררות שבל ארך של תקנה.  
 מצדה הנסתר של התמונה  
 או אולי מצדו האחר של ירח נסהר.  
 אני רושם הערות אישיות לעצמי  
 זר לא יבין זאת.  
 עוד אחזר לעצמי במועד מאחר,  
 נושף בנוצה לבנה למחוזות דמיון, מפליג  
 הולך על זמן, על הריון מאחר, מעט אכזר לעצמי.  
 במקור אני סוס מטען, הולך שלום  
 כמו שרק סוסי מטען יודעים ללכת,  
 הנערות בכרמים מחוללות בפריחה לבנה,  
 אנשים נזערים, קוטפים מראות, נזהרים  
 לחיות מעט מן הטעם המר.  
 מי שהולך כמוני על זמן  
 יודע לאן בדיוק צריך ללכת,  
 והיכן לא לעצור.



## אוהב את אימא

יורה בכל מה שזז,  
 גם בחטה שהזהיבה.  
 מתאמן בעריפה על ראשי הקוצים,  
 מטביע אניות ניר בטילי שיוט  
 משגרים היטב ממטוסי צעצוע.  
 כבן אפרים זורע מוקשים,  
 ממתין ליבול שייכבד.  
 מבקש להיות משגיח כשרות,  
 בסכסוך בלתי מישב,  
 בין עם של בשר לעם של חלב,  
 ויותר מכל ממשיך לאהב  
 את אמא.

[למצגת ספרו החדש של המשורר](#)



הזמנה להשקת הספר  
**"הולך על זמן"**  
 ספרו השביעי של  
**יעקב שגיא**  
 בהוצאת כרמל ירושלים  
 אנו מזמינים אותך לערב ההשקה  
 האירוע יתקיים ביום ה', 8 בנובמבר 2007  
 בשעה 20:30, באולם האירועים ב"פרוטיאה בכפר", ליד  
 צומת דרוור (נמל מדינות).  
 19:00-20:00 הרמת כוסית בחדר האוכל הקטן

**בתכנית – חברים קוראים שירים סגן הספר:**  
 המוזיקאית אירית ישראל, הזמרות רבית גופר  
 וסתר מוצפי יסמינו משיריו  
 נגינה – אלעד גויסן  
 את הערב ינחה אלכס טלמור

התכנית תמשך כשעה וחצי  
 ניתן יהיה לרכוש במקום את הספר בהנחה.  
 אנא אשרו בוואטס לטל: 052-2473530 או  
 בדוא"ל [rachelsagy@gmail.com](mailto:rachelsagy@gmail.com)



הולך  
 על זמן  
 יעקב שגיא

אשר ריך

## תעסוקות ערב

בשעות הערב הקפה לוגם אותי  
וספר לוקח אותי לידיו,  
עוברים ושבים בתוך הספר  
מספרים לי על עצמם ובשרם.  
חלק מהם יפים כשקיעה  
חלק אחר מתאים לחשך.  
בשעת ערב מאחרת הספר מניח אותי  
מבין ידיו ויוצא להפגש עם ספרנית.  
מרב זעם אני מחשמל את המקרר.  
הערב שעובר ללא שמיעת חדשות  
מעלה בדעתי שפרצה מלחמה.  
בשעת הערב נשכח ממני הכל  
בקשר למלחמה, כי הוד בריאותו - הטיוול  
עומד בפתח ביתי לאסף אותי להליכה חרופה.  
רחוב הירקון עובר בי לראות אשה מרציפן  
שממנה יוצא הים ועולה לאיברי כגל חם.  
מלה במלה נושרות ממנה טפות מים.  
בשרי נאחז בהשתוקקות שהולכת ומכחילה.  
אשה מרציפן מבקשת איבר מעבר לרחוב.  
הדם שעולה בפני מסמיק. אני מדחיק הרהור  
המתעבר לנגדי. בצפרן מחדדת אני זולל מרציפן  
מגופה. הזעה מריחה אותי. נחמה חבויה מחבקת אותי  
ואזני מגלות לחישה של האשה: "כל אחד יודע שערב  
היא שעה ממצאת" בערב שוטטות, המשרת במשטרה  
החזיר אותי הביתה.



ענת לויט

## תפילה

אנא אבא, קח נא את בתך, שלא היתה יחידתך  
בעולם הזה, ועשה אותה יחידה לך היכן שאתה.  
אל תעלה אותה עוד לעולה על מזבח כעסין.  
שכח וסלח על שלא מחלה לך, לא שכך כעסה  
מאז עזבת ולא הבאת שיה תחתייה,  
להתיר את נשמתה אל הפעיה התמימה.



נתנאל לאור

## נקמת גבר

בכל ניצחון במלחמה עקובה מדם זו  
אתה מנצח בחרבך ומהשלל אתה מיילד מוסלמי  
מכל שטן (ג'לאל א-דין רומי, פליאת שמש תבר'זי)

אפתך בנעם סוד שיח שפת עבר תעבתי  
מנער אחזיר היום אל חיקך  
סוס מיזן יוקד יקוד תשווקת משפיל גאון צוארך  
יעטה קללה נמרצת גלימת פבודך הזיתי  
עת לטהר נואקת תהרי אל בין שניך  
תשאי את קטומת פריי שכוחת אדם ואל;  
ועוד אערה בך נחרפת רקך לא אתגך לבלע  
חזך אכה וכרס על ראשך אהפך עקביך  
מבוססת בדם ברית בשרך גזרתי  
שולים בבזאר אמכרך  
טמאה  
בשם האל חנם.

\* ג'לאל א-דין רומי (1207-1273) - משורר ומיסטיקן סופי  
מידע נרחב [בקישור המצורף](#)



## אחוז בבשר

אינני זוכר מה עשיתי עם פרפרי המשי עצמם.

אחר חלל עלה התות נפער אל מול חטמו של זחל  
עקבתי מהפנט. עד נתלו פקעות בשני כל מסרק ירק.  
אף אני אז אחוז בבשר פטמות העץ (עצמו)  
חפשתי מנוחה לקורי.

נושם רכות תחת מכסה דמיון מחרר ,  
איני מוצא. מה עשיתי עם פרפרי המשי?

מתוך הספר "אותות", הוצאת "הקיבוץ המאוחד", 2007

נתנאל לאור, פסיכיאטר ופילוסוף, מומחה להתערבות במצבי דחק פוסט-טראומטיים ואסון המוני. מכהן כפרופסור באוניברסיטת תל-אביב ובאוניברסיטת יל, ארה"ב. מנהל המרכז לבריאות הנפש תל-אביב ע"ש בריל ומרכז "חוסן" להתערבות בטראומה ואסון המוני על שם כהן-האריס. פרסם עד כה 3 ספרי שירה.



## הקברן

כָּנַף מְעִילִי אֲשֶׁר בְּךָ נִוּגַעַת  
יוֹם יוֹם נִוּגַעַת בְּבִשְׂרָם שֶׁל הַמֵּתִים  
אֲשֶׁר בְּעֵינֵיהֶם הַעֲצוּמוֹת בִּי מְבִיטִים  
מִמְשַׁמְעִים מְאֹד וּרְחוּצִים  
אֶל מִשְׁכָּבָם  
צוֹנְחִים דּוֹמִם אֶל הַדּוֹמִם  
הֵן עַל כַּפֵּים אֲשָׂאם וְאֶפְרָקָם  
וְעֲלֵיהֶם קִינָה שְׁבוּרָה אֲשָׂא  
יְמִינִי תַחַת לְרֵאשִׁים, וְהֵם  
בַּת-שְׁחוֹק שֶׁל יְלָדֵי  
בְּשַׁחֲקָם בְּצַעְצוּעַ



## בִּקְרָקָס Animula

הֲרִיעוּ לָהּ, הֲרִיעוּ וְשָׂרוּ. הִנֵּה עֲכָשׁוּ –  
עֲכָשׁוּ נִפְתַּח הַכְּלוּב וּמִתּוֹכוֹ תֵצֵא בְּצַעְדֵי אִישׁ חֵיל לְקַצֵּב הַתְּזַמְרֵת  
– הַצִּפּוֹר הַגְּדוּלָה.  
לֹא, אֶל תִּצְחָקוּ לָהּ. זֶה פֶּלֶא הַזִּירָה, זֶה נֶזֶר קִרְקָסִים  
צִפּוֹר עֵנֶק אֲשֶׁר כָּלָה זֶהָב וְאַרְגָּמָן  
מִרְחַפֵּת בְּאַבְחַת כְּנָפִים בְּשָׁמֵי הָאֵהָל הַגְּדוֹל  
עֲכָשׁוּ לְקוֹל שׁוֹטָה שֶׁל הַמְּאֻלָּפֶת הַיְפָה יְנִינָה  
מְטֹלֶת הִיא  
אֲסוּפֶת כְּנָפִים וּמִפְרָכָסֶת עַל הַזִּירָה כּוֹרַעַת בְּרֶךְ.  
הִכִּי בְּשׁוֹט, הַכּוֹ, תְּזַמְרֵת וְתִפִּים, אַחַת:  
מִיָּד תִּרְאוּ מֶה מְפִלִיָּאָה הִיא לַעֲשׂוֹת צִפּוֹר הַפֶּלֶא  
כִּי הֵן נִקְרוּ עֵינֵיהֶן בְּבִרְזֵל הַמְּלִכָּן, וּבְכֹל זֹאת  
בְּמַעוֹף אֶחָד מוֹצֵאת הִיא אֶת הַנִּדְנָדָה בְּגִבָּה הַקִּרְקָס וְשֵׁם  
הִיא תִתְפַּתֵּל לְעֵינֵיכֶם הַנִּפְעָרוֹת וְתַחֲוִלֵּל כְּגִדּוֹל הַלּוּלִינִים. אֲבָל הִנֵּה הִיא  
יורֶדֶת בְּמַעוֹף, וּכְבֵר יְנִינָה רְכוּבָה עָלֶיהָ כְּעַל סוּס, רַגְלֶיהָ עִירְמוֹת  
דּוֹחֲקוֹת בְּצוּאָרָה שֶׁל הַצִּפּוֹר שׁוֹטָה שׁוֹרֵק שׁוֹרֵק מֵעַל רֵאשֶׁה  
וּבְחוּגָה מְעִלֵיכֶם – צִפּוֹר הַפֶּלֶא  
תִּשְׁמִיעַ שִׁיר שֶׁלֹא הוֹשֵׁר כְּמוֹהוּ,  
וּבְעוֹד אֵינְכֶם יוֹדְעִים אֶת נִפְשְׁכֶם, תִּצְנַח כִּירוּיָה אֶל הַזִּירָה הַמְּאֻבָּקֶת  
וּכְבֵר יְנִינָה הַיְפָה קוֹפֶצֶת וּמִפְשָׁקֶת יְרֻכֶיהָ לְקִידָה.

מתוך "הוויות", הוצאת "הקיבוץ המאוחד", 2006. [למצגת שיריו של המשורר](#)

**מנחם י' צבי קיסטר**, נולד בשנת 1957 בחיפה. גדל והתחנך בירושלים. בצעירותו נמשך למקרא ואחר כך גם לטקסטים יהודיים עתיקים אחרים. כיום הוא חוקר של פרשנות המקרא הקדומה, ספרות בית שני וספרות חז"ל. משמש פרופסור באוניברסיטה העברית בירושלים. פרסם מחקרים רבים בתחומים אלו, שנקודת המוצא שלהם היא טקסטואלית מובהקת. ספר השירים "הוויות" הוא ספר שיריו הראשון של מנחם קיסטר. הספר ראה אור בסדרת ריתמוס של "הקיבוץ המאוחד".

ריקי דסקל

## הבל

על מורד לבי  
התנשם אפו הלח של  
הבל  
בני  
הבל  
לחשתי  
מפרקת כל הברה  
כאלו היתה קבית השוקולד האחרונה בחלל פה רטב  
זרועות השיש החמות שלי  
אחזו בו  
ואצבעות הבשר הקטנטנות שלו  
שחקו בין ירכי  
שדם טפטף מהן  
כמו זעה קרה.



## השקט של אבי

השקט של אבי ביום, היה רק למראית.  
אנחותיו קרעו את לב הלילה ואני  
קפאתי על משכבי.  
אוי לה לילדה הרואה קלגסים  
לארך אנחתו הגועת של אביה הישן.

ביום היה שקט אים מצטבר בלבו של אבי  
ופורץ לו משם קלוחים קלוחים בלילה.  
בחשך היו אנחותיו מסתגנות לארך המסדרון הצר  
עד אלי  
מנסרות אותי ומשכיבות עצמן בתוכי.

\*

אור הבקר רפה  
גשם תלוי באויר  
אני חוששת שלבו של אדני עומד לפקע  
כלבו של אבי שמת.

מתוך "לחם הפנים", הוצאת "הקיבוץ המאוחד", 2007. [למצגת שיריה של המשוררת](#)

ריקי דסקל, נולדה בחיפה להורים ניצולי שואה.  
בוגרת החוג לתיאטרון באוניברסיטת תל-אביב והחוגים לספרות  
וחינוך באוניברסיטת חיפה. בעלת תואר שני בלימודי היהדות.  
שיחקה בתיאטראות שונים, עסקה בחינוך ובהוראת ספרות בבית ספר  
תיכון. מזה מספר שנים מלמדת טקסט ודיבור לבמה ב"בית-צבי", סמינר  
הקיבוצים ואוניברסיטת חיפה.  
עד כה פרסמה 4 ספרי שירה. שיריה מתפרסמים בכתבי עת שונים לספרות.

יפתח בן אהרון  
מתוך שירי שלג ותהום

לצבי

א.

איזה אשר נתן לחבר הלילה  
מכמה חוטים לבנים מכי אור  
היורדים מתוחים ודקים  
מתקרת השמים.

מי ישן בבית, מי קורא, מי מדבר.  
הבית ער, מכיל את גופיה הישנים  
של אנושיות מפצלת.  
לבן ושחר הם חמרי הלילה,  
דרכם מדבר הבלתי ננגע:  
שלג ותהום ידברו אותך בשנתך.

אם חלמנו שנינו אותו חלום  
והיינו ערים בשעה שהמים המו בבאר,  
איש מלבדנו לא יבין את שפת הפרדות.  
לבן וזוהר נמתח השלג מעל התהום.  
ימה שמים ומה כוכבים  
אם עיני אנשים עצומות בהלכם בשלג.

ואתה, מקלף תקרות,  
הרי שלג גולשים כחוטים לתוך עיניך.

מתוך "שעת המים", הוצאת  
"הקיבוץ המאוחד", 2007

אילן ברקוביץ

תפוז תשעים ואחד

מצעד המשוררים

העיר נערכה למצעד המשוררים  
שוטרים דאגו לישר את השורות  
ומישהו נקה את הבתים.  
עכשו נותר רק לנו להתחיל לצעד  
אלא שבהרף עין הונפו חרבות.  
שספו כמה גרונות ומשוררים כרעו  
מנטל שירתם של חבריהם. מנקי הרחובות  
הביטו במשוררים במועדם ואחר כך  
התפנו לנקות את הדם. מישהו ספר  
שראה כמה מוזות נמלטות מהמקום  
בסערה ורוח השירה בערה.

מתוך "תפוזים", הוצאת "אבן חושן", 2007



אורה ערמוני

## רחם רחמתיים

סנא אבו-ראזק רוקמת בסתר  
חוט שחר דק כשערה  
על גרב משי שחום  
תך נוגע בתך ברוך  
לא קרע לא פגם לא טפת דם  
רקמה רקמתים.  
תמונת ערוה

על קירות המוזיאון הלבנים המוארים  
תולה סנא אבו-ראזק  
ערוה ליד ערוה  
משלמות כנצן  
פקע פרח תפוח מתפקע להפקח  
להקטף.  
תמונת זעקה

הרחק מכפר הלדתה, מבית אביה,  
אחיה המקנאים לה, אמה הורתה  
סנא אבו-ראזק מצגת לראוה  
ומי הגבר יעז לקרב  
וכי יעז געת בה  
מחרמת לא-רוחמה  
רחם רחמתיים  
אשה

מתוך "עוברת ארח", הוצאת "כרמל", 2006  
למצגת שיריה של המשוררת

אורה ערמוני, חברת קיבוץ מלכיה. עיתונאית.  
פרסמה עד כה 3 ספרי שירה.

[למצגת שיריה של המשוררת](#)

## שירי בן-בנימין התפייסות

איני אוהבת בלונדינים.  
אמי שכבה על גבה תחתם,  
אחרים נעצו בפניה מגף.  
עכשו בבר המקומי  
בנו של מכה אמי מתרברב,  
סבו עוד כחו במתניו.  
אני את שם סבי, הר קאופמן,  
שהיה לעפר בשדה תפוחי האדמה,  
איני מזכירה  
?WARUM

המלחמה כבר במקום אחר.  
החטה מזהיבה. השעורים קשורות בחבלים.  
ידיו המקמחות של האופה  
אופות את אותו הלחם העגל המלא שבטנו הרכה  
חפנו ידים חומות את סבי, הר קאופמן, להמית.  
מהעוגיות האלה יאפו  
תינוקות גלוחי ראש. מחר במגפים יסמרו רחובות.  
על הבר בנו הבלונדי של מכה אמי  
מערה בירה בגמיעה מהירה,  
מניח יד חורכת כפצע ירי על ערפו של סבא.  
לצד המשתנות הקרות, על ברקיו בין ירכי  
החשופות שפור טומן ראשו.

מתוך "מקום בו האספרסו קצר", הוצאת  
"הקיבוץ המאוחד", 2006

שירי בן בנימין, משוררת. מתגוררת בקיסריה. בעלת תואר  
שני בספרות מטעם אוניברסיטת תל-אביב. פרסמה את  
שיריה בבמות ספרותיות שונות.  
"מקום בו האספרסו קצר" הנו ספר שיריה הראשון.



אינקוגניטו

### א. בתחנה הסופית

במקום שנקרא אחרית־ימים,  
את כזבת לי, אני כזבתי לך,  
כשאמרנו ששקרנו,  
במקום שנקרא דמכר.

### ב. אחרי התחנה הסופית

אחר-כך, במעצור שבקצמסלה,  
ירדנו מהרפבת אל כל עבריה,  
כספנו: כהנה וכהנה.  
ידענו: אם-השמאל ואימינה.  
הבנו: מן הסתם אמת דברנו, מן הסתם.  
החרשנו: הכל כבר נאמר,  
לא סתם, בדם קר.



### שיר שנמצא בבקבוק

וכמו לא משך מעולם בצמותי  
ריק הדף הזה, הקפל הלבן  
המבקש לו מעט תשומת  
לב, גם אני הייתי יפה לפרקים, גם עלי  
התנפצו הנעורים לבבם, וכל התם הענג הזה  
התם הסדוק, המקמט, שאף  
פעם לא, לא משך בצמותי  
מעולם.

וכמו לא הכתימה הדיו את  
האצבעות, חדרה בצפרניים,  
מצירת מעגלים ודשאים ורוחות ושמשות,  
גם אני מצצתי מן המר החי הזה  
גם אני, כמו הדיו, מחליקה בשערי  
בשערי, בשערי, בשערי,  
בשערי הלבן הלבן הזה,  
הצבוע.

וכמו לא כל הנהרות וכל הנערות  
נושאות את דכין אל הים,  
כובסות את הגעגועים,  
במה שלא היה-  
ולא עוד יהיה  
כמו לא היתה צמתן,  
לא היתה  
מעולם.



יעל גלוברמן

### ובכל זאת

ובכל זאת  
אנחנו מאמינים בכל מי שמתקרב מספיק  
לגעת בפנינו, נותנים לו למשש  
את התקוה הישנה שמחכה  
מתחת ללבד המרפד את עפעפינו,  
מצפים בחשך שייסיר  
את האבק שנוח על שפתותינו  
וימתח את מיתרי הקול,  
כמו מכוון פסנתרים.

חול מכסה לאט  
את חרבות האהבות שבלבנו,  
נערם מעט מעט,  
מעמעם את התוים.

תלי תלים,  
אנחנו מיחלים למוסיקה.

[למצגת שירה של המשוררת](#)

הכותב בחר להישאר עלום-שם והמערכת מכבדת את רצונו.

שלומית כהן-אסיף

## מותר לי

לפני שנעמי מתה  
היא אמרה  
שמתר לי לבוא לגן שלה  
לגנב דבדבנים,  
וגם תאנה ואגס מתר לי.  
ורק את המשמש היא אוסרת עלי  
כי פריו מלא תולעים וחולה הוא.

ומתר לי לבוא לגן  
להתנדנד בערסל  
להתבשם מערוגת החלומות  
כלה תבלינים מארץ מרחק.

ואני לא מתקרבת  
לערוגות של נעמי  
אפלו שמפתח הגן אצלי  
בערמת המפתחות.



ציפי לוי בירון

## בין אהלים – ילדה קופצת על חבל

שער מפיה, צמות מתוחות להרחיק כנים.  
מקצית כעכברוש מגפות.  
אני קופצת, החבל בידי והבקר לקפץ.  
עוד מעט אחפש בזבל שאריות תוססות,  
עוד מעט יתלו עלי תינוק  
לקבץ בצמת בתוקפנות מתחננת.  
עוד מעט יתקער גבי כקטר צנור הביוב  
קבוע יחיד בין יריעות השקים.  
עוד מעט שפחה, ואלמד לא לצעק כשישפכו ימי.  
בינתים אני קופצת.  
מלאכי הפלסטיק נפוחי ירכים,  
משיקים כנף אחרונה על פני,  
מול האפק המזהם של מומביי.



מיכל סנונית

## בעירה

כל הלילה נשרו כוכבים משמים  
לתוך שמלתי  
והייתי נבערת והייתי בוערת  
כאש בשמי קיץ ברוכים.

ומעשים שלא עשית אתה  
ומעשים שלא העזתי אני  
עשו בנו הכוכבים,  
רק לעת בקר מצאוני השומרים  
והביאוני פתח ביתי.

ומהרתי לסגור את הדלת  
ולתת בחלון סימנים  
שאהיה גם מחר בוערת  
לקראתך עד קץ הימים.

תברך אלהים בכשפין  
איך נשרו כוכבים לחיקי  
נבערת בלהט שפתך  
בוערת כאש תמיד.

[למצגת שירה של המשוררת](#)

בנימין אלקובי

## ישנו חף מפשע הזועק

ישנו חף-מפשע הזועק, שהוא  
חף מפשע  
ישנו אשם הזועק שהוא  
חף מפשע  
וישנו חף-מפשע הזועק  
שהוא אשם.

אדם הולך לאט לאט ולפתע מתמוטט  
כך באמצע הרחוב, כי האדם  
להבדיל משאר יצורים, נתון תמיד  
לחלשת הגוף והמצפון  
ואז, בנקדת הסיוס, כשהוא מרגיש  
שאין לו כבר מה להפסיד, כל  
מרחבי הזמן שלו מתרחבים  
ומתקפלים אל אותה נקדה שבה האיש קם מחדש  
על רגליו ומתחיל לרוץ מאמצע הרחוב  
והלאה, ואין מי או מה שייעצר  
בעדו.

## עולם הפוך

אזרחים מן השורה מתחפשים למסבת תחפושות בעיר,  
תאווה אפלה להם להיות ולו רק פעם בשנה  
רוצחים, שודדים ואנסים.

רוצחים, שודדים ואנסים לעמת זאת  
יעדיפו להשתרך אחרונים בתור  
ואולי אף לא להכנס כלל למסבה,  
ובלבד לא להיות בעיני עצמם  
ספסרי כרטיסים שאזלו,  
עברניים קטנים.

בנימין אלקובי, יליד מרוקו 1961, תושב קרית-ים. משורר.  
בעל תואר שני בספרות ובפילוסופיה; מורה במקצועו.

פירסם חמישה ספרי שירה. האחרון שבהם "מסע

ספר המתכונים" ("פרדס" 2006). זוכה פרס "קרבן תרבות חיפה"

על ספרו הרביעי "באמצע החיים" (ירון גולן, 2003).

חבר באיגודי סופרים, בראשם אגודת הסופרים העברים וכן

חבר באקו"ם. מפרסם משיריו מעל במות ספרותיות

שוונות.



ינאי ישראלי

## ג'מס בונד מת הלילה

\*

חֶרֶף חוֹזֵר כְּמוֹ אִשָּׁה מְכָה.  
אֹוִיר הָעִיר נִמְקֵק מְאֻפְשָׁרִיּוֹת כְּעֵץ מְעֻדָּף מִיָּם.  
בְּגֵן הַסְּמוּךְ לְכָאן מְצֵאתִי זְמַן פּוֹרֵחַ,  
בְּלִתִּי מְכֻוֹן,  
וְרִיחַ שֶׁל אֲבָק נֶחֱלֵט לְזִכְרוֹן.  
נֶגֶד הַשֶּׁקֶט הַזֶּה אֶצְטַרֵּךְ בְּקֶרֶב לְהַפְעִיל אֱלִימוֹת.

\*

חֶרֶף מְאַחֵר כְּמוֹ מַחְזוֹר.  
מַחְוֹת חִזּוֹר מְתַפְשָׁטוֹת עַל הַבַּר  
בְּאֱלִימוֹת שֶׁל אֹור חוֹר.  
”מְנַעַר, לֹא מְעֻרָב”,  
צַחְצוּחַ לְשׁוֹנוֹת קֶצֶר  
עֹנֵג  
נִגְמָר.

עֲכָשׁוּ עִיר מְעַמִּיקָה אֶל לַיְלָה,  
מְכָרָה חֲנוּק מִמָּה שֶׁלֹּא יִתְרַחֵשׁ בּוֹ.  
אֹוִיר הָרִיוֹנִי שֶׁל אֹוקְטוֹבֵר מוֹאֵר  
עֲשָׂשִׁיּוֹת מְעַמְעָמוֹת, דְּבוּרֵי הָאֲנָשִׁים בְּרַחוּב  
צִיּוּצֵי כְּנָרִיּוֹת גּוֹנְעוֹת.

מתוך "מות מטע האגס", הוצאת "הקיבוץ  
המאוחד", 2007

ינאי ישראלי, יליד 1981, נולד בכפר-שמואל.  
מתגורר כיום בתל-אביב ועובד כבקר טיסה.  
שיריו התפרסמו בכתב-עת ומוספים  
ספרותיים שונים. "מות מטע האגס" הוא  
ספרו הראשון.

משה שפיר

## רוח נושבת תמיד

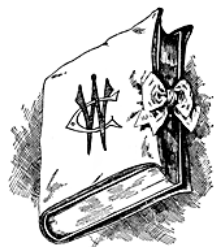
רוח נושבת תמיד באי מדגסקר,  
רוח סערה צפונית-מערבית.  
וגשם טרופי, שיירד אתמול בבירה טננריב,  
שבִּרְמָה הַפְּרָקְמֵבְרִית, בֵּין הַרֵי הַגְּנִיס וְהַגְּרִנִּיט,  
- יורד עכשו בעיר-הנמל טמטב שבחוף המזרחי.

ומי שעייף מתלאות היום – אולי כדאי שישב,  
ומי שכבר ישב – מוטב שישכב,  
ומי שעכשו שוכב כדאי שישן;  
- כי מי שכעת ישן כאן  
אולי חולם חלום-בעתה  
על מהפכת ההנתקות הקדומה  
מהגוש הגדול של יבשת אפריקה;  
או אולי הוא מתרגם בהמלת הלילה  
את קולות העטלפים,  
שיצאו לציד צפרדעים  
ביער-הגשם המשונני;  
ואולי גם רואה את הגונים  
של טפות הגשם המנמרות,  
ואולי גם נוגע ברחמים הגדולים  
שנכמרים בכל האתרים,  
שבהם היינו לפני שנוצרו  
ושאליהם נחזר – לאחר שנגמר.

משה שפיר, משורר, חוקר, גאולוג ומרצה. יליד תל  
אביב, 1935. גאולוג-יועץ עצמאי, מרצה בנושאים  
גיאוגרפיים-גאולוגיים ובנושאי ספרות, שירה  
ומיתולוגיה ברחבי הארץ. עד לא-מכבר שימש כסגן  
י"ר אגודת הסופרים העברים, וחבר בהנהלת הסניף  
הישראלי של ארגון הסופרים העולמי "פאן".  
פרסם עד כה 9 ספרי שירה.



אנו ממשיכים בסדרת הפרקים ביסודות השירה על פי הרצאותיה של המשוררת לאה גולדברג. הפעם: המקצב, או 'ריתמוס' כלשון המאמר. פרק זה מצטיין גם בניתוח יסודי של המקצב בבלדה קלאסית מאת אלכסנדר פושקין, בתרגומו – הקלאסי גם הוא – של אברהם שלונסקי. כאן משמשת הבלדה כדוגמה לתפקידי המקצב בשירה.



לאה גולדברג

## חמישה פרקים ביסודות השירה פרק ב' - הריתמוס

שירת מרי

אם נגזר עלי המותה  
בעודני באבי, -  
הוי, אתה אשר אהבת  
ודדיך רן-לבי, -  
השבעתיך: סור ממני,  
אל תשק שפתי מתה;  
סבה מגופה של ג'ני,  
פסע הרחק ממטתה.

ואחר - מהר לזנח  
את הכפר ומצא נוח,  
בו תזכה לתת מנוח  
ללבך הדוה.  
ולימים כשך הדבר,  
פקד הקבר הנדח;  
כי את אדמונד גם בקבר  
ג'ני נצח לא תשכח.

לפנים פרח ארצנו  
במנוחה שאננה:  
כל יום-חג בית אלהינו  
נתמלא מהמונה;  
בתשואות-הטף הריע  
בית-הספר הרועש,  
ובשדה קמה הופיע  
המגל עם החרמש.

ועתה נעול השער  
בבית-ספר ובית אל;  
רגל איש כלתה מיער;  
בא קציר ויקמל;  
והכפר עוטה עצבת,  
כנוה שרפתו אש, -  
הס בכל - רק בית-המות  
לא ישם ולא יחרש.

לרגעים מתים יובילו  
החיים באנחה,  
תחנונים אל אל יפילו  
להמציא להם מנוחה.  
לרגעים נחפרת שחת,  
וקברות, כאח אל אח,  
כבני-צאן מגדל פחד,  
צף יצטופפו בסך.

זהו שירו של המשורר הרוסי אלכסנדר פושקין, "שירת מרי" מתוך "משתה לעת דבר" בתרגומו של אברהם שלונסקי. 2

אם נרצה לספר שיר זה במלים יומיומיות השגורות בפינו, נעשה זאת בערך כך: מגפת דבר פשתה בארץ, שלפני כן הייתה שאננה, פורחת, הומה מאדם. והנה הפכה אותה ארץ בית-מות גדול. הכפר שומם: רק בבית הקברות תנועה בלתי פוסקת. בני-אדם קוברים את מתייהם וחוששים שבעוד שעה ימותו אף הם. אפילו האהבה איננה מקרבת את האוהבים בשעת סכנה זו. הנערה ג'ני השרה את השיר איננה שוכחת את סכנת ההדבקות במחלה

ומזהירה את אהובה: הַשְּׁבַעְתִּיךְ: סוּר מִמְּנִי, / אֵל תִּשָּׁק שְׁפָתַי מִתָּה / סִבָּה מְגוּפָה שֶׁל גִּנְי, /  
פָּסַע הֶרְחַק מִמִּטְתָּה. / וְאַחַר - מִהֵר לְזַנַּח / אֶת הַכֶּפֶר". - -

ושבועת אהבתה הנצחית אחרי המות, "גם בקבר", איננה מפיגה את אוירת אימת המות והמחלות אלא אדרבה מדגישה אותה, שכן יוכל לשוב האהוב לכפר ולפקוד את קברה הנידח רק כעבור זמן רב, רק כשוך הַדְּבָר.

בשעה שאנו מספרים את השיר בדרך זו, ואפילו מביאים אנו אילו ממילותיו וחלקיו, הרגשתנו היא שתוכנו, נושאו, והלך-הרוח שבו, עשויים להביאנו לידי דכדוך-נפש. אילו היינו קוראים באחד העיתונים, שמגפת הַדְּבָר פשתה בארץ, ושבכפר אחד מתו כל תושביו וניצל בו איש צעיר אחד בלבד, שנמלט משם ושמחשש מחלה לא העז אפילו לקבור את אהובתו, היינו חשים מן הסתם תחושה של עצבות, חוסר-מוצא ודיכאון. אבל אחרי שאנו קוראים דברים אלה עצמם בשיר. הרגשתנו היא אחרת. עצבות? כן, ודאי; רחמים? ללא-ספק; תמונה של חורבן ומות - וכי ייתכן אחרת? הרבה יותר מבשעת קריאת רפורטז'ה. אבל לא דיכאון. אדרבה חשים אנו כמין התרוממות רוח. ההרגשה היא שעצם העצב שלנו יפה, שברחמינו יש משהו מן הנאצל. האימה המכוערת של המגפה, והפרט הפרוזאי כל-כך של האפשרות להידבק במחלה, אף אלה מעבירים אותנו אל עולם נאצל, מעלים אותנו לשלב גבוה יותר של הרגשת חיים. משל כאילו הפתיחה שבשיר המדברת על מה שעבר ואיננו עוד, היא הנותנת את הטון היסודי לשיר. את הרגשת מלוא החיים:

לְפָנַי פָּרְחָה אֶרְצֵנוּ בְּמִנוּחָה שְׁאֵנָה: כָּל יוֹם-חַג בֵּית אֱלֹהֵינוּ נִתְמַלֵּא מִהֶמוּנָה;  
בְּתִשְׁוֹאוֹת-הַטֶּף הִרְיעַ בֵּית-הַסֵּפֶר הָרוֹעֵשׁ, וּבְשִׁדָּה קָמָה הוֹפִיעַ הַמַּגָּל עִם הַחֲרָמֵשׁ.

ואין אנו נופלים ברוחנו, אף בחושנו את הכאב הגדול אשר בחלק זה של השיר:

לְרַגְעִים נִחְפָּרֶת שַׁחַת, וּקְבָרוֹת, כְּאִחַ אֵל אָח,  
כְּבָנִי-צֵאן מִגְדָּל פָּחַד, צֶף יְצֻטוּפּוּ בְּסֶךְ.

אם נגזר עלי המותה בעודני באבי, -  
הוי, אתה אשר אהבת ודודיך רן-לבי, -  
הַשְּׁבַעְתִּיךְ: סוּר מִמְּנִי, אֵל תִּשָּׁק שְׁפָתַי מִתָּה;  
סִבָּה מְגוּפָה שֶׁל גִּנְי, פָּסַע הֶרְחַק מִמִּטְתָּה.

וְאַחַר - מִהֵר לְזַנַּח  
אֶת הַכֶּפֶר וּמִצָּא נֹוה,  
בּוֹ תִזְכֶּה לְתֵת מְנוּחַ  
לְלִבְךָ הַדְּוָה.  
וּלְיָמַי כְּשֶׁךְ הַדְּבָר,  
פָּקֵד הַקְּבֵר הַנִּדְּחַ;  
כִּי אֶת אֲדָמוֹנְד גַּם בְּקֵבֶר  
גִּנְי נִצַּח לֹא תִשְׁכַּח.

מה עשה כאן המשורר? באילו אמצעים, באיזו דרך נתן בלבנו את הרגשת היפה, את תחושת השגב בתארו את שתיאר? או, במלים אחרות - מהו ההבדל בין שיר לבין כתבה של עיתון?

אולי נצדק אם נאמר שהשירה משיגה הרגשה זו על ידי ההרמוניזאציה של הלשון. המילים שבהן משתמש המשורר, שהן מבחינה מילונית, אותן המילים עצמן המשמשות חומר גם לעיתונאי, יש להן בשירה נוסף על ערכן המשמעותי-ההגיוני גם ערך מוסיקאלי.

המלים המשולבות זו עם זו, הן בשיר לא רק שלבים שכליים ותיאוריים, אלא גם צרופים צליליים, אשר כובדן, קלותן, אורכן, קיצורן, הטעמתן והבלעתן יוצרים בו את ערכה האיכותי של השורה השירית ושל השיר כולו. הנה כי כן לכך נתכוון קולריג' באמרו: "מיטב המלים במיטב סדרן".

מבחר מילים זה, לא רק בצירופן התמונתי המעורר בנו אסוציאציה חזותית, לא רק ברציפותן ההגיונית המבהירה לנו את הרעיון, כי גם בשילובן המוסיקאלי ההולם והמתאים לרעיון ולתמונה, יוצר את ההרמוניה של השיר. וההרמוניה היא שמעבירה אותנו מדרגת ההרגשה החילונית של החיים להרגשה חגיגית יותר ונותנת בלבנו את תחושת היפה, גם בשעה שאין המשורר מתעלם מפגעים ונגעים: אדרבה גם בשעה שהוא מבליטם, כאשר הוא עושה זאת בשיר שלפנינו.

ערכה הצלילי של המילה איננו מוחלט ואינו מבודד לעולם. לגבי השירה - וזה מושכל ראשון - אין מלים מכוערות ויפות. המילה זוכה בערכה בצירופה אל מילים המקיפות אותה. והמשורר - כמעט תמיד באורח אינסטינקטיבי, משום שמשורר הוא - בוחר מלכתחילה את המלים שלו כך, שהאחת הצמודה לחברתה יוצרת שווי משקל בתוך המשפט. למען שיווי משקל זה יש צורך בפרופורציה נכונה בין כל חלקיו ועם זה בחיות מוסיקאלית ובאפשרות של הדגשת התנועה והחירות של כל מלה ומלה.

שעה שאנו מתבוננים בתמונה אנו דורשים שמסביב לכל עצם המצויר בה יהיה, מה שקוראים "אור". בדומה לכך צריך להיות אור סביב לכל מלה שבתוך השורה השירית. דווקא משום שהשיר מדחיס את המשמעות, מקצר את דרך תפיסתנו את העולם, עליו לא ליפול עלינו כערמה דחוסה של צירופי מלים, אלא עליו להניח לכל מלה ומלה לצלצל בצירוף עם הַדָּה המוסיקאלי. באמרנו את הדברים האלה איננו מתכוונים לצירופים שהם צליליים בלבד, אלא לצליל המהווה את חלק המשמעות. שאם לא כן היינו מגיעים למה שניסתה לעשות בשעתו תנועת ה"דאדא", היינו לצירופים צליליים שאין להם הגיון כלל, או לאותם משחקים ריתמיים צליליים שאנו מוצאים אותם בפזמון החוזר של שירי-עם, כגון "אי לולי - אי לולי" או "טרא-לא-לא", למיניהם, ששרדו מן התקופה שבה היה השיר קשור לזמר או למנגינה. כל כוחו של השיר הוא דווקא שערכו המוסיקאלי מבטא את משמעותו. ברור שעל ההרמוניה של השיר חולש הריתמוס. "הריתמוס בזמן" אומר שופנהאור "הוא מה שהסימטריה היא בתוך החלל". ואדית סיטוול ב"פנקס המשורר" שלה אומרת: "הריתמוס הוא אחד התורגמנים העיקריים בין החלום והמציאות".

שני משפטים אלה חשובים לנו מאד, מאחר שבדבריו של שופנהאור, בין אם נקבל את מושג הסימטריה ובין אם לא נקבלו, אנו שומעים על אפשרות ההרמוניה הנוצרת על-ידי הריתמוס. מן התוהו והבוהו של העולם המשמש חומר גלמי לחוויתו של האמן, אנו מגיעים בעזרת הריתמוס לסדר מסוים. ואילו דבריה של המשוררת האנגלית מרמזים לכך, שהעולם הנוצר על-ידי השירה הוא מציאות וחלום בעת ובעונה אחת והריתמוס הוא הגשר בין העולם הריאלי והאידיאלי. אפשר שכאן המפתח לאותה הרגשה של התרוממות הנפש שיש לנו שעה שאנו קוראים שיר טראגי, או אלגי, או אפילו שיר זעם ותוכחה. ננסה-נא אפוא להתבונן אל הבניין הריתמי של השיר שהבאנו אותו לדוגמה. השיר כתוב כולו במקצב טרוכאי מרובע:

וְעַה נְעוּל הַשְׁעָרִי  
בְּבֵית־סֵפֶר וּבֵית־אֵל  
רְגַל אִישׁ כִּלְחָה מִיעָר  
בָּא קָצִיר וִיקְמַל

הטרוכיאוס, או "היורד" בעברית, הוא מקצב בעל שתי הברות שהראשונה שבו מוטעמת והשניה אינה מוטעמת. הטרוכיאוס הוא, לעצם העניין, מקצב עליז: במקצב דו-הברתי, כמו הטרוכיאוס והיאמב יש משהו מעודד, כי הוא מהיר, קצר, ומקפץ. אין זה מקרה, כנראה, שמרבית השירים של הילדים, היינו אלה שהילדים הקטנים עצמם מחברים אותם, נשמעים במשקל של טרוכיאוס. יש בו במשקל זה מריתמוס הקפיצה ולפיכך הוא נוח למשחק. אם תקשיבו למשחקי ילדינו ולאותם משפטים ריתמיים שהם יוצרים לצורכיהם תשמעו את המקצב הזה:

ברוגז, ברוגז לעולם  
שולם, שולם אף פעם –

(הם אינם מניעים את השוא בהברה א' ומרחיבים את ההברה האחרונה עד כדי שתי הברות) זה ממש המשקל שבשיר שלפנינו:

רגל איש כלתה מיער/ בא קציר ויקמל

שיר העם בשפות האירופיות מושר לעתים קרובות במקצב זה. השיר שלפנינו הוא נוסח באלאדה עממית ואין פלא אפוא שזה משקלו. נשאלת השאלה, איך משתלבים זה עם זה התוכן העגום של השיר עם מקצב עליז משחקי זה? כפי שיתברר על נקלה אין לנו למרות המשקל של השיר, רושם כי השיר עליז הוא. אך כפי שקבענו: השיר על אף עצבותו איננו משרה דיכאון עלינו; דבר זה הוא במידה רבה תוצאה של המקצב הטרוכאי שבו הוא כתוב.

על הבמה הרוסית משתמשים הבמאים במונח "המאג'ור השחקני". פירושו של ביטוי זה הוא: בשעה ששחקן משחק תפקיד של אדם הרואה בחיים שעמום, שממון, חוסר מוצא, חוסר משמעות (הדברים נאמרים לא בטרגדיה גדולה, כי בטרגדיה גדולה יש פאתוס ושגב המצמיחים כנפיים לאדם במצבים הטראגיים, אך המדובר הוא כשמשחקים תפקיד דרמטי של הווי, למשל אם משחק שחקן את וויניצין ב"דוד ואניה" של צ'כוב, או אפילו את ז'אק ב"כטוב בעיניכם" לשכספיר), עליו למסור את הנכאים שלו כך, שהקהל יאמין להלך הנפש שלו, אבל לא יותקף ויודבר אותה שעה על-ידי שממון ושעמום. כוונת הדברים לאמר כי על השחקן לשוות ריתמוס מיוחד לדבריו וגוון לקולו ולשחק, כפי שאומרים הבמאים, בטון מאג'ורי. ממש דבר זה משיג הטרוכיאוס בשיר שלפנינו.

אך המקצב עצמו אינו עדיין הריתמוס השלם של השיר. אילו היה החרוז הטרוכאי שלפנינו ערוך באופן מימסרי כבאותם חרוזי הילדים שהבאתי, היינו מגיעים לידי מיכאניזאציה גמורה של השיר והיינו חשים את הניגוד בין המקצב והתוכן. אבל הגלים הריתמיים בשיר נקבעים לא על-ידי המקצב בלבד, אלא גם על-ידי ההפסקות שעלינו לעשותן, ההטעמות שעלינו להטעים את השיר הכתוב במקצב מסוים.

הפסק (הצורה) בא במקום כזה, שהמקצב מתחיל להתפרש לאוזנינו באורח אחר ולא על הדרך הפורמאלית-מידתית בלבד. המקצב הטרוכאי, בעל שתי הברות הוא, כפי שאמרתי, אותו הרקע המעודד של השיר. אך לעצם העניין אנו קוראים את השיר באורח אחר, שהרי איננו קוראים אותו בנוסח קפיצה זה:

"רגל/ איש כל// תה מ// יער// בא ק// ציר ו// יק// מל.

אלא קריאתנו היא: רגל איש// כלתה מיער// בא קציר// ויקמל.

היינו: רגל איש - הפסקת נשימה - כלתה מיער, הפסקת נשימה גדולה יותר של סוף שורה, בא קציר// הפסקת נשימה - ויקמל - נקודה.

באורח זה אנו מקבלים בתוך קריאה מקצבים אחרים: רגל איש//: זה כעין ערך ריתמי בפני עצמו מאחר שאנו מטעימים כאן לא הטעמה דקדוקית את ההברה הראשונה של

המלה "רגל", אלא את כל המילה השנייה שבצרוף הזה, את המילה איש (היינו באורח פורמאלי הפסק הוא אחרי ההברה הראשונה של הטרוכיאוס השני). במקרה זה אנו מקבלים משקל אנאפסטי: שתי הברות קצרות ולא מוטעמות ואחת ארוכה ומוטעמת. ט־ט־ט־ה!—

ומחציתה השנייה של השורה נשמעת כשני יאמבים וחצי. כלתיה מייער. או

כיאמבוס ואמפיבראכיוס: כלתה מייער. וחלוקה מעין זו נעשית גם בשורה שלאחריה. אלא שם הרישום המוסיקאלי של החלק השני מורכב עוד יותר. וכך:

רגל איש // כלתה מייער. // בא קציר // ויקמל.

דומה שמתוך הדוגמה של השיר שנידון מתברר, שהמקצב הוא הרקע ושהשלמות הריתמית של השיר הנוצרת על הרקע הזה היא מרכבת יותר ושחד-הגווניות שבהרגשתנו המוסיקאלית נמנעת על-ידי אפשרות הווריאציה בתוך המשקל הקבוע. המנגינה השלמה של השיר הנובעת מתוך צירוף היסודות הריתמיים השונים יוצרת את ההרמוניה המוסיקאלית של היצירה השירית. אם תרצו - לכל שיר יש חוקים קונטראפונקטיים משלו. לגבי צירופים לשוניים אפשר לקבוע את הדבר כמעט בדיוק, כמו לגבי יצירה מוסיקלית. אך צריך שיהיה ברור שברוב המקרים אין המשורר בכתבו שיר חושב מחשבה מפורשת על חוקים אלה. הם מסתברים לנו, רק לאחר מעשה בניתוח. המשורר נושא בקרבו את המנגינה בשלמותה, על פי הרוב היא מצלצלת בתוכו עוד בטרם תיכתב מילה אחת של שיר. המנגינה היא נקודת-המוצא, היא נולדת ביחד עם הנושא (ולפרקים גם לפניו), ואנחנו בניתוחנו פרקנוה ליסודותיה אך ורק כדי לדעת מה הם היסודות בשירה שתוצאתם היא הנאתנו בשעת הקריאה.

2 - א. ס. פושקין, "טרגדיות קטנות" הוצאת "ספרית פועלים", תרגום: א. שלונסקי.



רעיה שקולניק

נדודי שינה

בְּרַבֵּעַ לַחֲלוֹם הַבָּא  
הַגֶּשֶׁם שֶׁבַּ לְשֵׁטֶף מוֹחוֹת.  
חֲטוּט בְּתֵא הַהֶקְפָּאָה,  
לְקוֹק שְׁפִתַיִם נְפוּחוֹת  
לֹא יִגְאָלוּ מִלְּהַרְגִישׁ:  
סִפֵּק חֲלוּט בְּאֶלְכוּהוּל  
מֵעַז לְרַגֵּעַ לְהַכְפִּישׁ  
צְרִידוֹת שֶׁל מִיתְרֵי הַקּוֹל  
וּלְחִיג - נְשָׁמִי, נְשָׁמִי  
אֶת נְשָׁמְתֵי עֵמֶק, עֵמֶק  
תְּגִידֵי "עוֹד", תְּתַנִּי לְשָׁמִי  
לְפִצֵּעַ שְׁקֵט וּלְחַמֵּק  
מִדְּלִיף אֶל לַיִל אֶת קְלוּנִי  
לְיוֹם שֶׁכָּבַר הַחֵל לְסִמֵּק  
מִן הַנְּגִלָּה בְּחֲלוּנִי -  
"כֵּעֵת תִּישֵׁן?" - כְּמוֹ תִינוֹק

מנחם פאלק

## בְּדַרְכֵי

רְאִיתִי אֶת הַמְּשִׁיחַ עוֹשֶׂה דְרָכּוֹ  
מִלְטָרוֹן לִירוּשָׁלַיִם  
בְּשִׁמְלַת גְּבָרִים אֲרֻכָּה וְצַחוּרָה  
בְּזָקֵן מִתְפַּצֵּל בְּרוּחַ עוֹטֵף אֶת הַצְּוָאר  
בְּטוֹרֵבָן עַל הָרֹאשׁ  
וְעֵינָיִם כְּבוֹיּוֹת.

רְאִיתִי אֶת הַמְּשִׁיחַ בְּדַרְכּוֹ לִירוּשָׁלַיִם  
מִכַּתֶּת רִגְלָיו, לֹא נִכְנַע לְסִימְנֵי הָעֵינִיפוֹת  
נֶעְזֵר בְּמַקַּל עֲשׂוּי עֵץ טַבְּעִי, כְּמוֹ מַפְסָל  
רֹאשׁוֹ נִרְאָה כְּפָנֵי אַרְיָה  
אֲזַנָּיו כְּרוֹיּוֹת לָאוֹת.

רְאִיתִי אוֹתוֹ קְרוֹב לִירוּשָׁלַיִם  
פָּנָיו אֵיתְנוֹת לְכוּוֹן שְׁעָרֵי הָעִיר  
מִצָּחוֹ נְחוּשָׂה, פִּיּו חֲתוּם  
עַד בּוֹא זְמַן הַתְּשׁוּבָה.  
עֵינָיו נִפְקָחוֹת קִמְעָה.

רְאִיתִי אֶת הַמְּשִׁיחַ  
מְסוּבָב רֹאשׁוֹ, מִבֵּיט מַעְלָה וְלַצְּדָדִים  
סוֹקֵר אֶת הָאֲנָשִׁים  
עוֹשֶׂה תְּנוּעַת הַשְּׁלֵמָה בִּידָיו  
פוֹנֶה לְאַחֹר  
מוֹתִיר עֵינָיו לְהַכְּבוֹת שְׁנִית  
חוֹזֵר לְמַעוֹנוֹ הַמְּעֲרָתִי  
הַמְּסֻתָר מֵעֵינֵי בְּנֵי תְּמוּתָהּ.

כְּנִרְאָה שְׁעֵדִין אֵין דִּי שִׁיבָה בְּזָקֵנוֹ.

מתוך הספר "משקעים של קפה"

יהודה גור-אריה

## מה תרצה, אדוני?

כְּטוֹב לְבוֹ בְּכּוֹס קֶפֶה  
נִשָּׂא יְדִידֵי מְשָׁלוֹ וְאָמַר:  
הֲרִי אֲנִי  
כְּבֵן שְׁבָעִים שָׁנָה  
וְלֹא זְכִיתִי  
שִׁישָׁאֵל אוֹתִי אִישׁ:  
מָה תִרְצֶה אֲדוֹנִי?  
מָה תִרְצֶה, בֶּן-אָדָם  
מִמֵּנִי, מִמֶּנִּי, מִחַיִּיךְ,  
מִן הָעוֹלָם?

מִלְבַּד מְלַצְרִית מְחִיכֶת  
שׁוֹאֵלֶת  
בְּטוֹן אָדִיב אַךְ עֵינֵינִי:  
- מָה תִרְצֶה  
אֲדוֹנִי?

מתוך "צבעי פרפר" שירים ועוד, הוצאת  
"כרמל", ירושלים, 2006



התאנה חנטה פגיה\*

בהיותי ינוקא, מסתרח על בטן  
 זוקף ראש בהריחי ניחוח אמי  
 כבר תאנתתי ידעה שיבה טובה  
 זרועותיה פרושות, עליה ירקים  
 פרותיה חלב נשרך, דבש נגר  
 אך פגיה יאמרו רב שנותיה

עתה ברבות השנים  
 עומדת על אם הדרך  
 פורשת שוכות לסכך  
 עוד בכורה דבש וחלב  
 רעננים עפאיה

פקדם דוברת אך בי:  
 פרותיך בני שמורים  
 עמק בתוך לבך  
 הבא חטריך  
 יזלו מימיה  
 ינצו חוצה

כך אני בני,  
 כך גם אני.

\* שיר השירים. ב', י"ג

משוגע

אחזתני רוח תזזית  
 עת רמחי אש נורו משמים  
 מטור עוקצני פלהבי לימון  
 מתנגנים ברעמי עבים  
 משב ימה מפה בעז  
 על תריסי החלונות  
 כמו קראני

אליו יצאתי  
 מערטל לבוש ודעת  
 נשאתי כפותי מעלה  
 וזעקה בקעה מתוך  
 להקיז משא זהמה  
 משל נפתחו הסמפונות

נשמתי לילה

אשר חדד מתגורר בצפת. נשוי ואב לחמישה.  
 מפרסם בעיקר באתרי שירה ופרוזה באינטרנט.



בימים אלה הלך לעולמו לאחר מחלה קשה, ה"גשש" ישראל פוליאקוב, או פולי, כפי שכולנו מכירים אותו.

הגששים מהווים שנים רבות חלק בלתי נפרד מן הנוף התרבותי בארץ. משקפיו ומעצביו בתהליך של אינטראקציה בלתי פוסקת עם החברה הישראלית. "אדון קונסטנצה" (פולי) וחבריו שייקה וגברי, הם ראי החברה הישראלית ומחדשי שפה ומטבעות לשון. מערכת הירחון "עיין ערך שירה" משתתפת בצער המשפחה, חבריו לשלישיה, רעים וידידים ובצער החברה הישראלית כולה. האובדן גדול. יהי זכרו ברוך.



רפאל אמיר

## קשת בענן

הַצְחֹק

הַיּוֹם עָצוּב

בְּכָל הַמְּבֹטָאִים

וְלָנוּ שׁוֹב לֹא יִחַשֶׁף

חוֹטָאִים וְחֻטָּאִים.

בְּעֲדֵינוֹת,

מִמֶּשׁ בְּלִי כַח

עֶזֶר לָנוּ לְשִׁכַח

וְכָל יוֹם בְּטָרִי

הַצִּיב לָנוּ רָאִי.

וּבְקִלּוֹת

כְּמוֹ לֹא טָרַח

הוּא לֹא הִזְרִיק

וְרַק מְרַח

מֵעֵין חִידָק

חֶסֶן מְחַלֵּשׁ

וּבְחִיּוֹן,

כְּהוֹסֵפָה,

בְּנֵה נִדְבֵךְ שְׁפָה.

נִשְׁבֵּר הַמְשַׁלֵּשׁ

וְאֵין אֶחָד

אֲשֶׁר לֹא חָשׂ

כִּי הִסְתַּלַּק גֶּשֶׁשׁ

חֹרֵר

אֵךְ לֹא עוֹר.

הוֹלֵךְ הַדוֹר

נִסְגָּר מְדוֹר

אַחַר מְדוֹר

וְיִשְׂרָאֵל לֹא שְׁאֵן

בּוֹדֵק אִם יֵשׁ עוֹד

קֶשֶׁת בְּעֵן

אֵי שֵׁם רְחוֹק

קָרְטוּב שֶׁל צְחֹק...

רפאל אמיר, עיתונאי ואיש חדשות קול-ישראל, (עד פרישתו לגמלאות) ומשורר. שידר את כיבוש הכותל המערבי במלחמת ששת הימים. שידר את "אור ירוק" - סדרה לנהגים; אבני דרך-על מקומות ישוב בארץ; וסדרת תוכניות "בית אבא" - אנשים מספרים על מורשת משפחתם. כשיצא לגמלאות, הרצה עד אמצע שנות התשעים במחלקת לתקשורת באוניברסיטת בר-אילן על "יסודות הכתבה". מאמצע שנות התשעים כתב מאות רבות של שירים אקטואליים כתגובה מיידית לארועים הפוליטיים והחברתיים בארץ ובעולם.



טל אטלס-תדמור

## התהלכות

ותמלך בדעתה הנפש להתהלך,  
ותעלה לעלית הגג,  
שם  
בתוך העלטה  
תחפש לעצמה כסות,  
ותרד בהסוס  
ותצא את פתח מבצרה  
להתהלך ברחובות.

ובעתון החדשות המקומיות יכתב בזו הלשון:  
"נפש עלומה, מחפשת  
בסמרטוטי עצמה,  
מקבצת אנשים,  
מסתובבת במעגלים  
סחור, סחור.

"כל היודע דבר מה על זהותה, מזמן להשאיר פרטים במערכת".



אביקם גזית

## יפה שתיקה לדייגים

אצל מלצרית  
המגישה מושט  
וסלמון  
במפתח סול,  
אך במחשבה  
שניה עונה  
לעצמי,  
שהרי זו  
השלוה האמתית  
התרפיה של  
הים וגליו,  
דגיו וחופיו  
מדיטציה של החול  
ובחרדת קדש  
מרים צדף  
לשמע  
את שירת הים.



בנמל יפו  
העתיקה  
יפה השתיקה  
לדייגים,  
משליכים  
חכה,  
מחכים לדג  
והזמן לא  
מדגדג,  
אפלו לא  
לילד שעומד  
לידי ואני  
מסתכל תוהה,  
שואל את עצמי  
האם החכה  
היא תחליף  
לרשת שאינה  
יכולה לצוד  
פרפרת  
או רפרפת

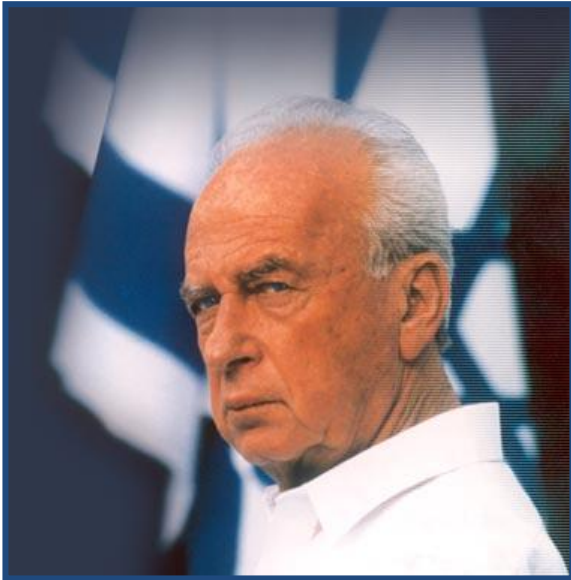


במלאות 12 שנה להירצחו של יצחק רבין

וולט ויטמן

הו רב חובל! רב חובל שלי!

תרגום: עודד פלד



הו רב-חובל, רב-חובל שלי! תם מסע האימה,  
הספינה כל פגע צלחה, זכינו בפרס הנחלם,  
הנמל קרוב, פעמונים אשמע, אנשים שמחים כלם,  
ועינים מלוות קער איתן, ספינה נועזת, קשוחה;

אבל לב! לב! לב!  
הו דמעות שני שותת,  
שם על הספון רב-החובל  
קר נופל ומת.

הו רב-חובל, רב-חובל שלי! קום שמע פעמונים;  
קום – לך נפרש הדגל – לך תרועת חוצרות;  
לך צרורות פרחים וסרטי זדים – לך חופים הומים,  
לך קוראים בהמון המתנועע, אליך יסבו פנים שוקקות;

כאן רב-חובל! אבא יקר!  
זרוע זו תסעד ראשך!  
אך חלום הוא כי על ספונך,  
נפלת מת וקר.

רב-החובל שלי אינו עונה, שפתיו דממת-חירו,  
בזרועי לא חש אבי, לא דפק לו, לא רצון,  
הספינה לבטח תעגן, תם ונשלם מסעה,  
ההפלגת אימה ספינת מנצח תגיע מחוז הפצה.

עלזו חופים, צלצלו פעמונים!  
אך אני בצעד אביל,  
את הספון אחצה, שם רב-החובל שלי  
קר ומת נופל.



עודד פלד

אחרי המבול (היקו)

בפאת שדה בעלטה  
פרה צחורת-כנפים  
עלה זית לועסת

מקום הופך זמן

אני מניח סיגריה על סלע.  
רוח עושה בה טבעת כתמה.  
נסרת עשן ממריאה.  
ענן מתעטש.  
גשם בא.

בדרך זו מקום הופך זמן מפורר  
שדות פרג לאבקני מחשבה.

## הצצה אל 'הפנאי' ואל 'האין' בשלושה שירים של זלדה.

הבחירה שלי לעסוק בשירי זלדה, קשורה לאהבתי הרבה לעולם אותו היא פורשת. עולם המאפשר מקום מכובד לדמיון, לרגש, לחמלה ולאמפתיה אנושית. זהו עולם צבעוני, חושני ואכזוטי, נשי, ומאפשר לתום היולי לדור בכפיפה אחת עם מודעות ודעת חריפה ומפוכחת, הנובעת מרבדים עמוקים של תרבות עתיקה וכן גם מתובנות תרבות מודרניות. יצירתה של זלדה ענפה ומורכבת. הרבה פנים וצורות לה. בחרתי להתייחס לשני שירים מהקובץ 'פנאי': 'האיש שליבו פרח מתוק', ו'רצון שיכור, מסוכסך', ושיר נוסף מהקובץ 'אל תרחק': 'ציפור אחוזת קסם'. בחירתו היתה מקרית, או ספק מקרית, מכיוון שהעניין הייחודי שמצאתי בשיריה, קשור להיותם שירים "דתיים". חשתי שמקור הנביעה של שירים אלו שונה משירים אחרים אותם קראתי. למרות שמשוררים רבים עוסקים בשאלות שבין האדם לעולם ולטבע ואף יוצקים את האל לתוך שיריהם. בכל זאת, ישנו כאן, לטעמי, קול ייחודי, קול המשלב מחד את מורכבות ההווה המודרנית, על הישגיה, תובנותיה וכשליה, ומאידך את המהות האלוהית ואת האמונה, כמקור נביעה איתן. עניינה אותי ה"דתיות" והאמונה בהקשרה לתהליכים נפשיים של הפרט. ואכן, בשיריה של זלדה, האמונה והאל צומחים צמיחה אורגנית, ואפילו עקיפה מתוך הוויית החיים הנצפית, ולא ככח עליון מטיל אימה הנכפה מלמעלה. על אף שקראתי על זלדה ועל שיריה, השתדלתי לקרוא את שיריה באופן המסתמך אומנם על הרקע הכללי הדרוש להבנה מעמיקה, אך לא נצמדתי לפרשנות כזו או אחרת. השתדלתי להתחבר לשירים כאילו אני נפגשת עימם לראשונה.

### האיש שליבו פרח מתוק

הָאִישׁ שְׁלִיבוּ  
פָּרַח מְתוֹק וְחֶסֶר מְטָרָה  
נְבוֹל יָבֵל,  
מְשַׁחֵר כְּלוּ,  
בְּהִתְפֹּרֵר הָאֱמוּן וְהַשְׁקֵט.

כְּשֶׁעוֹלָה עַל גְּדוּתָיו  
הַמְשִׁתָּה -  
יִשְׁלַח יָד בְּנִפְשׁוֹ  
עִם הַחוֹלָה  
וְעִם הָעֵיף.

אֵל תְּבוּז לְאוֹבֵד,  
שְׁנוֹצֵר לְהֵיּוֹת יָם, שְׁנוֹלֵד לְאָהָב.  
שְׂרָקֵם מְטוֹב הַשְּׂמֶשׁ וּמִן הַפְּרִיחָה  
שְׁאִין לָהּ גְּבוּלוֹת.  
אֵלֶיךָ שְׁלַח  
בְּשָׁעָה עֲרִירִית -  
אֲגִרָת,  
אִוִּילִית, מִיֵּאֶשֶׁת, מְשֻׁבֶּשֶׁת, בּוֹעֶרֶת.

אֵל תְּבוּז לְגִלְמוּד,  
מוֹל חֲלוֹנֶךָ  
אֲפֹוהוּ יְגוֹנִים,  
שָׁם דָּלֵל מְקוֹרוֹ, שָׁם הַפְּכוֹ  
מְרֵאוֹת-הָעוֹלָם לְטִיט בְּלָבוֹ.

אֵל תְּבוּז לְהוֹלֵךְ,  
שְׂכַח -  
כִּי בְּדִידוֹת עֲלָגַת  
לְאֵמֶץ אֵל לֵב,  
וּבְאֵלְמוֹת הַנֶּפֶשׁ  
אֶת עֵינָהּ לְלִטֹף -  
רַק לְאֱלֹהִים יֵשׁ פְּנָאִי.  
פְּנָאִי שֶׁל יָהּ  
פּוֹרֵחַ וְרֵךְ,  
פְּנָאִי שׁוֹפֵעַ זָהָב  
פְּנָאִי שִׁיכְנָה - עִירִית, כְּלָנִית, אִירִיס.  
הוּא הַגִּלְמוּד!  
לְמָה תִּדְפֹק עַד דָּם,  
אֵל רְעוֹת נִלְבָּבֶת?  
לְמָה נִצַּב וְדוֹיֵךְ  
כְּמַעֲמַס פְּרוּעַ  
עַל סֵף יְדִידוֹת עֵיפָה?  
הֲלֹא לְאֱלֹהִים יֵשׁ פְּנָאִי,  
עִמָּךְ מִתְהוֹם וּמְרַקֵּעַ  
לְהַקְשִׁיב לְבָכֵי הַמְקַרִּים.

יֵשׁ פְּנָאִי -  
שִׁינֶשֶׁק בְּעֵדְנָה  
אֶת סוּדֶךָ הַמְפֹּלֵא  
אֲשֶׁר לֹא יִחְזֹר.

## רצון שיכור, מסוכסך

רצון שכור, מסכסך, שותת דם  
שכפה את עצמו על מזלות,  
על סוד עולם,  
ילהט בלב דורי.  
את האויר החפשי, החוגג,  
יכבל ביד קפדנית.  
שמש ותהומות - סוסי עבודה  
במשקו.



משנה להיות אשה  
פשוטה ביתית, רפה,  
בדור עז, דור אלימות,  
להיות בלשנית, לאה,  
בדור קר, בדור אנשי ממך,  
אשר לו כסיל כימה וירח-  
פנסי פרסום, תוי פז, סמלי צבא.  
לצעד ברחוב מוצל  
מהרהרת אט אט,  
לטעם את סין  
באפרסק מבשם,  
להביט על פריס  
בקולנוע קר,  
קשהם טסים  
סביב העולם,  
קשהם פורחים בחלל.  
להיות בין כובשים  
ונכבשים,  
קשכל יצור נכלם, נפחד,  
בודד.

משנה לבל למול עבי איבה,  
קשהלב נמשך  
לש"י עולמות.

כותרת השיר "האיש שליבו פרח מתוק", אינה מובילה אותנו באופן ברור להמשכו. היא מציבה בפנינו מעין חידה: האם השיר יעסוק באדם רב-פעלים וחסד שליבו השופע מתוק?

החלק הראשון של השיר מורה על כיוון אחר, פחות 'רומנטי' מהמצופה "האיש שליבו/ פרח מתוק וחסר מטרה/ נבול יבול, / משחיר כולו, / בהתפורר האמון והשקט".  
הסיטואציה מצביעה על משבר אקזיסטנציאלי, כאשר ליבת הקיום אינה מחוברת למטרה. היא פגיעה ועלולה להתפרק בשל חוויות מאכזבות המכרסמות באמון ובשקט הפנימי. המשוררת אינה מספרת לנו על אדם ספציפי, אלא על חוויה קיומית שהיא נחלתו של האדם בעולם המודרני; עולם המופיע בשירה המודרנית כעולם של סבל, אנרכיה, ניכור, אלימות, זרות, בדידות. כפי שכתבו גם משוררים אחרים: לדוגמא בשיר 'יריד' של שלונסקי: "...לסטים זונות. שיכורים חרומי אף. ואני! פעם חרזתי: סתיו סתיו. / פעם בכיתי: אם! אב! / ועתה- שיכור. זונה. ליסטים. / עתה- אביב זה את הכל עלי השטים. / עתה- נפשי זני!"

בהמשך השיר אנו מתוודעים לגודל המצוקה: "כשעולה על גדותיו/ המשתה-/ ישלח יד  
בנפשו/ עם החולה/ ועם העייף." האיש מטביע מצוקותיו בטיפה המרה, אך כשזו מציפה,  
הוא עלול לשלוח יד בנפשו מתוך חוסר-אונים וחוסר תקווה.  
בחלק הבא של השיר פונה המשוררת במעין ציווי אל הנמען: "אל תבוז לאובד..", ובחלק  
שלאחריו היא חוזרת (אנאפורה) בטון דומה: "אל תבוז לגלמוד..", טון הציווי המורה דרך  
ומחנך, מתרכז בהמשך והופך לפיוט: "אל תבוז לאובד, / שנוצר להיות ים, שנולד לאהוב./  
שרוקם מטוב השמש ומן הפריחה/ שאין לה גבולות..".  
ניתן להתייחס למטפורות אלו על בסיס מושגי החסידות, עליהם היתה אמונה זלדה;  
אלוהים שורה בכל העולם הגשמי, החיות האלוהית מצויה בקרב כל נברא ונוצר, ומכאן  
גם אחדותו של 'האובד' עם הים, האהבה, טוב השמש והפריחה האינסופית.  
"אליך שלח/ בשעה ערירית-/ איגרת, / אווילית, מיואשת, משובשת, בוערת..".  
שוב פונה המשוררת לנמען ואומרת: "אליך שלח...". כלומר, גילויי התנהגותו של 'האובד',  
(וגם של 'הגלמוד' ושל 'ההולך') הם כאיגרת שיש ללמוד לקראה. יתכן שהיא נראית  
אווילית, מיואשת, אך היא נושאת אותות מצוקה של עצב, יגון, הידלדלות הכוחות,  
ראייה פסימית ובדידות הנפש.  
"אל תבוז להולך" - ההולך מזכיר את ההלך משיריו של אלתרמן, ההלך חסר בית, חסר  
המשפחה, אינדיבידואליסט, בודד, בעל קשרים חברתיים ארעיים, לפעמים חסר עוגן  
ערכי-מוסרי, נע ונד בארץ. כמו בשיר 'איגרת' (מתוך: כוכבים בחוץ, עמ' 59) בו "קיץ"  
מייחל למגע מחודש עם האל:  
"נפשי בך היום לשכון נשכחת.../אתה לי עב, כבד כח ועצוב./ לו רק ראית איך, בין לילה  
ובין שחר, /התחננו ידי על דלתך-לשוב!"  
המצוקה הנחוות נובעת משכחת האל. "שכח/ כי בדידות עילגת/לאמץ אל לב, /  
ובאלמוות הנפש/ את עניה ללטף-/ רק לאלוהים יש פנאי..".

על פי החסידות, תחושת המצוקה והעצב, קשורה בשכחת האל. כל עוד האדם שרוי  
ב'צער עצמו', הריהו זוכר את עצמו בלבד, מתנסה אך ורק בחוויית קיומו הפרטי, והאל  
משתכח מליבו לגמרי. רק בהגיעו ל'חכמה אמיתית', שפירושה דביקות אמיצה בהוויה  
האלוהית, מעבר למקרי הזמן ופגעיו, נעקר מליבו צער עצמו ויגונו.  
המשוררת מציעה 'לאובד' נחמה בחיקו של האל, הוא יכול ללטף את הנפש בעניה, יש לו  
פנאי. המושג "פנאי" עומד כניגוד לקצב הזמן המסחרר של החיים המודרניים. הזמן  
האלוהי הוא "פורח ורך"../שופע זהב/ פנאי שיכונה- עירית, כלנית, איריס..".  
האלוהות או השכינה מתגלמת במעין - זמן אימהי, יש לזמן זה איכות של פנאי, איכות  
של פניות, נינוחות, רוך, עדינות ויופי, כפי שמתגלם בפרחים -עירית, כלנית ואיריס.  
"הוי גלמוד!" / למה תדפוק עד דם, / אל רעות נלבבת? / למה ניצב וידויך/ כמעמס פרוע/  
על סף ידידות עיפה? / הלא לאלוהים יש פנאי, / עמוק מתהום ומרקיע/ להקשיב לבכי  
המקרים. / יש פנאי- שינשק בעדנה/ את סודך המופלא/ אשר לא יחזור".  
אל מול התיאור האלוהי השופע כל טוב, קוראת המשוררת: "הוי הגלמוד!", הוא גלמוד,  
מכיוון שאינו מחובר לאלוהות. במאמצו להיגאל מייסוריו, הוא דופק עד כאב על דלתות  
שאינן נפתחות, שאינן מספקות.  
בכח החסד האלוהי, לעומת זאת, לספק נחמה אמיתית, להקשיב לבכיו הייחודי של כל  
אדם ולהרעיף עליו אהבה.  
תיאור האלוהות, כעמוקה מתהום ומרקיע, מתקשר למושגי ה"אין" בחסידות. הכל כולל  
בתוך מלאות ה"אין": באינסופי שרוי הכל בהעלם ובהיחבא. האדם יכול להגיע למידת  
ה"אין" על ידי פרישות גמורה מכל הקשור בעולם, שהוא ממילא אפס ואין. היראה  
הממלאה את לב האדם נוכח הרגשת "המלוא" האלוהי המקיף אותו, והענווה השורה  
עליו עם תודעת אפסותו מול הישות היחידה, הן שתי אבני הבוחן המוסריות של  
החסידות.

הרעיונות הבסיסיים בשיר, כמו בשיר הבא אליו אתיחס: "רצון שיכור, מסוכסך" (אף הוא מתוך הקובץ "פנאי" ונמצא בסמיכות לשיר "האיש שליבו פרח מתוק") דומה, אלא שהטון, הנמען, וה"אני הלירי" של המשוררת, נוכח בו באופן שונה. בשיר 'האיש שליבו פרח מתוק', המשוררת פותחת בתיאור האיש (הוא- גוף שלישי), ואחר כך עוברת לדיאלוג 'מחנך', בפנייתה ל"אתה" (הקורא), מתוכו היא מצמיחה את רעיון 'הפנאי האלוהי' כגאולה לנפש.

בחלק האחרון של השיר, המשוררת מדברת עם ה'גלמוד', מתוך קרבה. לא כמו בפתיחה, בה היא מדברת עליו - כאן היא מדברת אליו: "למה תדפוק עד דם. / אל רעות נלבבת? / למה ניצב וידויך / כמעמס פרוע / על סף ידידות עייפה? / הלא לאלוהים יש פנאי..." בשיר זה היא זונחת את הטון המחנך, הדידקטי. היא אינה מנסה להסביר לנמען את המצב האנושי ה'אובד', אלא פונה בשאלות נוקבות ואינטימיות אל "אתה" (שעשוי לכלול גם את הקורא), שנראה כמתמזג עם "הוא" - עם אותה יישות שקודם לכן נצפתה בריחוקה, שונותה, זרותה. הסיום: -

"יש פנאי- / שינשק בעדנה / את סודך המופלא / אשר לא יחזור", מחזק את חוסר ההבחנה והטשטוש המכוון, לטעמי, בין "הוא" ל"אתה". כלומר: המצוקה היא מצוקת הדור. רעיון זה מתחזק בשיר "רצון שיכור, מסוכסך", בו הרצון השיכור והמסוכסך- "ילהט בלב דורי". במצבי שיכרות, יש מצד אחד חוויית הנאה, זחיחות, שיכרון, ומצד שני, זהו מצב מסוכן, מצב התמכרותי, לתחושות ההנאה שאין להן עוגן ממשי בחוויות המציאות, שכן האדם אינו רואה נכוחה כי חושיו מעורפלים.

המצב דומה למצבו של האדם "שליבו" / פרח מתוק וחסר מטרה... , אלא שכאן מדובר ב"רצון" כמהות ולא באיש מסויים. מטפורה זו מאפשרת הפשטה והכללה של המצב כמצב שמאפיין את הדור, (יחד עם זאת, באומרה: "בלב דורי..", ולא "בלב הדור", הופכת זלדה את הכאב לכאבה, ואינה נשארת מרוחקת מהדור אליו הוא רואה את עצמה כשייכת). מרכז הסיטואציה הוא הרצון המייצג בשיר כוחות הרס שהשתלטו על כוחות ה"טוב", אותו "רצון" כפה עצמו על הנהגת המזלות והוא משפיע מכוחו על עולם המוחשים- בכח המזלות, ועל סוד עולם; הוא סוד ידיעת האלוהות' (עיקר האמונה הדתית על פי הקבלה- "רזא דמהימנותא", הוא סוד האמונה).

בהמשך מראה המשוררת איך אותו 'רצון שיכור', כובל את האוויר החופשי ואת השמש והתהומות והופך אותם ל"סוסי עבודה במשקו". כלומר, מוצגת כאן תפיסת עולם חומרנית, תועלתנית, אלימה, קפדנית-שיטתית, משעבדת, ונצלנית הכופה עצמה על סדרי-בראשית, ובכך שוללת מהאדם את מקורות חיותו. יחד עם זאת, השימוש במטפורה ה"רצון השיכור", מרמזת אולי על אפשרות של תיקון, אפשרות של התפכחות, שהרי 'אין דבר העומד בפני הרצון'. אל מול אוירת הכוחנות המתוארת בחלקו הראשון של השיר, מעמידה המשוררת את האמירה:

"משונה להיות אישה / פשוטה, ביתית, רפה, / בדור עז, דור אלימות, / להיות ביישנית, לאה, / בדור קר, בדור אנשי ממכר, / אשר לו כסיל וכימה וירח- / פנסי פרסום, תוי פז, סמלי צבא.."

השורה "משונה להיות אישה", יוצרת מפנה באווירה של השיר. הטון המוכיח רפה, הקצב מואט, ההברות נפתחות (משונה, אישה, פשוטה, לאה.. לעומת: רצון, שיכור, מסוכסך, שותת דם) - אפשר לנשום, ולו לרגע קט, כי ה'מאבק' בין המהות 'הרפה' לבין 'העזה', ימשיך לסירוגין בשורות שיוקדשו פעם לקול זה ופעם לאחר. הדור מתואר כקר (מתחרז עם ממכר, ומחזק את "הקר"), דור 'שמכר' והמיר את מאורותיו (כסיל, כימה וירח) בפנסי פרסום, תוי פז וסמלי צבא.

מעניין לציין שהמשוררת בוחרת להשתמש במילים 'כסיל כימה וירח' הלקוחים מספר עמוס פרק ה' פסוק ח'-י'. בפרק זה עמוס מוכיח את העם: "דרשו את ה' וחיו... ההופכים ללענה משפט, וצדקה לארץ הניחו: עושה כימה וכסיל והופך לבוקר צלמוות, ויום ללילה החשיך... ה' שמו... שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו". הטון הלירי של זלדה ודרך כתיבתה המערבת 'חומרים קשים' עם 'רכים', יוצרת טקסטורה כללית שאינה נחוות

כ'תוכחה'. ואולי זו סגולתה של שירה, שבכח המילים, התוכן והצורה, היא מצליחה להגיע אל הלב ואינה נדחית, כפי שהיתה עלולה להידחות לו היתה כתובה בסגנונו של 'המוכיח בשער'. יחד עם זאת, כתיבה מסוג זה, כמובן אינה כתיבה של 'אמנות לשם אמנות', היא אולי מתקרבת יותר ל'אמנות לשם שמים'. על כך כתבה חמוטל בר יוסף:

"וכך כתבה זלדה בתחילת שנות השבעים, במכתב לידידת נעוריה עבריה עופר-שושני: 'לדעתי צריך לכתוב (שירים) כאילו אני מספרת סיפורי לאלוהים'... הרשות והזכות לספר סיפור היתה טבעית למי שגדלה במשפחה חב"דית: בחסידות הסיפור נתקדש כחלק מהתעוררות הלב לעבודת השם, כחלק מעבודת-השם בגשמיות, ואף כפעולה מאגית המסייעת לתיקון ולגאולה".

המשכו של השיר הנו מעברים עדינים שיוצרת המשוררת בין העולמות: "לצעוד ברחוב מוצל/ מהרהרת אט אט, / להביט על פריס/ בקולנוע קר, / כשהם טסים/ סביב העולם, / כשהם פורחים בחלל...". המילה "לצעוד", לדוגמא, מחברת בין המילה המסיימת של השורה הקודמת – "צבא", לבין צעידתה של האישה ברחוב מוצל. הוויית האישה המתוארת, היא הווייה מתענגת וחושנית. היא צועדת ברחוב מוצל, היא מהרהרת אט אט, היא טועמת ומריחה את העולם דרך הפרי... (אצל זלדה אפשר למצוא קישור בין המשכת הקדושה לבין אכילת פרי חדש, שעליו מברכים 'שהחיינו'..) אך אינה יכולה לחמוק מהוויית העולם. וכך נקודת התצפית עוברת מ'סין' של ה'אפרסק המבושם' אל 'פריס' שבבית הקולנוע הקר, בו היא מביטה ב'כובשים ו'בנכבשים', ואולי חשה כ'יצור נכלם, נפחד/בודד'.

החלק האחרון של השיר פותח באותה מילה שפתחה את חלקו השני: 'משונה להיות אישה...'. וכאן: 'משונה לב'ל למול עבי איבה'. נקודת התצפית מתרחקת מהחוייה אל אמירה מסכמת כללית, שנושאת בחובה את מסר האמונה; בדיוק כפי ש'האיש שליבו/ פרח מתוק וחסר מטרה/ נבול יבול/...'. כך גם עלול לבול הלב שבמהותו נמשך לש"י עולמות. בהשאלה: שפע רב, עולם ומלואו השאול מן המימרה "עתיד הקב"ה לתן לכל צדיק שלוש מאות ועשרה (ש"י) עולמות (סנהדרין ק), אך מוקף ב'עבי איבה', באותו מסך עבה של איבה האוטם ולא מאפשר 'את האויר החופשי, החוגג'.

השיר השלישי אליו בחרתי להתייחס הוא "ציפור אחוזת קסם".

## ציפור אחוזת קסם



כְּאֲשֶׁר הַגּוֹף הֵרָךְ  
מֵט לְנֶפֶל  
וְהוּא מְגַלֶּה חֲרָדְתוֹ מִפְּנֵי הַקֶּץ  
לְנִשְׁמָה,  
מִצְמִיחַ עַץ הַשְּׂגָרָה הַנְּמוּךְ  
שְׂאֵבֶק אֶכְלוּ  
עֲלִים יִרְקִים פְּתָאוּם.  
כִּי מֵרִיחַ הָאֵין יִפְרִיחַ  
הַדּוֹר נֶאֱהָ  
וּבְצִמְרָתוֹ צִפּוֹר  
אֲחוֹזַת קֶסֶם.

(מתוך הקובץ 'אל תרחק', עמ' 108)

בניגוד לשני השירים הקודמים שהתייחסו למשבר הקיומי של האדם בעידן המודרני, שיר זה מתייחס לחרדה הקיומית מפני המוות ומציע דרך להתעוררות והתחדשות. "כאשר הגוף הרך/ מט לנפול/ והוא מגלה חרדתו מפני הקץ/ לנשמה...". מעניין לשים לב לפסיחות בארבע שורות אלו, כל שורה מכילה מושג או מצב משמעותי שיש להתרכז בו ולהבין את משמעותו והתפתחותו ההדרגתית, בשורה הראשונה זהו

ה'גוף הרך', רכותו מסמלת את היותו פגיע. בשורה השנייה 'מט לנפול', אנו מתוודעים לחולשה, ולארעיות של הגוף. בשורה השלישית המשוררת אומרת כבר בריש גליי: 'והוא מגלה חרדתו מפני הקץ'. בשורה הבאה אנו מבינים שהחרדה היא מפני קץ-הנשמה. בשורה זו המילה 'נשמה' עומדת בבדידותה, ונראה שהיא נושאת משקל סימבולי ומשמעות רבה. אם ננסה להסביר מושגים אלו ברוח החסידות, ניתן לומר כי חרדת המוות מעציבה את האדם, ואז הוא חרד מפני קץ הנשמה, והרי הנשמה היא יסוד אלוהי שאינו מתכלה. אם כך, אפשר שהעצב והחרדה גורמים להחלשות האמונה.

"מפי הבעל שם טוב אנו למדים, שכאשר שרוי אדם בקטנות מוחין וליבו מפתהו להתעסק בעצמו ובקנייני שעתו החולפת, הוא יכול לצאת מדלת אמותיו על ידי הערתה של השמחה האמיתית, ובהתלקחותה יהא בכוחו להתעלות, לשוב ולהתקרב אל מקור חיותו...". בשעה של חרדה ומצוקה זו "מצמיח עץ השיגרה הנמוך/ שאבק אכלו/ עלים ירוקים פתאום." הישועה צומחת דוקא ממקום קרוב, יומיומי, 'מעץ השיגרה' שאבק אכלו (-אולי סמל להזנחתו). 'עלים ירוקים פתאום' - המילה 'פתאום' משווה לצמיחה מימד של הפתעה, פליאה ונס. "כי מריח האין יפריח", שורה זו בשיר, נסמכת על הפסוק "מריח מים יפריח ועשה קציר כמו נטע" (איוב, יד, פס' ט).

בפרק בו איוב מדבר על חולשת האדם לעומת העץ: "כי לעץ יש תקווה/ אם יכרת ועוד יחליף ויונקתו לא תחדל/ אם יזקין בארץ שורשו ובעפר ימות גזעו/ מריח מים יפריח ועשה קציר כמו נטע" (שם, פס' ז-ט).

זלדה כותבת: "כי מריח האין יפריח/ הדור נאה/ ובצמרתו ציפור/ אחוזת קסם." הצמיחה היא מריח ה"אין", וכאן שוב עולה מושג ה"אין" המציין בחסידות את האלוהות, ה"יש", כלומר, ההוויה שנתגלתה במובחנותה, מתהווה בקרב ה"אין". קיימת הבחנה בין השתלשלות של "יש מיש", לבין השתלשלות של "יש מאין". ה"אין" ע"פ התפיסה השנייה, מתייחס לטרנסצנדנציה הגמורה של ההוויה האלוהית, הנבדלת באופן מוחלט ממערכת ה"יש". הווייתו של ה"יש" במערכת זו, היא דבר חדש שלא היה בכח המקור המוציאו.

השיר מסתיים בהתחדשות ובהתעוררות, באמונה, בהתחברות לאינסוף האלוהי המביאה לצמיחת העץ, מעץ שיגרה נמוך שאבק אכלו. הוא הופך להדור נאה ובצמרתו ציפור אחוזת קסם.

זוהי תמונה צבעונית, קסומה, אגדתית, המדגישה את הצו הרוחני של החסידות לשמחה, התעוררות והתחדשות בלתי פוסקת. על פי תפיסה זו ניתן לראות גם במעשה הכתיבה והיצירה עבודת השם, במובן זה שהשירה הנצחית, כאותה ציפור אחוזת קסם, מעוררת ומביאה להתעלות. הציפור מצוייה בצמרתו של העץ, שלפני מספר שורות נדמה היה כנמוך ושיגרת.

שלושה השירים אליהם התייחסתי, שופכים אור על 'הגאולה' אותה מציעה זלדה. שיריה נכתבו על מנת להשפיע ולכוון. אין היא מסתפקת, כמו משוררים אחרים בני תקופתה, רק בשיקוף פני הדור, אלא מציעה דרך לגאולה. והגאולה היא בראש ובראשונה גאולת נפש היחיד.

בשיר: "האיש שליבו פרח מתוק", מורה זלדה על הדרך בה יש להבין ולקבל את אותות הנפש של ה'אובד' וה'גלמוד'. היא אמנם מתחילה בציווי "אל תבוז...", אך בהמשך היא 'מכשירה את הלבבות', להיפתח אל האחר ולהבחין ולהבין את מצוקתו, על אף שהגאולה האמיתית היא בידי האל - "רק לאלוהים יש פנאי".

האל הגואל מתגלה כאן בחסדו, ביכולתו לרפא, בעליונותו על בני אדם שידידותם 'עייפה'. זלדה קראה את מצוקת הדור וחוליו והציעה לו מרפא. למצוקת הדור המתוארת בשיר "רצון שיכור, מסוכסך", אני בוחרת להתייחס דרך המושג שתבע הפסיכואנליטיקן דונלד ויניקוט (1965): "עצמי מזויף - false self". עצמי מזויף הינו חזות בלתי אוטנטית אותה מסגל האדם לעצמו, כדי להתמודד עם העולם ולהתאים את צרכיו לאלו של הדמויות הראשוניות בחייו. מבנה זה נועד להגן על ה"עצמי האמיתי - True Self"



שחווה טראומה וכעת יש להגן עליו מפגיעה חוזרת. חיי הדור, חיי העידן המודרני, והחיים במדינת ישראל שבעת המלחמות, מציבים את האדם במקום בו עליו להתכחש, לא פעם, למהותו הפנימית הרכה, שכן עליו לשרוד בעולם כוחני, אלים, ומטריאליסטי. ככל שאובד המגע עם העצמי האמיתי, (שיכול להראות בדמותה של אותה אישה פשוטה, ביתית, רפה...). גוברת המועקה, הבושה, הפחד והבדידות. מכיוון שחיבור למהות האמיתית (לצרכים, לרגשות, למאוויים..), נחוץ לנפש כמו אויר וכמו שמש, חיבור זה הוא מקור חיים לנפש, בהעדרו יחווה האדם חוסר חיות, חוסר יצירתיות, חוסר אותנטיות, (נובל אל מול עבי האיבה..) ייאוש ניכור וחוסר תקווה. בשני השירים מתגלמת האלוהות ביכולת להקשיב ולתת מקום, ביטוי והכלה לצרכים ולקול הפנימי האמיתי, הייחודי. האלוהות נדמית, לפיכך, לאם טובה נענית, מענגת, מרגיעה ואוהבת. עם הצמיחה והבגרות, האדם מפנים את ה'טוב האימהי', והופכו למקור חיות פנימי, שמכוון ומנחם. זלדה לא הגיעה לשירה מכיוון הפסיכולוגיה, אך תורת החסידות בה דבקה, כיוון את מבטה פנימה, אל תוך הנפש. החסידות שוב לא הביטה אל עולמות עליונים ורחוקים, אלא אל תוך רובדי נפשו של האדם במטרה לאפשר את מימושו של הקשר הנכסף, עם הניצוץ האלוהי החבוי בפנימיות נשמתו.

השיר "ציפור אחוזת קסם", נכתב בתקופה מאוחרת יותר, בעוד שני השירים הראשונים פורסמו, כאמור, בקובץ 'פנאי' ב-1967. השיר השלישי פורסם בקובץ 'אל תרחק', ב-1974. הקובץ 'אל תרחק' עוסק בקשייה של זלדה. הוא נכתב כשלוש שנים לאחר פטירת בעלה, שהיה קרוב מאוד אל ליבה וגעגועיה אליו ניכרים בשירים רבים שכתבה. מקור הביטוי 'אל תרחק', מצוי בספר תהילים פרק כ"ב, במזמור זה, האדם מעונה בגופו ובנפשו מכיון שה' עזבו. אך כשהוא נזכר בנפלאותיו, מתעורר בליבו רגש של תקווה וביטחון כי בוא תבוא לו ישועה. בקובץ 'אל תרחק', שירים העוסקים בגעגועיה של זלדה לבעלה, מגלים תחושות בדידות, כאב, מחשבות טורדות וצער הגוף העייף והמיוסר. וכמו במזמור כ"ב בתהילים, מתעוררת תקווה שמחיייה את ה"אני", מקורה של התקווה בעולם הצומח והחי השרים לנפש העצובה על יפי העולם. בשיר "ציפור אחוזת קסם", הגוף הסובל, החרד למותו ומות נשמתו, חווה מעין 'הארה' ותקווה עם צמיחתם הניסית של העלים הירוקים, צמיחה זו מעודדת ומחיייה את הנשמה, וכמו הופכת אותה לציפור קסומה. על אף השוני הרב, בין שיר זה לבין שני השירים האחרים שנדונו, ניתן להצביע על קו דמיון משותף, לפיו בעת מצוקה וסבל, החיבור למקור האלוהי היכול להתגלם בצמחים, פירות, בפנאי, במטרת הלב, מפיח תקווה מרפא ומנחם.

## מקורות

שירי זלדה, 1989, הוצאת הקיבוץ המאוחד.  
אופנהיימר רבקה, 1968, החסידות כמיסטיקה, הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית.  
אלתרמן.נתן, 2004, שירים שמכבר, הקיבוץ המאוחד.  
בר יוסף חמוטל, 2006, על שירת זלדה, הוצאת הקיבוץ המאוחד.  
יעקובסון יורם, 1985, תורתה של החסידות, ספריית האוניברסיטה המשודרת, משרד הביטחון- ההוצאה לאור.  
שלונסקי אברהם, 2003, מילאת, הקיבוץ המאוחד.  
קאסוטו. מ.ד., 1969, ספר תהילים- מפורש, הוצאת יבנה תל אביב.  
מתוך האינטרנט: דונלד ויניקוט, ויקיפדיה.



פנינה פרנקל  
בין טורקיז לתכלת  
מתוך שירי מסע לאוזבקיסטן.

חזרתי -

אל ניחוח הבסתנים  
שהיית מביאה בספורים של ערב  
עם רוחות חמות ועינים טובות של מזרח.

שלל צבעי סגל, ירק טורקיז ותכלת  
משחזים סביבי במלוא עצמתם  
כדי לגרש מעלי להט דוקר  
של משב צורב של יום.

אמא -

ראיתי אותך נאחזת בקרעים מתעופפים לרוח  
מחפשת את שמלת הכלולות שנרמסה  
שומרת על אצבעון מתכת זעיר  
רוקמת חכמת כפתור תמים

לבדך -

לבדך צועדת, קורסת בין שלגים  
נושאת שקים של נוצות ורוח  
ארוזים ודחוסים לעיפה  
על גב אשה קטנה.

מלקטת -

אודים עזובים ואוספת אותם  
לתוך מפת טלאים רקומה  
בדמעות.

פורשת אותה

בין שלגים ובמדבר  
מול שמים גבוהים של תכלת

ויולדת אותי  
שם.

אי שם. הרחק.  
בין שוקים של טשיקנט  
למגדלים עטורי כוכבים בסמרקנד  
שם פקחתי עינים ראשונות להטביע בהן  
אין סוף גונים של טורקיז, צהב ותכלת  
להפך פני ראוי למגע קסום של  
עטורים זורמים מתוך  
תבנית ידי אדם.

אני מתגעגעת אליך -

נוסעת לארץ רחוקה כדי לגעת בקטעי גופך  
בחול  
מציצה לתוך חלונות מפזרים  
בחומות של שכחה -

אשה בשוק

מוכרת את הכפתורים  
שתפרת על שמלתי הראשונה.  
ימי הרעב שלך מסתתרים בין ערמות  
של "לפיושקות" חמות על עגלה בפנת הרחוב.  
עץ החבושים זוכר אותך גונבת פרי לאחז בחיים  
ובתי החמר הצפופים עדין מטים לפל.

האדמה טרפה את העיר

והיא נשמרת בי בצבעי הספורים  
שלך בלבד -

בלי גבור, בלי צדיק, בלי חכם ובלי מלך  
רק אנשים ונשים מחיכות לצדם  
אי של טוב ששכן אי שם  
בתוך ימי הרעב הגדול  
של 'עיר הלחם'  
1945 שם.

[למצגת שיריה של המשוררת](#)



יוסף עוזר

## אני שר באגן הים התיכון

אני שר באגן הים התיכון  
ללבנון, שחירם מלך צור לוחש לאזנה  
אגדה עתיקה על ארזים ומקדש יהודי.  
לבגדד אני שר, ממנה באו הורני, שהורישו לי  
תמונות מצהיבות  
משכונת א-שורג'ה מבית חאנוני.  
כי סבתי סלימה קבורה שם וסבי וסבי סבותי  
לדמשק המזמרת אלי בשיר השירים כצואר של אשה  
לעמון שבקו האפק, שממנה והלאה השמש  
לירושלים בה נולדתי, בה אכתב את המלה האחרונה

לבן מימון, שכתב יהדות בערבית משבחת,  
מאותת לכל המבקשים למחץ את זכרונות המזרח.  
אני שר לגלים הכחלים הבאים מבירות לחיפה  
נסוגים ושוטפים ככל ים, ככל חוף  
לגרגרי החול ששוכבים ונזרעים מים של  
רחם-רחמתים-ים,  
לרחם שנכנעת וזהו נצחונה, כי רק הפנועה תצמיח.  
ואני מביט בעינים השקדיות של הילדים.  
בזיתיק שבאזרחי אגן הים התיכון – הזית,

שראה אימפריות  
וקיסרים סכו בו עורם והאירו זמים חשוכים  
אך עשו ממנו קת לרובה, ואיל לנגח חומה  
אני שר לאור המזרחי של הזית – לעלה הירק  
שבפי היונה

אני לאלכסנדריה שר, בה הניפו סודר  
כדי שאלפי מתפללים יהודים מזרחים ידעו מתי לומר  
את המלה היא – אמן,

שמעננת את אלהי היהודים והישמעאלים, עדין  
אני שאינני רואה סודרים מונפים

אלא דגלים שרופים באש במסכי הטלביזיה  
ואת הגשר השרוף שבין המלה סלאם והמלה שלום

בין המלה ק'לב והמלה לב

בין המלה חוב והמלה אהבה

בין המלה אורשלים והמלה ירושלים

בין המלה מי והמלה מים

בין המלה עברי והמלה ערבי

בין המלה ו'אחד והמלה אחד

בין המלה אללה והמלה אלהים



## משוררים בלא שם ופורטונה

"זְכְרוּ אֲבָד מִנִּי אֶרֶץ וְלֹא שֵׁם לוֹ עַל פְּנֵי חוּץ", איוב י"ח, י"ז.

"Habent sua fata libelli" ("לספרים גורל משלהם"), (טְרַנְטִיאָנוֹס הַמְאֹרִיטְנִי, המאה השנייה לספירה)

גיבורי תרבות המערב כיום, שאנחנו חלק ממנה, הם היוצרים ולא היצירות, המשוררים ולא השירים. ט.ס. אליוט, במאמר מ-1922 - "מסורת והכשרון האינדיבידואלי", קובל על כך ש"אם נקשיב להכרזות המביכות של המבקרים בעתונות והלחישות הנשמעות בעקבותיהן, נשמע שמות רבים של משוררים. אך אם איננו מחפשים ידע של לקסיקון מ'ומי' אלא הנאה משירה ומבקשים למצוא שיר, נמצאנו רק לעתים רחוקות". הוא סבור שלאישיות של המשורר עצמו אין חשיבות רבה. המשורר הוא "כלי קבול לאיסוף ושמירה של אינספור תחושות, ביטויים, תמונות, הנשארם שם עד אשר נמצאים כל החלקיקים היכולים להתאחד ליצירת תרכובת חדשה". אבל בתהליך יצירת התרכובת החדשה שום דבר ישן אינו מוזנח, אין דבר שנדחה משום שעבר זמנו; לא יצירות שיקספיר – שמעט מאד ידוע על תולדותיו ואישיותו, לא יצירות הומרוס – שאולי לא היה ולא נברא אלא משל היה, לא הציורים הפרהיסטוריים שנתגלו במערת לאסקו – Lascaux שבצרפת שצוירו לפני כ-18000 שנה ואיש אינו יודע את שם יוצריהם.



ציור סוס ממערת לאסקו

בתרבות היהודית התורנית קימת תופעה הפוכה, שביאליק התלונן עליה ברשימתו "הבחור מפדובה" על משה חיים לוצאטו (רמח"ל):  
"האישיות היוצרת לא תפסה בהכרתו (של עם הרוח) מעולם את מקומה הראוי לה. בגרסו לתאבה ספרים אין קץ, לא נתן מעולם את לבו להכיר מי ומה היו יוצרי הספרים, ומה היו חייהם וגלגל עולמם. אנשים מישראל יש אשר ידעו ספר חביב עליהם כמעט על-פה ואת שם כותבו לא יכירו".

זו מסורת הנמשכת עד היום (לדוגמה, ה-'חפץ חיים' נקרא על שם ספרו הראשון ומעטים יודעים ששמו ישראל מאיר הכהן), שתחילתה בספרות המקראית. את המוטו המופיע בראש רשימה זו, מתוך ספר איוב, אפשר להחיל גם על מחבר ספר איוב עצמו.

לעתים מגיעות יצירות שירה שכוחות, שמחבריהן לא נודעו, בגחמה של המקרה, או הגורל, אל מרכז הבמה בתקופה המודרנית, לאחר שהיו טמונות מאות שנים במחסני מנזרים או בספריות אוניברסיטאיות. דוגמה אחת היא Carmina Burana, אוסף של שירי אהבה ארוטיים, שירי יין ושירים סאטיריים שהראשון שבהם שמו - איך לא – Fortuna, שנכתבו בלטינית על ידי אנשי כמורה במאה ה-13 ונשמרו במנזר Benediktbeuern בדרום באוואריה, עד שנתגלו באמצע המאה ה-19 על ידי חוקר גרמני, יוהן אנדראס שְמֶלֶר. ב-1935 חיבר המלחין הגרמני קרל אורף (1895–1982) מוסיקה ל-24 מן השירים, שהיתה למפורסמת ביצירותיו וזכתה לביצועים רבים, כולל ביצוע אופראי ב-2005. דוגמה אחת (מספר 21 ביצירתו של אורף) לשיר אהבה ארוטי (ארוטיקה מאד מרומזת, כיאה לטקסט הנמצא במנזר בנדקטיני):

## על המאזנים

על מאזני לבי המהסס  
שני הפכים עולים-יורדים,  
אהבה מתאנה וצניעות.  
ואני הולכת אחרי עיני,  
נותנת צנארי בעל,  
למרות הכל, בעל המתוק.

לפעמים שם המשורר ידוע רק ליודעי ח"ן, חוקרי תרבויות רחוקות במקום ובזמן ורק צרוף מקרים מביא אותו ואת שיריו מאצטבה נידחת בספריה אוניברסיטאית למרכז הבמה התרבותית של המערב. כך קרה ל-'מרובעים' של עומר כ"אם. חורחה לואיס בורחס מתאר זאת ברשימה משעשעת, אם כי לא לגמרי מדויקת, "חידה ושמה אדוארד פיצג'רלד" (בספר "מבוכי הזמן" בתרגומו של יורם ברונובסקי, הוצאת כתר, 1986). בורחס מתאר את הנס בו "מתוך התחברות מקרית של אסטרונום פרסי (בן המאה ה-11), שברגע חולשה חטא בכתיבת שירה, עם אקסצנטריקן אנגלי (בן המאה ה-19), שהיה קורא, אולי מבלי להבין הבנה גמורה, ספרים מזרחיים וספרדיים", נוצרה פואמה חדשה שאנחנו מתענגים עליה עד היום. מגרסתו האנגלית של פיצג'רלד למרובעים הפרסיים של כ"אם נעשו כמה תרגומים לעברית (מלאים וחלקיים) (בין היתר על ידי נפתלי הרץ אימבר, זאב ז'בוטינסקי, יעקב אורלנד) ואפילו תרגום שנכתב בכוונה, במחצית המאה העשרים, בלשון משוררי ספרד של ימי הביניים ("גלגולי מרובעים" בתרגום רפאל הלוי, הוצאת מאגנס, תשמ"ב). אביא כאן תרגום שלי לשני מרובעים. את האחד (מספר 23) אני שולח לידידי שפרשו מעבודתם ומתקיים בהם הפסוק ממזמור ע"ג, בתהלים:

**"בְּעֵמֶל אָנוּשׁ אֵינָמוּ וְעַם אָדָם לֹא יִנְגַעוּ":**



מיניאטורה פרסית - אהובה ויין בגן.  
צייר: מוחמד קאסים. מאה 17

נצל עד תם את מה שעוד נותר  
בטרם נהיה לשוכני עפר.  
מעפר אל עפר, בעפר נחרף,  
בלי יין, בלי שיר, בלי שר, ללא סוף.

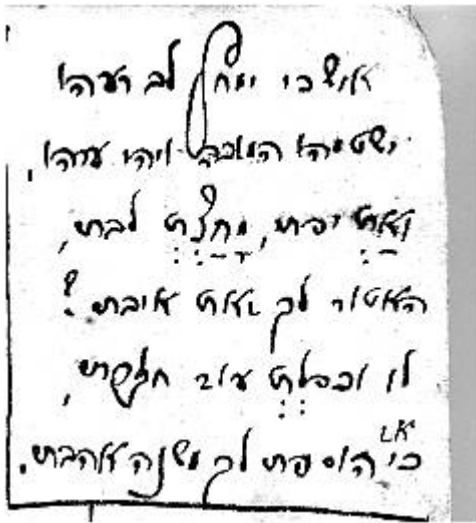
את השני (מספר 52) אני מיעד לאלה המפקפקים (נראה שבצדק)  
בחסדי שמים:

ואל קער הפוך זה בשם רקיע,  
תחתיו מרחם אל קבר ננוע,  
אל תשא לשוא בתחינה את ידך -  
גם הוא חסר-ישע כמוני, כמוך.

כל שנכתב עד כה הוא הקדמה והצדקה לשלשה שירים ללא משורר שנקרו אלי לפני למעלה מיובל שנים, מנקרים במוחי ולא יניחו לי עד שאניחם על אחת האצטבות ב-'הספריה של בבל' (רשת האינטרנט) שהיא גם 'ההגרלה בבבל' (שוב בורחס), אולי ימצא להם גואל. וזה סיפור השירים:

אל השיר הראשון התוודעתי עם מות סבי, יוסף-צבי פאלק, ב-1953. את כל ספריו הוריש לבית הכנסת בו התפלל, אך כמה מהם לא נראו בעיני הגבאים ואני ירשתים. ביניהם היה ספר הפתגמים "משלי יהושע", מסודרים לפי נושאים, שנכתב במאה ה-19 בידי יהושע שטיינברג (1830 - 1908) שהיה מורה ובלשן ושימש מנהל בית במדרש לרבנים בוולנה. אחד מפרקי הספר נקרא "אהבה" ובו פתגמים שלא היו מביישים את כרמינה בורנה,

באותיות דפוס ובנקוד :



איש כי ימחץ לב רעהו  
ישטמהו המכה ויהי ערהו,  
ואת יפתי, מחצת לבתי,  
האטר לך בזאת איבתי?  
לו וכפלת עוד חקורת,  
כי אם הוספתי לך משנה אהבתי.

שתי מלים בשיר ראויות להסבר: בשורה  
השניה 'ערהו' ('רעהו' בהיפוך אותיות)  
מקורה בשורש ע-ר-ה במשמעות הרס, החריב  
ופרושה כלי המרסק גושים של עפר. בשורה  
החמשית 'חקורה' כאן היא 'ביזוי' בעברית של  
ימי הביניים, כמו בשיר 'אלוה עוז' של  
שמואל הנגיד, לפי פרוש דוד ילין (ניתן לפענח  
את כתב היד גם קצת אחרת. תודה מקרב  
לב לבן-ציון פישלר ויהושע גרנט על עזרתם).

השיר השני, משל היתולי בחרוזים, נכתב בערך ב-1950 בידי אחד המחזרים של אחותי.  
היא עצמה אינה זוכרת בדיוק, אך נדמה לה ששמו היה מוטי. הוא היה אז כבן שמונה  
עשרה. אין בידי, או בידה, נוסח כתוב אך הוא נחרט בזכרוני. עם זאת איני משוכנע שלא  
שיפרתי פה ושם הברה או חרוז. קראתי לו "הפשפש". גם נושאו הוא, אם תרצו, כוחה  
של פורטונה. הרי הוא לפניכם:

## הפשפש

היה הִיה פִּשְׁפֵּשׁ, זֶקֶן וְשִׁבַּע יָמִים;  
אֶזְרַח רָגִיל הִיה בְּמִדֵּינַת הַפִּשְׁפֵּשִׁים.

עָנָו הִיה הָאִישׁ, צָנוּעַ וּבִישָׁן;  
אֶל הַפְּרִים נַחְבָּא, בֵּין הַשְּׂמִיכוֹת יָשָׁן.

נְפוּצָה הַשְּׂמוּעָה, יָצְאוּ לוֹ מוֹנִיטִין –  
הַחֲלוּ הַבְּרִיּוֹת לַפֶּתַח מְשַׁכְּמִין.

וּמִבֵּיתוֹ הִדֵּל שְׂבָקְצוֹי הַכֶּר  
לְאִמְצַע הַמָּטָה הוּבַל בְּרֵב הַדֶּר.

וּמִשְׁלַחַת בְּנֵי-פִשְׁפֵּשׁ, בְּפָנִים מִתְרַגְּשִׁים  
אוֹתוֹ שָׁמָּה נָשִׂיא עֲדַת-הַפִּשְׁפֵּשִׁים.

וַיִּקָּם הָאִישׁ לְשֵׁאת אֶת דְּבָרָיו  
וַיִּשְׁתֵּי דְמָעוֹת זְכוֹת עֲמָדוֹ לוֹ בְּעֵינָיו.

וְתַהוֹם הָעֵדָה בְּתִשׁוּאוֹת סוֹעֲרוֹת;  
הַיֵּדָד! קְרָאוּ הַכֹּל, הַיֵּדָד! בְּלֵי הַפּוֹגוֹת

אֶךְ אַחֲרֵית דְּבַר מְרָה כְּעֵלְטָה,  
כִּי הַזְמָזוּם הַצִּיק לְבַעַל הַמָּטָה.

וּבְמִכָּה אַחַת הִפִּיץ אֶת הַכְּנוּס  
וְכֹל הָעַם הָרַב מִכָּרַח הִיה לְנוּס.

וּבְגִבֹר הַבְּהֵלָה גַם פִּשְׁפֵּשְׁנוּ נָס,  
אֶךְ בְּהִיּוֹתוֹ זֶקֶן נָפַל שֵׁם וְנִדְרָס.

אָהָה, גָּדוֹל הַכָּאָב, וְהָרַעָה כְּלָתָה,  
אֲבָלוּ שׁוֹכְנֵי סְדִינִים, סָפְדוּ דְרֵי מָטָה.

יְהִי שִׁירֵי הַדֵּל כְּזֶר פְּרָחִים אִישִׁי,  
עַל אֵלֶם מַצָּבָה שֶׁל סָבַל אָנוּשִׁי.

השיר האחרון שייך לסוגה הנקראת "שירי רחוב" ונכתב כנראה בקיץ 1956, ומעשה שהיה כך היה. בשנה זו, עם תום שנת לימודי הראשונה בטכניון קבלתי זימון לקורס מכ"ם חי"ר בשרות מילואים למשך כל חופשת הקיץ. נראה שמישהו באכ"א חשב שמהנדסים יביאו יותר תועלת לצבא בהיותם קצינים. לשם כך זימנו את כל הסטודנטים בד"א שסיימו את הצבא ללא קורס מכ"ם, כדי לעבור שלב ראשון זה בדרך לקצונה. היינו ערב-רב של אנשים, בוגרי חילות, תפקידים ונסיון צבאי שונים ומשונים. צורפו אלינו גם משוחררי סדיר אחרים, חסרי השכלה.

איני יודע מי הביא אלינו שיר זה. מתוכנו ברור כי הוא נוצר באותה תקופה ממש, באחת מעיירות הפיתוח, בתגובה לידיעות בתקשורת על יום הולדתו ה-70 הקרב של 'היחיד בדורו', דוד בן-גוריון, באוקטובר 1956. מה שברור לי הוא שאני זוכר את השיר בזכות יובל זעירא, בנו של מרדכי, שהשתתף בקורס והיה מפזם את השיר בכל שעת כושר, בהפסקות וביניהן, במבטא מרוקאי. אני זוכר גם את המנגינה וההטעמות, אך אביא כאן רק את המלים:

## מזל של כלבים

לְבֵן-גּוֹרְיוֹן יֵשׁ מְזַל שֶׁל כְּלָבִים  
כְּשֶׁהִיא בְּגִיל שְׁבַעִים.  
אֶסְתֵּר יְהִי חֲבוּבָלָה,  
שְׁשֶׁה יְלָדִים חֲמֻדוּלִילָה.  
בְּשׁוּק בְּצֵל יוֹשֵׁב אָנִי  
וּמְחַכֶּה לְמַכְתָּב מִבְּנִי,  
לְהַתְגַּיֵּס כְּבָר לֹא אוֹכֵל,  
רַק מְסַגֵּל לְמַכֵּר בְּצֵל.

זוֹכֵר אֶת הַיָּמִים,  
שֶׁהִיְתִי בְּגִיל עֶשְׂרִים.  
אֵיזָה כַּח לִי הָיָה,  
סִפֵּק נִמְר סִפֵּק חָיָה.  
לוֹ הֵיְתָה אֵז מְלַחֲמָה,  
מִנְצִיחַ הֵיְתִי בָּהּ,  
שְׁנֵי גְדוּדִים שֶׁל תִּימָנִים,  
יְחָרֵם אֲבוּהוּם הַשְּׁכָנוֹזִים.

גם הזקן מוכר הבצל בשדרות, או מעלות, מקנא במזלו של זקן אחר, בירושלים. אלא שאותו זקן, באותו קיץ, מביט על המזל מנקודת מבט אחרת, של תורת הסכויים, ומתוודה באזני זקן אחר: "בקרוב אהיה בן שבעים. אם תשאלני, נחום, אם אמות במדינה יהודית, אענה 'כן'. עוד עשר, חמש-עשרה שנים עוד תהיה מדינה יהודית. אך אם תשאלני אם לבני עמוס, אשר יהיה בקרוב בן חמשים, סכוי למות ולהקבר במדינה יהודית,

תשובתי תהיה 'חצי-חצי' " (בספרו של נחום גולדמן, The Jewish Paradox: Grosset and  
(Dunlap, 1978 pp. 99).

האם ראויים שירים אלה להכנס להגרלה הגדולה של האינטרנט? מי אני שאקבע? בספר האחרון של בורחס שיצא בעברית, "שבעה לילות" בתרגום מספרדית של אורי פרויס, (הוצאת הקבוץ המאוחד, 2007), בפרק "שירה" הוא נותן עצה סטודנטים לספרות (הציטוט אינו מדויק): "אם אתם נהנים משיר, נהדר. אם אתם לא נהנים, עזבו אותו. סימן שהמשורר לא כתב בשבילכם. אם הוא לא ראוי לתשומת לבכם היום, אולי תרצו לקרוא אותו מחר".

ראוי אולי לסיים בקטע משיר קצר של משורר ידוע, שיימאס הייני, חתן פרס נובל לספרות ב-1995, שיר הנקרא פשוט "Song".

ישנם פרחי-הבוץ של שפת-רחוב  
ובני האלמות של צליל משלם  
ואותו רגע בו שרה הצפור  
קרוב מאד  
למנגינה של מה שקורה.



דליה יאירי

### סוף הדרך

מעולם לא התכונתי להגיע  
ועל כן לא ארכה לי הדרך.  
ואם פניתי כה וכה  
לרדף הבלים במשעול הולך וצר  
ונטשתי את דרך המלך -  
לא תעיתי -  
פשוט לא התכונתי להגיע.

מעולם לא התכונתי להגיע.  
ועל כן לא עיפתי בדרך -  
ואם פסקתי מלכת, ישבתי על אבן  
לנוח, לנשם אל תוכי  
ריחות אדמה, או מים,  
לא עיפתי -  
פשוט לא התכונתי להגיע.

מעולם לא התכונתי להגיע  
לא תעיתי  
לא עיפתי  
לא מהרתי  
להגיע  
אל סוף  
הדרך.

דליה יאירי, עיתונאית. הייתה במשך שנים רבות שדרנית ברדיו ועסקה בתוכניות אקטואליה כעורכת ומגישה. במקביל כתבה שירה, בעיקר למגרה ולעיני הקרובים לה. עם פרישתה מ"קול ישראל" קיבצה את שיריה ופרסמה אותם בספר "בואו ימים מפוייסיים", הוצאת "כרמל", 2007.

איליה בר זאב

### מראה מעבר לגל

זה הים. במפרץ המסלע,  
בין גל גדול לגל גדול  
באים גלים קטנים.  
אני מתמסר,  
נזכר בצלילות ארכות אל-תוך  
תהום,  
בוחר בעינים מלוחות פרות-ים  
נחבאים בין שברי-עתיקות.  
שם, בצל הכחל,  
בין סלעים אזובים.

מטוסים ממריאים ונוחתים בלעדי.  
שריקתם מניסה עופות נודדים.  
אניות שטות לכאן ולכאן.  
אני מנופף לשלום,  
מי יודע?

בחופי תל-אביב  
זקוקי-אש שמחים.  
אין עשן.  
בחוף אחר בעתות-פגזים.

קטט קל עובר,  
האם תמנו לגוע?

פורסם לראשונה ב"עתון 77"  
מס' 314 ספטמבר 2006

[למצגת שיריו של המשורר](#)

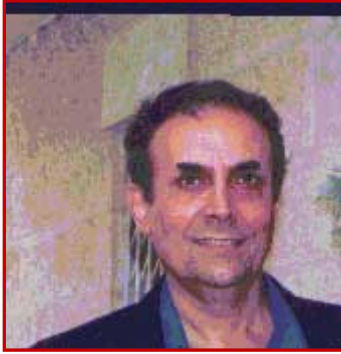






## אבות ואמהות ביוגרפים ופואטיים בשירת הרצל חקק

"התדע מאין נחלתי את שירי?" – ח. נ. ביאליק



שירתו של הרצל חקק (וכן שירת אחיו התאום בלפור חקק), עומדת כולה, לאורך כל שנות כתיבתו הארוכות, בסימן ברור של התחברות ושייכות למוצא המשפחתי, הלאומי והדתי.

זו שירה מודרנית שלא נמצא בה שמץ פוסט-מודרניזם. יש לבטים, יש רגשות מעורבים וסבל כתוצר-לוואי הכרחי של חיים בעולם של משבר, כתוצאה ממוות טראגי במשפחה, ומקשיי התאקלמות של משפחה מהגרת אל מדינת ישראל של ראשית שנות החמישים במאה העשרים. זו עמידה מול שבר החלום ואיחוי שבריו. אבל לעולם לא ערעור על השורשים ועל היסודות. זו שירה שמסרבת להיות חתרנית, אירונית או

צינית. זו שירה שעומסת על כתפיה באהבה וברצינות את המחויבות שהטילה המשפחה על כתפיהם הרוחניות-נפשיות, כשהעניקו לאחים התאומים את שמם – הרצל ובלפור. המשפחה ראתה בהם תיקון לשני האחים-הדודים שנרצחו בפרעות בבגדד - ערב הקמת מדינת ישראל, ובתגובה להקמתה של מדינה ציונית-יהודית. הרצל ובלפור לא ניסו מעולם להתנער מנתיב התיקון שהועד להם במפורש או במשתמע על-ידי משפחתם. שירתו של הרצל מתבלטת בדורנו באנגריות החיוביות העצומות שהיא מקרינה בשפע נדיר, בסרבה ללכת בדרך המלך של השירה העברית בדור האחרון, שמנשבות בה רוחות של מורבידיות, אירוניה, הקשבה טוטאלית למצוקות ה"אני" התלוש, המעורער והמדוכא, פקפוקים על צדקת הדרך ועל ראשית הדרך. שירתו מצטיינת בסממנים הפוכים: שייכות, אחריות, אהבה, חמלה על הזולת הפרטי ועל הכלל הלאומי. כל מה שמצטייר כתמים, פונדמנטליסטי, רגשני, לא מערבי כביכול, בעיני רוב קובעי הטעם הספרותי בישראל של דורנו. בעיני, אלו תכונות הראויות מאד להערכה ולהתייחסות.

בהתבוננותי בשיריו להלן, אני רוצה להבליט את השירים המציגים את מראות התשתית הביוגרפית והפואטית אשר עצבו את זהותו המורכבת כאדם ישראלי-יהודי, וזאת בעוקבי בתחילה, אחר דמויות משפחתיות: סבתא, סבא, אב ואם החוזרים ומופיעים בשיריו, ואחר אתבונן בדמויות מעולם הספרות והשירה העברית, שהם מעין אבות ואמהות רוחניים-פואטיים של המשורר, המאכלסים את שירתו כתופעה פואטית מעניינת שצריך להתבונן בה להבנת שירתו ואישיותו של הרצל חקק.

**בספרו "תעודה נשכחת" (הוצאת שלהבת, 1987, ירושלים), מקדיש המשורר שער שלם להוריו, להורי הוריו ולדודיו שנרצחו בצעירותם, בשם דומה מאד לשמו של הספר – "תעודה: זהות נשכחת".**

זהותו בנויה ממראות השתייה של הילדות, שבמרכזן דמויות משפחה דומיננטיות. המשורר בבגרותו ניסה להתרחק מהן מעט, אבל מתברר לו שהתרחקות אינה אפשרית לו בשום אופן. מן השירים עולה בברור שדמויות אלו לא נשכחו, הן אלו שקשרו אותו אליהן בעבותות אהבתן אליו ובעבותות צערן על הבנים שנרצחו שם, בגולה. אל התעודה-השליחות, שחש המשורר כלפי דור ההורים, הסבים והסבתות, אמונתם, תמימותם, תקוותם, אכזבתם ושוב תקוותם, המחברים לקיום היהודי בארץ ישראל. בשיר "הכל נגזר, אני נדון" (עמ' 78), תוהה המשורר האם חיו הם המשכם של אבותיו מבגדד, ושל אבותיהם מדורות בעירק, המשכם של האמוראים הגאונים מחברי התלמוד המפואר.

"לא דרכו רגלי במדרסת "כרם שלמה" בבגדאד.  
...ושפתי לא טעמו מיץ רימונים ליד פארק גאזי.  
....נכון יש לי איזו צלקת על הזרוע  
שבאה, כך אמרו לי, מן הטבילה במי החידקל,  
אבל מה לתרבותי החדשה ולכל השארית?  
האם נחרת בי אות הברית?"

למרות "קסמי שיריהם המרפאים את החושים, היופי והפאר, מגילות תלמודם, רזי הוי"ה  
מלאי כוח מושך של אימה וחווייה, חלומם לגאול את כל העולמות," למרות "תרבותם  
המגולפת, שמרנית, סוערת וחושנית", כדברי המשורר, הוא שואל - "האם זה אני?".  
פרוט יופיה וקסמה של תרבות זו של הוריו, נלחשת בפיו ונשמעת באוזניו בעצמה  
שהמשורר אינו יכול לעמוד בפניה. ועל כן לא מפתיע לקרוא בבית המסיים את השיר את  
התשובה המנצחת שהוא נותן לעצמו:

"צלקתי צורבת....  
הד רעמים, ואני נידון  
להיות שירם. ....  
לצקת את סבלם הלא נדרש  
לפשר לא גנוז, חדש."

המשורר לוקח על עצמו אחריות להמשיך את זכר סבלם ולתת לו פשר חדש עבורו, החי  
חיים מודרניים בישראל.

בשיר "ימים נוראים" (עמ' 74) מתאר המשורר את מבוכת דור הבנים כלפי מורשת  
האבות. חרטה ופחד מפני המציאות של פריקת עול מסורת האבות, הנתק מן האלוהים.  
חשבון נפש שעורך הכותב עם מצבו של הדור הצעיר אליו הוא משתייך.  
"אב ואלול תשרי

אור עירי, עטוי כמיהה, ירא  
לובן אלוהים מקיף את אבי, שנות אור  
הוא מקדש על היין, והיין שיכור"

הכותב משליך על העיר את כמיהתו להתחבר אל קדושת האל המקיפה את אביו המקדש  
על היין. גם היין נושא באורח מטאפורי את שכרונו של הבן האובד. ובהמשך השיר:  
"רוחק כזה, חולים ומועדים כפתאים.

דור של מורדים נבוכים  
ואין זכר לנביאיך"

.....  
"פורקי עול מלכות  
הולכי יחידי בלילה  
מתחיבים בנפשם, ואין ענן מעל  
רק אילן בכות"

המשורר מרגיש, שבמציאות זו של פריקת עול עולם המצוות והקדושה של האבות, הוא  
ודורו מתחייבים בנפשם היהודית. הם עלולים לאבד את זהותם, ולהלך בעולם החדש  
כמתים חיים. בבית האחרון הוא מסיים בנימה אלגית.  
"....."

פנינו כפניהם ועינינו חולות  
לא ידענו איך נדע  
איך רואים את הקולות"

הבנים מגורשים ממעמד הר סיני. הם אינם רואים את הקולות. החווייה המשותפת  
לדורות של יהודים נסתלקה מהם, או שהם נסתלקו ממנה.

בשיר בעל אופי של בלדה "אני עדיין מחכה לראות", מתגלה הסב לנכד באורח מסתורי והנכד מנסה להבין מהו פשר ההתגלות. כמעט כמו בשיר של ביאליק "לפני ארון הספרים". אותה אווירה של סערה, רוח, "אור נואש", גשם רועש ושמיעה לקויה. דמות הסב מגולמת בחזיון סמבולי עתיק של עץ זית זקן. הסב משאיר עבור תודעת נכדו את תמונת גזע עץ הזית המרשים כדי להכריעו לטובת קיום צוואתו הרוחנית. בזיכרונו של הקורא וכנראה גם בזיכרונו של הנכד עולה ציור עץ הזית הנבואי, המנחם של הנביא ישעיהו: "ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משורשיו יפרה".

הסב שואל שתי שאלות מרות ונוקבות, לפני שהוא עולה חזרה לעולם של מעלה:  
"איך חזרנו, ילדי, איך חזרנו לארץ  
כמו אל גלות נכר, כמו דור המדבר"...

לפני השאלות הוא לוחש לנכד:

"עצים זקנים ופרים רענן וצונן"

אך הנכד אינו שומע. הנכד נשאר בבדידותו- עדין ממתין לראות את עיניו הכחולות של הסב. הכחול כצבע השמים. כצבע מנחם מרומם.  
"הרי הוא חייב.

הרי עכשיו אני זוכר.

סבא שלי עלה בענני זהב. אני ראיתי.

גזע הזית רעד מולו ברוח, מוכה ברק

ואני ראיתי שמן נשפך לכדים

שמן ירקרק.

אני עדין מחכה לראות את עיניו."

למרות שגזע הזית – דור סבו, מוכה ופגוע, הוא עדיין מפיק בשפע שמן אל תוך כדים. זהו דור שיש לו מה להעניק לדורות הבאים. "אני עדיין מחכה לו" מזכיר את הפסוק הידוע: "בכל יום אחכה לו שיבוא" – למשיח. גאולת ישראל תבוא משמן עץ הזית של סבא. מן הגזע של היהודים השורשיים. עיניו הכחולות של הסב הם מוטיב חוזר בשיר. הסב מליט את עיניו והילד שואל מדוע הוא מסתיר את עיניו. הנכד רוצה לראותן. אבל אינו זוכה. הנכד אינו מסתפק בתמונת עץ הזית הנהדרת. הוא עדיין ממתין לראות את עיני סבו. זהו המגע הבלתי אמצעי של נפש בנפש.

הסב אינו מסוגל להתבונן בנכדו ואולי אינו רוצה שנכדו יביט בעיניו כל עוד הדור הצעיר אינו מוכן ליהנות מן השמן המופק מעץ הזית הזקן, שהוא צעיר לדורות. בשיר זה מרומם הנכד את דמות הסב לדמות על-טבעית בעלת יכולות על-טבעיות. הוא עובר מעולם אחד למשנהו. מעולם המתים אל עולם האדם, עם שליחות חשובה והוא חוזר לעולם העליון מוקף בענני זהב ומחולל נס בהחיותו את העץ הזקן שנפגע בברק. הסב כאחד ממלאכי השרת היורדים בשליחות האל אל עולם האדם כדי לבשרו, להדריכו ולחולל נס מופתי רב משמעות, בניסיון להשפיע, לשנות התנהגות. אותו סב כחול עינים ששמו סבא יצחק בן ציון חבשה, מתואר בשיר 'בן איש חי' עמ' 58. באופן ארצי, מוחשי מדוקדק, באהבה ובחמלה.

.... "הייתי ילד והוא רב במעברה

את שם אביו היה נושא..

בכל דרשה ובכל הפטרה, כמו שירה.

ציון חבשה אמריך עלו לציון

מנהרות נכר

ציון חבשה, איש צדיק וישר.

סבא יצחק תלה עיניו בשמים

את כחלן

לא הוריש

נטל עמו

מחריש.

מר היה עם אלוהיו ועם עולמו  
ובחלמו דבר עם אביו ציון ועם אמו"....

מר היה עם אלוהיו משום שני בניו שנרצחו בפרעות בבגדד.

"ובאו עליו שבע שנות ההסתר ...

אור עיניו התפקר. כחל עיניו נחרך.

בקרים שקופים היה צלו

בבתי הקפה ובשבת ראוהו נלפת, שפתיו בעשן.

עיניו בשמים,

ולא ענהו אלוהיו, גם לא במבט ....."

(מתוך: "פלח הרימון שותת" עמ' 60)

מה שגאל את נפש הסב מיסורי הכפירה, היה ספר קבלה שקבל מאביו ציון. "פלח הרימון"

שמו. "רעב לאמונה ומסתתר מפניה". המתין לשוב בניו בגלגול הנשמות. בשנת תש"ח

ככלות שבע שנים, בליל חג הפסח, נולדו לבתו הבכורה התאומים בלפור והרצל, והוא

ראה בכך- "כמו ענהו ה' בתומים".... מדמות הסב המיוסרת, שהתלבטה בחבלי כפירה

ואמונה, מקבל הנכד, שנים לאחר מותו, את המסר להישאר נאמן לאמונת האבות.

בשיר "סליחות בעשן נוסח א" עמ' 73 מתאר המשורר את רגשי אשמתו כלפי דור

אבותיו. למרות הקרע יש בכאב אהבה ואמונה ורצון למצוא חן בעיני האלוהים.

"כשאני מדבר באבותי דומה לי

שחטאי אני מזכיר. איני חש

לחזור...

החרסים סדוקים ואיני יודע

איך לאחות את המילים. אבל לאב מסר,

מסורת אבות. גוילים גוילים,

גויות שותקות. רוחות, לא תחזור.

למי אמסור.

ההרים סביב סביב עשנים בירושלים

רגלי ורוחי הלוך וחסור.

מריי מלא כאב ואהבה ואמונה

וקרעים.

האם אמצא חן בעיני אלוהים."

אמירה מפורשת של תלישות, בדומה לדמות התלוש בשירו של ביאליק לפני ארון

הספרים. אלא שכאן, לא עמד לו כוחו של המשורר לומר את דברו במטאפורות וסמלים,

חיש מהר פרק את מועקתו במילים ישירות פשוטות. פרט ל'חרסים הסדוקים' תמונה

שמזכירה את עמידתו של המתפלל לפני אלוהיו ביום כיפורים, בה מרגיש המתפלל

כחרס הנשבר, ומבקש מן האל סליחה ומחילה, שיאחה את שבריו ויתקן את כלי הנפש.

צעירי היהודים ממזרח אירופה חוו את מצוקת משבר התלישות מעולם האבות מחד

ומהעולם הנוכרי מאידך, בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20. המשוררים והסופרים

שביניהם נתנו לכך ביטוי ביצירתם.

בישראל חוו צעירים מעדות המזרח שאבותיהם היו נטועים איתן בעולם היהודי-מסורתי-

מזרחי והם הצעירים שנולדו כאן. דור שני לעולים משם, או הגיעו בילדותם לכאן ועברו

גם הם חווית תלישות כואבת משני העולמות. מהווית הוריהם מצד אחד ומן החברה

הישראלית-חילונית-האשכנזית מהצד השני. ביטוי לכך נתן המשורר ארז ביטון, בשיריו.

וגם הרצל חקק:

"באנו לכאן עינים קשורות. חולמות.

ועתה אינינו יכולים לראות....

.....

שבת שירה מסתגרת.

באנו אליך חולמים ושרים. ואנו כאן

כזרים. ארץ ארץ ארץ. אנו כאן. כאן.

הגלי אלינו מבעד לעמוד הענן ---"

(מתוך: שבת שירה - נוסח א)

בשיר יפה ומרגש "דלקת פרקים" עמ' 68 מתאר המשורר את דמות סבו, מרדכי. זהו שיר הלל, קינה ואהבה. הסב מתואר כיהודי גאה שלם ביהדותו ובאורחות חייו, למרות סבלו הפיסי הקשה, למרות מצבו הכלכלי המשפיל במולדת היהודית. שם השיר הוא אירוני, הסב הסובל מדלקת פרקים אינו יכול כביכול להשתחוות לתרבות החילונית הזרה בארץ, ולכן נשאר זקוף בעמידתו היהודית, הדתית. אבל אין זו נוקשות בשל המחלה, אלא זקיפות קומה שנבחרת במודע כל יום מחדש.

"כך חי לו פרק נוסף של חזון וכל ארץ-ישראל

מקפלת לו מתחת לראשו. (כמו יעקב אבינו בבית - אל, הערת א.ז.ו).

וכאשר דרכו רגליו עליה ועיניו אהבה וברקים

באו עמוד של ענן ואבק ואמרו: אמנם חולה הוא בדלקת פרקים,

פיוטיו וערכיו וחכמתו אך דפים ריקים.."

.....

ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה.

וכיסוהו בערפל ובלואים ואבק נופל ומרכולת איש אבל

ושיטו בו: דיבורך לנו זרים, לך לחלום על בבל.

והוא ידע ודמע וגמע כי רצה לדעת מולדת

דעת מולדת

..... ואני ראיתי אותו בערבו נחתם בתכריכים.

שב לחלומות ודווי לא ערוכים. דפיו נסדקים. ושב לגנזיו

כמו אותם ספרים עתיקים.

"תם ונשלם. שבח לאל בורא עולם."

במותו תמו חייו שהיו שלמים מבחינה רוחנית. נגנז עם הספרים העתיקים. ספרי הקודש, שהדור הצעיר רואה בהם גוויות מתות ואילו המשורר-הנכד מכיר שגניזה זו היא זמנית. יבוא יום ויוציאו את הגווילים העתיקים, יעתיקו אותם מחדש, והם יהיו מקור חיים רוחני לדורות הבאים. ולכן ראוי לשבח בורא עולם. מתוך הקונטקסט הכללי של השיר, אני מעדיפה לקרא את המשפט המסיים, כמשפט נחמה, המרומם את כבוד הסב, ולא כמשפט אירוני.

בניגוד לביאליק המבקש למות 'הליטני לילה' בשיר לפני "ארון הספרים" ממצוקת

תלישותו שאינה ניתנת לתיקון. הרצל, עם כל הכאב, מרגיש שייך אל אבותיו, למרות

המשבר. בכתיבה עליהם, יותר משהוא משלם להם חוב רגשי, משפחתי, הוא

מחיה בתוכו את הזיקה האבודה דרך העלתם באוב השירה.

דמות מרתקת בפני עצמה היא הסבתא, שלה מקדיש המשורר מספר רב יחסית של

שירים, יתר על שאר דמויות המשפחה. אחת הסבתות מתה בצעירותה מעוגמת הלב על

מות בניה הצעירים במגפה. המשורר מתבונן בתצלומה וכותב:

"מי יכתוב שירת סבתי כאתון

ששתתה ממי הזהב של החדקל וכחש

לבה וכולה שבר, אור צפון...

.....

הנה תצלומה:

אור עיניה יפה

זהר מכשף של אמונה

ופחד.

סבתא כאתון, יונת אלם מנוצחת"

החיבור החזק למשפחה מאציל אור ואהבה גם על דמויות שהמשורר לא הכיר באופן אישי. זהו מיתוס אישי-משפחתי חזק ביותר. הוא מקור לכוח, לאהבה, לאמונה, ליכולת המבע האומנותי. מי עוד בשירה העברית המודרנית כך מתרפק על דמויות פשוטות, עממיות במשפחתו פרט לביאליק "בשירתי"?

שיר מיתי נפלא על הסבתא, אם אמו, הוא השיר - "ביום ההוא בדרך להר ציון" עמ' 62.

"כבר היה לבן בשערותיה וארשת סתוית  
והיא לקחה אותי, סבתי, מאה מדרגות להר ציון  
ידיה צנומות, הודפות אנחתה בתנועה של עוית

רוצה לילך לקברו של דוד, שורש ערגתה  
מבבל באה.....  
והיא אוחזת בידי להובילה מאה סולמות ברוחות  
לחונן עפרו של צבי ממלכות  
הם הביטו הזרים בילד המוליך את סבתו  
הרועד מול תוגתה החלומית.

.....  
הם מביטים בי עתה, שוב מחפש  
סימנים צורבים של הגדרה עצמית."  
שתי שורות שקופצות קדימה בזמן וחושפות בפרץ רגשות מצוקה את מצבו התודעתי של המשורר ברגע בו הוא מנציח את דמות סבתו בשיר, ואת החוויה רבת הערך שחוהה יחד עמה בעליה להר-ציון. הכותב רוצה יותר מכך. הוא רוצה למצוא סימנים צורבים של הגדרה עצמית שנשטטשה ברבות השנים מאז אותה הליכה חווייתית עם הסבתא. "עולה עם בכיה לאורך המעקה, מנגינה מסתלסלת משפתיה מאה אנקות, מאה שתיקות

.....  
"שמעתי סיפוריה שבכו ליד הקבר שאחזו בפעמונים  
בגוילי התורה, ידעתי כי ראתה בעיניה ניסים  
והם הביטו בי, הזרים האלה, כאלו הייתי הלך

.....  
רוצה לילך אל קברה, אל המלך דוד אהובה  
שם אוצר תפלותיה שוכן  
שם נגעתי ניסים, ועתה שירי על שלחן חלק  
ואותו אטלס, אותה גאוגרפיה חסרת מצפן."

הסבתא היא המצפן האבוד. הוא עומד למצוא שוב את המצפן. הוא ילך לקברה, הוא ילך אל המלך דוד אהובה, אל אוצר תפילותיה. איזה כאב, ואיזו יושרה לא פופולארית, לומר משפט כזה, בתחומי השירה העברית בישראל לקראת סוף המאה העשרים. והוא מרחיב ומתאר את הדמות המיתית הזו- את הסבתא בר-ציון בשיר הנקרא "בלילה ההוא בהר ציון" ואומר:

"נרות תפילותיה עוד מדשנים את אדמתי,  
את החומרים המתפוררים בה,  
שירה עולה במדרגות לבי בצנתרות נשמתי  
האם יש שיר אמיתי יותר משרון לבה?"  
שירת סבתו היא המזון הרוחני-הנפשי של שירת המשורר.

לסיום התבוננותי בדמויות הסבים והסבתות, אתייחס לשני שירים. לשיר "שמע-ישראל" שהוא השני בסדר השירים בשער תעודה: זהות נשכחת. עמ' 57. ובשיר "אורות הבית"

מתוך הספר "הזמן הגנוז" עמ' 42. ישנה בהם אמירה כוללנית בלשון מאדירה ומעוררת השתאות על דמות אבותיו ומשמעותם למשורר ולבניו אחריו.

"אקדישכם ואעריצכם  
אף כי לא שרו לכם שירי תהילה ושבר  
ולא דובבו חלומכם הזב  
...כשהתה מתוק בדבש אני מעלה קולם:  
משהו חזק היה וטוב בצלם.  
לא החמיצו בטרם עת, צבעם זך,  
כמו קופסת חלקום חדשה, שמרו על המכסה  
שמא תסדק שמא יירף הלז המשובח.  
לפעמים אני מחפש אותם ומוזג לבני מן המים  
הרותחים... מטעימם באקראי  
חלקום שקדים ובקלאוה עתירת אגוזים, ...,  
ואני שם פתילי צמר בשמן ומעלי נורה וסח...  
שמע ישראל  
את שירם הרוחף בגבי, בצוארי, בסתרי העצים  
ואני כותב שפתיהם  
קדושות קדושות קדושות  
כי לא אוכל להחשות".

כמעט פולחן אבות יש כאן. האבות עומדים במקומו של האל. הערצת האבות מקורה קמאי. מקור החסות, הטעמים, הריחות, המגע, קסם המילים, הלחנים, הסיפורים, השייכות הגדולה הבלתי מעורערת. האהבה לאחים התאומים, שהם הביטוי המוחלט של ניצחון החיים על המוות במישור האישי-משפחתי ובמישור הלאומי שבא לידי ביטוי בשירת הרצל ובלפור חקק. שכן הדודים נרצחו על רקע לאומי ולכן אין פלא שהאחים המשוררים דבקים כל כך במשפחה ובלאום.

ובשיר "אורות הבית" הוא אומר:

"יתרון לי בחיי, הם עמי

אבותי

גלוי וידוע לפני ילדי אי אפשר

להתקיים

בלי אותו דבש נגר, מזור נסתר

גם אם יחשיך העולם

טרם יכבה נרם, רוח נוגעת ברוח

שבים אליהם, שבים אלינו

זה מצב האדם, הזמן, הקורות

אנוש איך יצדק פני יוצרו"

אבותיו הם אורות הבית, אורות המשפחה, אורות קיום הזהות האישי העמוק ביותר. בלעדיהם לא יוכל לעמוד בפני יוצרו, אלוהיו ולהצדיק קיומו.

דמות האב מצטיירת גם היא כאחד מעמודי התמך המרכזיות של זהות המשורר ומעמדו בעולם כאדם וכיהודי.

הקדימות שניתנת לספרים, לספרי הקודש, הפיוט ומחזורי התפילה הרבה לפני הצרכים הקיומיים החומריים, מאפיינת את האב כדמות מופת בשיר – סיפור "אבי מרצף את חייו" מתוך הספר "הזמן הגנוז" עמ' 48.

לפני כולם הוא הגיע לירושלים. סבב בחנויות לכתבי קדש וקנה ביראה ספרי פיוט ומחזורי תפילה. אחר כך הלך וחפש מקום לאשתו ולילדיו שנותרו עדין במעברה. את הספרים קנה אביו עבור אביו, סבו של המשורר. ורק לאחר שמילא את חובתו הרוחנית-דתית - כיבוד הורים, מיהר לקיים את חובתו השניה הדחופה – ללמוד מקצוע כדי לפרנס את משפחתו. אבל נשמתו בקשה תמיד הרבה יותר מכך.

"קניתי ספרים עתיקים", דובב  
"הכל כאן שונה, המים, הלחם, הזכרונות  
חזקים יותר מן החיים, מן הכאב,"  
....כי תרבותם היתה להם כמו גשם שנחבא  
ויורד, תמצית של חום שלא תיתם."

הבן קשוב לרחשי הלב של האב. נדמה, שכל מלמול ומבע משתמרים בנפשו הקשובה והרגישה. אביו המתפרנס ממקצוע הרצפות נראה לבן כמי שממלא שליחות בעלת ערך נעלה עבור ילדיו:

"ושם אבי עובר מאריח לאריח בעצב  
וחש אותו כאלו מלחש:  
צריך לחבר, שהילדים ידעו ללכת, קצת דבק,  
קצת מלט, קצת רצף."

הבן, מכוח האהבה לאביו ומכוח הפיוט, מרים ומרומם את אביו מן הרצפה אליה הוא כורע בעבודתו הקשה כרצף ומעניק לו תחושת שליחות כלפי בניו – לדבוק במסורת האבות ולשמור על רציפות התרבות והמורשה המשפחתית. האב דואג לעתיד נכדיו. הוא מתבונן וקורא במחברותיהם. יונק מכתבתם את טעם הילדות והתמימות:

"אנחנו נשארים תמיד ילדים, ילדי,  
ראחת אל איאם, הלכה הנשמה  
אבל כלנו באותו ספר, ואלוהים עדי,  
כל החלומות עדין.....  
באותה מנהרה,  
באותו הזמן".

האם כוונתו למנהרת הזמן שסופה להביא את כולם אל עולם שמעבר לחיים. אל המוות? או שכל משפחתו זכתה להישאר באותה מנהרת זמן, זמן גנוז ושמור, שחיים וניזונים ממנו מדור לדור? הפרוש השני מתאים יותר לדמותו של האב כפי שהיא מצוירת בשירים. האב זוכה לקינה מופלאה מפי בנו, לאחר מותו. בשיר "אבי אבי" - עמ' 70, המעלה בזכרון הקורא תמונה תנכ"ית מפעימה – אלישע הנביא הרץ אחרי מרכבת האש של אליהו המעלה אותו בסערה השמימה. והוא קורא אחריו בצער איום ובהערצה עצומה "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו". מבע כזה של צער והערצה נמצא בשיר "אבי אבי":

"והשירה מאין תמצא  
והתפילה לאן תבוא  
כי תמה לה הדרך, והלב יוצא  
אל החלום שלו, אל לבבו  
חלם מרפא לשבר, על מקדש  
ואתה אב הרחמים  
עד תם הבקר, עד סוף האור  
תתגדל ותתקדש".

.....  
אדוני שפתיו תסגור חייו תצפין  
לתת בלבנו בינה להבין  
....





יש קבלת הדין, והקדשת האל ביום בו הוא מקבל אליו את האב שהוא כ"טלה זך, טלה רך מתעטף בטלידתך", בעיני הבן, אביו מת כקורבן טהור ורך בשנים, למרות שמת בזקנתו. הבן נשאר עם חרדה לאובדן שירתו עם מות אביו – "השירה מאין", אבל מיד הוא מתאמץ להאמין "שהחלום עדין". הוא ימשיך את חלומו של האב – על מרפא לשבר האומה, על מקדש. במות אביו הוא מאמץ את חלומו. דמות האם – ניתן לומר במעט הפרזה, היא היהלום שבכתר נשמתו של המשורר. היא מקור החיים וטעם קיומם בהתהוותם המתמדת. שליחותה אינה בתחום הדת או הלאום. היא המעניקה את חום החיים ברובד הבסיסי שלו – המטבת, המאכלים, הריחות המגע, והצבע, אך גם ברבדים עליונים רוחניים – מוסריים. השירה והפיוט שהיא שרה בשעת הבישול, המבטאים את אהבתה, סבלה וגעגועיה לאישה המת. הבן מתבונן, מקשיב ומתאהב.

"אני עדין רואה אותך רוחצת את הארז בתוך הסיר,  
מוסיפה מים ומלח וחולמת לאט לאט  
עד שהבקר יאיר.  
המים הגיעו לרתיחה, אמא,  
הוסיפי שמן, כל דמעה שלך היא עדות,  
חכי חכי עד שכל הנוזלים יתאדו. לאט:  
"אין חיים, מאליש חֵיאת".

.....  
והיא שרה ורוקחת לאטה את השיר הקסום, האחד :  
"אין לי חיים, אהובי, בלתיך, מאליש חֵיאת".  
.... ומוסיפה צמוקים שטופים  
ורואה בעלה המת מציץ מן העננים  
וידיה נוטפות שקדים מלבנים עד דק

וכל הריסים מוארים והתריסים שרים:  
"מאליש חֵיאת מן הירכ ו'חדך"

המשורר ממשיך בתאור אמו בהתפעמות הולכת וגדלה אל קרשצ'נדו של שכרון חושים ואהבה שאין למעלה ממנו, כששפתו מרמזת לשיר האהבה הגדול ב"שיר השירים":  
"התערבת מוכנה, ריח נרדים, ריח שכר  
זו מתנת נשמתה, אבוקה רוטטת, מיום ליום,  
משואה מאותתת מהר להר  
עד שהחיים ישובו אליה, מענגים, נמסים"

באין הבעל- האהוב עמה, ממלא הבן באורח קצת פרוידיאני את תפקיד הבעל-האהוב, המאהב:

אני מביט בעיניך, טועם ושר, פשוט נסים  
זו שירתך, בורך עמה ארז, מתברר עולמה, מתבאר  
והולך, ואין לנו שיר אחר  
מלבדך, ואין חיים בלתיך  
כי את האחת,  
מאליש חֵיאת.

התגלות כזו לדמות אם לא נשמעה בשירתנו. יש בה חן של הגזמה פואטית, שנקראה בשירת ימי הביניים – הפלגה. ויחד עם זאת, היא נשמעת כנה ומשכנעת לגמרי. הבן מנציח בשיר-סיפור זה חווית אמת שחווה עם אמו האלמנה. לאם יש גם מורשת בלתי נשכחת של פתגמי חוכמה עממיים, שאותם היא משמיעה באוזני בני הבית בנסיבות המתאימות. הבן מקדיש שיר שלם לאמרות החוכמה של האם, שהוא מתייחס אליהם בהערכה מהולה בשחוק משועשע, ובכל זאת הם "עברו בירושה,

מלמדת חיים כתורה". בשיר – "פתגם נשבר, ירח פגום", מתוך "הזמן הגנוז" עמ' 52. האם שהתמודדה עם צער רצח שני אחיה, עם לידת ילד מונגולואיד, ושאר מצוקות שחיה זימנו לה, שמרה על חיוניות של אהבה, ויצירה בתחומי הבית. יותר מכך, היא מלמדת את בניה את טעם הסליחה והחמלה כלפי מי שפגע במשפחה, מתוך הבנה נפשית, שהרוע מקורו בצער גדול מנשוא, שהפוגעים לא ידעו כיצד להתמודד עמו. בשיר "מים קשים מים זכים" שם עמ' 55, מחנכת האם את בניה תוך כדי עבודת הכביסה הקשה ואומרת:

"נשארנו זכים, למרות השנאה והרע שם למעלה אצל השכנים"  
וכשבעלה של השכנה, זה שהיכה את הילדים, נהרג בתאונה, ובניה שמחים למותו היא פוקחת את עיניהם באור רגישותה הנשית:

"אל לכם ילדי, אולי שפכה עליכם כל מררתה

אולי צפתה שצעקת ילדים תהיה לה פה

תפתח את רחמה, תפתח שערי מרפא"

זוג השכנים לא הצליח להתמודד ללא כעס עם עקרותה של האישה. האם מלמדת עליהם סנגוריה, ואף משתתפת פעילה בניחום האישה. היא גומלת טובה תחת רעה.

הבן הצליח להפנים את מסר צדיקותה האנושית של אמו. הוא מסיים את השיר:

"כמה רציתי לשמח לאיד

אדון הסליחות

הבין צעקתי, הבין סליחתה."

אקט הסליחה שהאם הפגינה וחנכה בו את ילדיה, אינו נשאר במישור האנושי האוניברסלי, הוא מקבל אצל המשורר חקק, חיבור למקור התיאולוגי-יהודי. "אדון הסליחות, הוא האל, הוא מקור לסליחות, הוא יודע עד כמה היה קשה לילד להתאפק בשמחתו, והוא מקור סליחתה של האם. זו אינה גחמה אישית, אלא פעולה רוחנית – נפשית שהתאפשרה מכוח החיבור של האם והילד אל האלוהים הסלחן. כפי שהוא מופיע בפיוט מזרחי מושר וידוע – "אדון הסליחות", הכלול בפיוטים לימים הנוראים. לסיום אצטט כאן מתוך השיר הקצר והיפה, "הקסם של אימי" עמ' 45, הממצה את דמות האם ואת עומק חשיבותה וחיוניותה לנפש בנה המשורר:

"אין לה מאומה מלבד חייה.

אור זרוע בין השיטין, קסם

מיחד, אלה חיים שידעה ליצור

כמו קמח, כאלו הכל נטחן גרעין גרעין

באבני הריחיים.

כשכל הנשים ישבו על אבני מדרגות

משיבות רוח במניפותיהן רואות לכל עבר

ראו במצחה זהר כבוש

היא לשה את חייה את חיי כלנו."

המשורר מבדיל בין אמו לשאר הנשים, ומקנה לה תכונות נעלות של זהר רוחני, וכוחות נפשיים ורוחניים ללוש, להשפיע על אישיות ילדיה.

"ובעיניה ראתה את כל השדה החרוש"

היא גם ניחנה בראייה למרחוק. היא מעין נביאה הרואה את השדה החרוש ואת שינביט מתוכו בימים הבאים.

קשה שלא להתקנא במשורר שאמהותיו ואבותיו הם מקור גאוותו, כוחו ושירתו. ללא תסביכים וכמעט ללא רגשי אשמה, אלא כולה אהבה העולה על גדותיה, מציפה, משקה את תודעתו ומעניקה לו חיות.

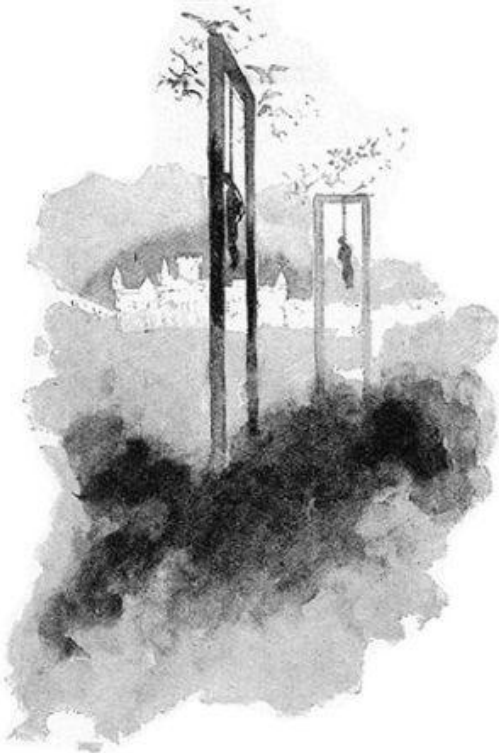


## עיין ערך תרגום

"אחרי הכל, שירה כְּשֶׁלְעֶצְמָהּ היא תרגום" (יוסף ברודסקי, 1977)

באחד מן המיליים שהגיעו אל תיבת הדואר שלי, פנה אלי אורי פאר, מורה לספרות בדימוס, ושאל האם יש בידי או שאני מכירה תרגום עברי לשיר "Tha Hangman" מאת מוריס אוגדן. עלי להודות על האמת – מעולם לא שמעתי על השיר או על כותבו. חיפוש קצר באינטרנט העלה שיר רב-בתים (30 ליתר דיוק), שקול וחרוז להפליא, ובעיקר מצמרר בתכניו. למרבה הפרדוקס, מוגדר שיר זה כשיר ילדים.

חיפוש אינטנסיבי נוסף ופנייה לאנשים מביני דבר בתרגום שירה, לא העלו כל פרטים על מוריס אוגדן, משורר השיר, והאיש נותר אלמוני. שתי עובדות היו לי ברורות מן התחקיר הקטן שעשיתי. שיר זה נפוץ ומוכר בארצות הברית ונלמד בבתי הספר ואין לו תרגום לעברית. בשנת 1964 נעשה סרט אנימציה קצר בן 12 דקות על השיר. הסרטון זכה לפרסים רבים. שיר זה עוסק בחלקים האפלים של המין האנושי ובתקופות חשוכות בהיסטוריה, החל מן השואה, דרך המקארתיזם וכלה בתפיסות עולמו של הארגון הגזעני הקו קלאס קלאן. הוא אינו "תלוי" זמן ומקום. החלטתי להתמודד עם האתגר, בעיקר בשל הקסם של השיר והשפעתו הרגשית עלי. מאיר צמח הצטרף אלי למסע ולפניכם התוצאה.



### התליין

מאת: מוריס אוגדן

תרגום: שרית שץ ומאיר צמח

למטה ירד וידו הוא שלח  
אל נכרי שהגיע מחבל נדח.  
רוחה הנשימה, כי סבלו של הלה  
מידו של תליין - לנו היא הקלה:

מבנה הגרדום ברחבת השפוט,  
עת בקר יעור, יעלם לצמיתות.  
לו דרך פנינו, שיחה נאלמה –  
מיראת התליין וכבוד לגלימה.

ביום המחר, שמש בקר עלתה  
על גג ורחוב, על העיר השקטה;  
נקשה ושחור באויר צח של יום,  
בככר בית-הצדק נצב עץ גרדום.

עמד התליין ברגלים פשוקות  
וידיו בחבלו המזהב עסוקות.  
גון עינו פעופרת, לסתו חד חנית,  
מראיתו תכליתית, חזותו ידענית.

אל עירנו צעד התליין קדור-פנים,  
ובגדיו מזהב, דם ואש מצחינים.  
על מרצפת הרחוב התהלך בדממה,  
ובככר בית-הצדק הציב לו במה.

לצד בית-הדין עץ הורם, עץ קלון,  
כדלת רחבו מפרכב עד חלון,  
תבנית לו צנועה, ועולה אך במעט  
על מסגרת הפתח של בית-המשפט.

ואנו תהינו בכל עת פנויה  
מה פשר החטא? מי ידון לתלייה?  
שפט התליין, אגרופו מקפל  
פתיל מזהב-קשורים בידיו מפתל.

למרות חפותנו הפחד לפת,  
בעיני העופרת העפנו מבט.  
אחד אז זעק: "הי, תליין, אל תדם!  
למי זה תכין את במת הגרדום?"

חמישי ושישי, ושוב בכי נחר  
"תלן, הי, תלן, הזה הנבחר?"  
"תכסיס תלנים מכר", הוא גאות,  
"להגמיש את קפיצי הדלתות התקועות."

חדלנו לשאל, התלן התישב  
את סכום מאזן הדמים לחשב.  
עוד יום רדף יום, וליל אחר ליל  
מבנה הגרדום כמפלצת גדל.

כנפות הגרדום נפתחו לרוחה  
כסו מכל צד הככר הפתוחה  
קורת התליה ממרום אימתני,  
על הקרת הטילה צלה השטני.

התלן את העיר אז חצה בסערה  
ברחוב השומם... בשמי הוא קרא.  
את רום הגרדום עיני אז סקרה,  
חשבת: הן נפש חיה לא נותרה

לתליה... התלן קרא שאבא לתת יד  
את מבנה הגרדום לפרק - ומיד.  
בתקוה ובטחה התקרבת אליו,  
אל עץ התלן ואל סבך חבליו.

אלי הוא חיך כשנגשתי קרוב  
אל ככר בית-הדין... בדממת הרחוב,  
חבלי התליה, מתוחים וגמישים,  
בידיו משתרגים כעדת נחשים.

הוא שרק לו פזמון, המלכדת סקר  
הדלתות נפערו בקול הלם מכר,  
אזי בחיוד של פקדה נוראה  
ידו על ידי שם ללא התרעה.

זעקתי: "תלן, הן השלית אותי,  
כי נועד הגרדום לך - זולתי,  
אותך לא שרתי, תלן מנוול,  
רמית אותי והולכת שולל!"

בעין העופרת נצת שוב זיק חד:  
"רמיתך?... השלית? אני האחד  
שדברתי אמת, תשובותי כה פנות,  
הגרדום רק לך הן נועד להיות."

"ומי העניק לי שרות מלבב,  
נתלה בתקוה - ונפשו מוגת-לב.  
היכן כל השאר שיכלו לערב  
יחדיו לצדך לכחו של הטוב?"

כלנו זעקנו: "תלן, האין די  
בנכרי מאתמול? הוא יספיק בודאי."  
נדהמנו, לפתע נפלה דומיה:  
"הו, לא עבורו הוקם עץ התליה."

בעין העופרת נצת אז זיק חד  
במקום מענה, כמו חידה לנו חד:  
"האיש שייטיב לשרתני עד תם,  
בחבל זכה - כמתנת הגרדום."

הביט בקהל וצחוקו נהמה:  
"בלבכם יעלה פי מטרת המהומה  
היא לתלות איש אחד? הן בזאת אעסק:  
החבל חדש ואותו יש לבדק."

בדממה - זעקה: "הו, בושה וכלמה!"  
לתוכנו צעד התלן - שחור גלימה;  
מול האיש נעמד "התתמד", כך גזר,  
"בנדון שהיה לגרדום רק בשר?"

על זרועו של האיש יד קשה ננעלה  
נרתענו אחור באימת בהלה.  
והדרך פנתה, לא השמענו מלה,  
מפני הגלימה... אחוזי חלחלה.

בלילה ראינו טרופים מביעות  
את גרדום התלן מתעצם בלי לאות.  
יונק מהדם הנגר בין טרשים,  
הצמיח לו עץ התליה שרשים.

וכעת הוא רחב, וגדול אך במעט  
ממרחב מדרגות פתח בית-המשפט,  
גבה עד הגיע לאמצע הקיר -  
הכתבת עליו בגבהו הוא מסתיר.

שלישי שלקח, לו יצאו מוניטין  
של כילי, נושך נשך, כופר הוא ומין,  
"מה זה לכם", התלן אז תהה,  
"עם ברנש יהודי שנועד לתליה?"

ואנו זעקנו "הזה האחד  
שאותך כה שרת? נאמן במיוחד?"  
חיך התלן: "זו תכנית רצויה  
לודא את חזקה של קורת התליה."

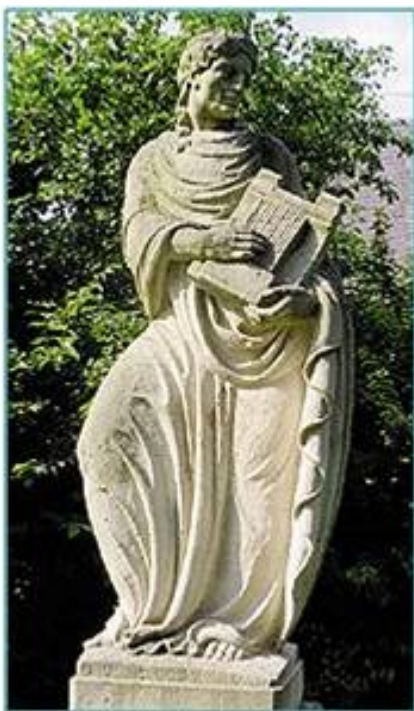
האיש הרביעי שלותנו קרע,  
בשיר קדורני, מאשים ונורא.  
"ומה ענינכם בנדון לכליה -  
שחור ושונה", התריס איש התליה.

"מתו!" עֲנִיתִי, וּבְמֵאוֹר פָּנִים  
"נִרְצָחוּ, " אֵז תִּקַּן הַתֵּלֵן וְהַטְּעִים.  
בְּתַחֲלָה הַנְּכָרִי... יְהוּדֵי הַשָּׁנִי;  
רַק מָה שְּׂאֲפִשְׂרֶת, עֲשִׂיתִי אֲנִי.

מֵעֲלֵי הַקּוֹרָה שְׁחֶסְמָה שְׁמֵי מְרוֹם,  
הַרְגִּשְׁתִּי בּוֹדֵד בְּעוֹלָם, כְּמוֹ עִירִם,  
הַתֵּלֵן אֶסְרֶנִי... וּבְכָל הָאֲזוֹר  
לֹא בָקַע קוֹל אָדָם שֶׁיִּצְעַק לוֹ "עֲצֹר!"



**דצימוס מגנוס אוזוניוס** (310 - 395), היה משורר רומי, יליד בורדיגלה (כיום בורדו שבצרפת) לאב שהיה רופא. קיבל חינוך משובח בלטינית, פילוסופיה ותורת הנאום. אחרי שסיים את חוק לימודיו שימש כפרקליט, אך העדיף להיות מורה. ב-334 הקים בית ספר לפילוסופיה בבורדו וזכה לפרסום רב. ב-367 הוזמן על ידי הקיסר ולנטיניאנוס הראשון (321 – 375) כדי לשמש מורה פרטי לבנו, הנסיך גרטיאנוס. במות הקיסר ולנטיניאנוס, ירש בנו גרטיאנוס את קיסרות רומי המערבית ומינה את אוזוניוס למושל איליריה, איטליה, אפריקה וגליה בזה אחר זה. ב-379 מינה אותו לקונסול. ב-383 נרצח הקיסר גרטיאנוס, ואוזוניוס שב לאחוזתו שליד העיר בורדו, ונשאר שם עד מותו ב-395. את השיר "לאשתי" כתב לזכר אשתו שמתה בצעירותה, לאחר שילדה לו שני בנים. יצירתו המפורסמת של אוזוניוס היא הפואמה "מוזלה", בה הוא מתאר את הנוף הכפרי של אזור הנהר מוזל, את הגבעות המכוסות בגפנים, את קריאותיהם של הרועים ואת הדייג המשליך חכתו למימי הנהר. כשפרש לאחוזתו בימי זקנתו המשיך אוזוניוס לכתוב שירה, ובין היתר תיאר את עבודת האדמה, ובמיוחד את גידול הגפנים, באזור מולדתו שבסביבות העיר בורדו. (כיום נמצא שם יקב ידוע הקרוי על שמו Chateau Ausone).



שירתו של אוזוניוס כתובה בסגנון קל ושוטף, המזכיר את זה של ורגיליוס. הוא היה משורר נחשב מאד בעיני בני זמנו, אם כי ההיסטוריון האנגלי גיבונס, במאה ה-18 ("שקיעתה ונפילתה של האימפריה הרומית") כתב: "תהילתו של אוזוניוס היא כתב אישום כנגד הטעם של תקופתו". זה מה שקורה כשהיסטוריון נעשה למבקר שירה.

## לאשתי

תרגום: לאה גולדברג

רְעִיתִי, נְחִיָּה כְּאֲשֶׁר חִינּוּ, נִשְׁמַר נָא  
שְׁמוֹת הַחֲבֵה מֵאֵז לַיִל-הַדּוֹדִים הַרְאִשׁוֹן.  
לֹא, לְעוֹלָם לֹא יְבוֹא יוֹם בּוֹ יִזְקַן לְבַבְנוּ.  
נַעַר אֲנִי לְךָ תָּמִיד, אֶתְּ לִי יִלְדָה עַד עוֹלָם.  
לוֹ גַם מְנַסְטוֹר זְקֵנְתִי, וְאֶת הַיָּמִים תִּאָּרִיכִי  
מִן הַסִּיבִילָה אֲשֶׁר קוֹמָה הִזָּה מְקַדְּשָׁה,  
לֹא תִכְרִיעֵנּוּ לְעַד עֲרִיצוֹת הַזְּקֵנָה הַמְּפֹלָגָת,  
לֹא, כִּי נִקְצֹר יְבוּלָה וְהַשָּׁנִים לֹא נִסְפָּר.

פסל של אוזוניוס, מן המאה ה-19, ליד נהר המוזל

## על ספרית העיוורים ממקור ראשון

נשאלתי ע"י שרית שץ, מה היא הספרייה בנתניה עבורי כקורא עיוור?  
 מדובר בספרייה, המשאילה בעיקר תקליטורים וקלטות, שעליהם מוקלטים ספרים.  
 הספרייה היא המייצרת את הספרים המוקלטים האלו. היא הוקמה כספריית ברייל כאשר  
 מתנדבים רואים העתיקו עבורנו ספרים. עם השנים היא התפתחה וכיום יש בה מדורים  
 רבים כגון: ספרי לימוד, השכלה גבוהה, ספרות יפה לכל הגילאים, יהדות וספרי קודש  
 ועשרות כתבי-עת בתחומי מדע, תרבות, ספורט, בריאות ועוד ועוד. חשוב לציין,  
 שלמרות, שרק מיעוט בקרב העיוורים קוראים כתב ברייל, עבור עשרות חרשים-עיוורים  
 הספרים ולקטי העיתונות שמכינה עבורם הספרייה, הם הקשר היחידי לעולם התרבות  
 ולמקורות המידע.  
 תארו לעצמכם, שלצד ספרי שירה בכתב ברייל של גדולי המשוררים שלנו, ישנם גם ספרי  
 שירה מוקלטים המוקראים למשל ע"י דן כנר!!!  
 לאדם עיוור כמוני מילדות, הספרייה היא התשתית התרבותית וההשכלתית שלי והיא  
 גורם מרכזי התורם להיותי אדם מאושר.  
 אני נמנה עם קוראיה מעל ליובל שנים ומאז בגרתי אני גם גאה להיות בין המעלים  
 תרומה לספרייה פעמיים בשנה.  
 עבור אנשים המאבדים את הראייה כמבוגרים וקשישים, הספרייה עשויה להוות אחד  
 הגורמים המרכזיים, המחזירים להם את טעם החיים.  
 התרגשתי לגלות את קריאתה של שרית שץ לחברי החוג להצטרף לחותמים על העצומה  
 נגד סגירת הספרייה בנתניה וכיוון, שבעת כתיבת הדברים, פרט להבטחות לא השתנה  
 דבר ולא מועבר תקציב לספרייה, חשוב להמשיך ולעודד אנשים אכפתיים לחתום ולסייע  
 לנו.

קִבְּלֵנִי כְּמוֹת שְׂאֵנִי,  
 גַּם אִם נִשְׂרוּ כָּל עָלֵי לְעֵינַיִךְ.  
 הַפְּרִיחָה  
 בְּגִבִּי,  
 כְּכֹנֶף בְּגֵד עֵנִי-  
 הִיא תְּלוּיָה לִי צָחָה,  
 מִלְּבַדְּךָ!



שרית שלום,

תודה על המחווה למען ספרית העיוורים. אנו זקוקים לקולם של אלה המכירים בערכו  
 של הספר כדי להשפיע על אנשי משרד התרבות להעניק לנו תקציב ראוי כדי שגם  
 עיוורים ייהנו מחוויית קריאת סיפור, שיר, כתב ועת.

בברכה,

אורי כהן- מנכ"ל הספרייה המרכזית לעיוורים



## המדור לחיפוש שירים

דודי בן עמי

### "לב אם" מכיסו של פיני'לה

מבחינתי, זהו סיפור שראשיתו בשיר זמר שהיינו נוהגים לשיר בתנועת הנוער. בערב, משהיינו מגיעים ל"שירים עצובים", מיד הייתה עולה הנעימה שכינינו "בחלון של בית קט". הבנות היו מגבירות את קולן בסוף הבית, היכן שחוזרים על ארבע השורות האחרונות, ואנו, הבנים ענינו ב'קול שני' נרגש.

בחלון של בית קט  
העומד לו מן הצד,  
שם בעיירה בליטא,  
ילדים קטנים יביטו.  
לילדים שיער פֶּשְׁתִּים  
ולילדות צמות  
וְלִקְט שבתוכם  
זוג עיניים כְּפָהֶם.

כך חזרנו על הזמר פעמיים או שלוש, איש מאיתנו לא ידע המשך לשיר שאהבנו, בוודאי לא את שם מחברו או מתרגמו. לא היינו היחידים שהכירו את השיר, רבים אהבוהו ושרו אותו.

תמיד הייתה לי הרגשה שאנו מחמיצים המשך. ידעתי גם – ואיני מבין כיצד – כי השיר תורגם מיידית. אפילו שנים רבות אחרי כן הטרדתי את מנועי החיפוש של האינטרנט שמא אמצא המשך לשיר ולא עלה בידי.

והנה הפתעה: לא מזמן שוגר אלי כתב עת חדש, רבעון בשם "חיוך", ראשי התיבות של "חוג יוצרים כפר-סבא" ובו רשימה מעניינת של ראובן אדיבי ובסופה, השיר המלא בידי. לצידו תרגום מילולי של ראובן הנקרא "לב אם". בלדה יהודית שעלתה מתוך הווית הייסורים של תקופת השואה במזרח אירופה.

כאן מתחיל סיפור מרתק הרבה יותר. השיר נמצא, כתוב ביידיש, בכתב יד נאה, בכיסו של פנחס (פיני'לה) רוזן ז"ל, בן דודו של ראובן, שנפצע בקרבות משמר הירדן במלחמת השחרור, שכב פצוע בשדה שעות רבות ונפטר בבית החולים בצפת ביום ד' בתמוז, תש"ח, (11.7.1948).



פיני'לה נולד בוורשה ונדד מזרחה לתוך רוסיה בעת שהוריו ורוב אחיו נספו במחנה המוות טרבלינקה. הוא עבד קשה, נפצע ברגלו והתאמץ להגיע לארץ. בדרכי הבריחה הצליח להגיע אל אוניית המעפילים "הנרייטה סאלד", גורש על ידי הבריטים לקפריסין ורק באביב 1947 הגיע למשאת נפשו - לארץ ישראל. כאן פגש את דודי - ואת בן דודו ראובן שלימים יספר את סיפורו. פיני'לה הסתיר את מכאובי רגלו שנפגעה עוד ברוסיה, נקלט בעבודה כיוצק ברזל במפרץ חיפה ועם פרוץ מלחמת השחרור גויס לחטיבת כרמלי.

במבצע "ברוש", ביולי 1948, ניסו כוחות של החטיבה לאגף ממזרח את המובלעת שכבש הצבא הסורי באזור יְרֵדָה – משמר הירדן, להגיע אל גשר בנות יעקב ולנתק את הסורים

מערפם. באותה עת תקפו יחידות אחרות חלקן מחטיבת "עודד" את הסורים ממערב, מכיוון מחניים ואיילת השחר. הפעולה נכשלה, בעיקר בשל עדיפות הסורים באש תותחים, טנקים ואפילו כוח אווירי. היו גם עיכובים בצליחת הירדן וחוסר תיאום מספיק בין הכוחות. למעלה מתשעים לוחמי צה"ל נפלו בפעולה ויותר ממאתיים נפצעו.

פיני'לה היה בין הפצועים, הוא הושאר ודימם בשטח אויב שעות רבות, כשהגיעו המחלצים תוך התגנבות בלילה, לא הסכים להתפנות בלא הרובה. בידיש לחש: "א יידישע סולדאט ווארפט נישט אוועק א יידישער ביקס". (חייל יהודי איננו נוטש רובה יהודי), הוא פונה לצפת עם רובהו, שם כאמור נפטר מפצעיו. שניים מאחיו הצליחו אף הם להימלט מפולין, נתגלגלו למזרח הרחוק ומשם לארצות הברית, לפני פטירתם ביקשו להיקבר לצד אחיהם בבית העלמין בצפת.

זה האיש שבכיסו נמצא השיר שהעתיק "אָ מאַמעס האַרץ", בעברית "לב אם". פיני'לה לא ידע מיהו מחבר השיר ועל כן הקפיד וכתב: מאת. ?? ....

כך מביא אותו בן-דודו ראובן אדיבי כשלצידו תרגום לעברית. ראובן לא ידע כי יש לשיר לחן וממילא לא השתדל להתאים את המילים למשקל המתאים לנעימה. לפני שנפנה לבלדה עצמה: יש מה לחפש!

מיהו המשורר האידי?  
מי המתרגם שאת ראשית תרגומו שרנו בתנועה?  
היכן התרגום המלא?  
מיהו המלחין? או שמא זו נעימה עממית?  
(אולי גם, מי יהיו הזמר/ת שיבצעו את השיר בביצוע מחודש.)

אנו ממתינים לעזרתכם.

**לב אם, תרגום: ראובן אדיבי**

הרחק, בכפרון ליטאי,  
בחדר פינת,  
דרך אשנב זערורי,  
מציצים ילדים לחוץ.  
מתולתלי בלורית הנערים  
זהובות צמה הנערות  
וביחד עימם שם  
משקיף זוג עיניים שחורות.

עיניים שחורות חינניות  
של נערון קטון,  
שפתיים לנשיקות נועדות  
ושיער שחור, תלתלים  
אמא לכאן הביאתהו  
מעוטף, באישון הליל  
מנשקת ובוכה, . . . . .  
ולואטת אליו בלחישה:

**אָ מאַמעס האַרץ, מאת. . ?? .**

אין א ליטוויש דארפל ווייט,  
אין א שטיבל אין א זייט,  
דורך א פענסטער נישט קיין גרויס  
קוקן קינדערלעך ארויס.  
יונגערלאך מיט פלאקסען קעפ  
מיידעלעך מיט בלאנדע צעפ  
אונד צוזאמען דארט מיט זיי  
קוקען שווארצע אויגען צווי.

שווארצע אויגן פול מיט חן  
אוטן א נערעלע א קליין,  
ליפעלעך צום קושן נאר  
מיט געלאקטע שווארצע הער  
די מאמע האט אים דא געבראכט  
איינגעוויקלט שפעט ביי נאכט  
געקושט אים און געוויינט, . . . . .  
און שטילערהייט צו אים ערזאגט:



פון היינט, מיין קינד, איז דא דיין ארט,  
געדענק דיין מאמעס לעצטע ווארט:  
ס'איז דיין לעבן אין געפאהר  
כ'לאז דיך איבער דא דערפאר.  
מיט די קינדערשפיל זיך פיין,  
זאלסט שטיל, געהארשכאם, רואיג זיין:  
קיין אידיש ווארט, קיין אידיש ליד-  
פון היינט, מיין קינד, ביסטו קיין איד.

דאס קינד גיבעטן זיך ביי איר:  
כ'ויל נישט, מאמע, זיין אן דיר,  
לאז נישט איבר מיך אליין.  
און ס'האט געציטערט פין געוויין.  
זי האט אים צוגעזאגט א סך,  
נישט געהאלפן קיין שום זאך,  
עס האט געשריגן "ניין" און "ניין"  
כ'ויל נישט בלייבן דא אליין".

אין דער האנט גענומען אים  
און מיט א ציטערדיגער שטים,  
ווי א מאל אין שטוב ביי זיך,  
איינגשלעפענט אוף זיך.  
מיט רויטע אויגען פון געוויין  
געקושט דאס קעפעלע דאס קליין,  
געקושט עס מיט א הארץ פול שרעק,  
אליין געלאזן און אוועק.

א קעלט אין דרוסן און א ווינד.  
א שטים הערט זיך: אוי, מיין קינד,  
געלאזן דיך אוף פרעמדע הענט-  
אנדערש האב איך נישט געקענט.

מעטה, ילדי, כאן מקומך,  
וזכור מילת אמך, אחרונה:  
אלה חייך, על קרן הצבי  
ולכן כאן תישאר, ותחי.  
עם הילדים בנועם שחקה,  
שקט ושלו תהיה, גם רגוע:  
אף מלה באידיש, שום שיר-  
מהיום, ילדי, אינך עוד יהודי.

הילד מתחנן לאמא:  
איני חפץ, אמא, להיות בלעדייך,  
לעולם אל תזנחי אותי לבד,  
בחיל ורעדה, ביבבה.  
הבטיחה לו כהנה וכהנה,  
דבר לא הועיל,  
"לא ולא", זעק  
"ל'רוצה להישאר כאן לבד".

אחזה בידו  
ובחיבוק רועד,  
כמו פעם, שם בבית  
יישנתהו בחיקה.  
בעיניים אדומות מבכי  
נשקה לראשו הקט,  
נשקה בלב מבועת,  
והשאירתהו לבד.

כפור מלבר ורוח סועה.  
וקול נשמע: הוי, ילדי,  
נטשתיך ביד זרה-  
ודרך אחרת לא אדע.

.....  
תודה לראובן אדיבי ולמערכת "חיוך" שבזכותם ובאדיבותם אנו מביאים את השיר  
וסיפורו שוודאי לא תם.  
המבקשים לקבל את הרבעון "חיוך" יפנו ל- [מערכת "חיוך"](#)





## קוראים כותבים

שלום,  
נהנייתי מאוד לקרוא את השיר "גלגולו של מעיל" מאת קדיה מולודבסקי.  
אשמח לקרוא אצלכם באתר שירי ילדים נוספים.  
רועי שדה, בן 9 (בדיוק היום!) תלמיד כיתה ד.  
בית ספר הדמוקראטי בקרית אונו.



שרית יקרה שלום רב  
זה זמן רמה רציתי לכתוב לך ולהודות לך על שעות של שאר רוח שאני זוכה להן בעקבות השירים שמגיעים ממך "אל חלוני" ומביאים שמחה לנפש.  
לא ידעתי עליך דבר, ובעקבות כתב העת ששלחת לי, למדתי עליך, כמו גם על פעילותך המיוחדת והנפלאה. כתב העת ריגש אותי מאד – כל כך עשיר, רב רבדים ומעניין.  
אני אוספת לי את המצגות שלך ומדי פעם שבה וחוזרת אליהן ומתענגת לי ...  
את יוצרת עולם מופלא !

גילה.



שרית יקרה  
ראיתי את המצגת עם שירי ריקי דסקל. מה אומר לך? התרגשתי מאוד. השירים נ פ ל א י ס. כמה יופי יש בשושנת הצער שלה. ואת ברגישותך הרבה והבנתך העמוקה - הוספת ויפית את השירים בעיצוב יפה עד מאוד ונוגע ללב. וכאילו לא די, חיברת והוספת את הקונצרט לפסנתר של רחמנינוב האהוב עלי במיוחד ותמיד מרגש אותי עד דמעות. קשה להכיל חוויה כה גדולה. בכלל, המצגות שלך - בנוסף לדעה קודמת שכבר היתה לי - מוכיחות בעליל כמה אין קשר בין פרסומו של משורר לבין גדולת שירתו שלך באהבה

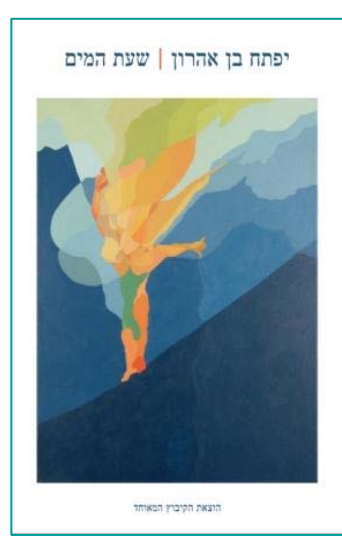
מיכל סנונית



# קריון הספרים

אנוג אאופזי פוסק

## יפתח בן אהרון "שעת המים"



יום רביעי 14.11.2007 20:00  
 ערב השקה עם צאת ספר השירים  
[למצגת שיריו של יפתח בן אהרון](#)

**משתתפים:**  
 פרופ' חמוטל בר יוסף – אונ. באר שבע  
 שרית שץ – עורכת כתב עת מקוון לשירה  
 יפתח בן אהרון – יקריא משיריו  
 נירית סטרול – ביצוע מולחן לשירים מהספר  
 אורי בן-דוד, ריצ'רד לסר – נגינה בקלרניט

קרן הספרים, רחוב המגדל 2 (בבנין מרכז ההנצחה) קרית טבעון 9533461-04  
[karonhasfarim@bezeqint.net](mailto:karonhasfarim@bezeqint.net)

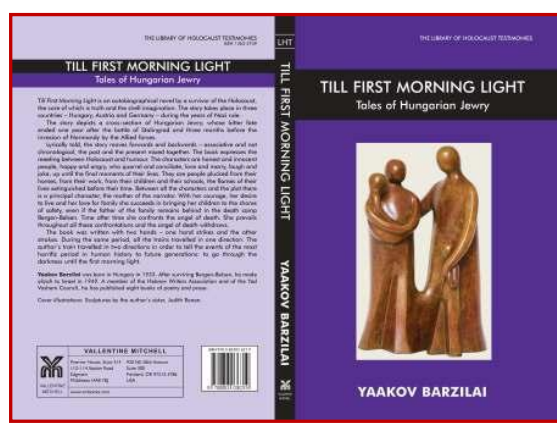
הכניסה חופשית



מערכת "עיין ערך שירה" מברכת את יעקב ברזילאי על הופעה בשפה האנגלית של הרומן מפרי עטו: "עד נר ראשון של בוקר" –

1933-1945, "TILL FIRST MORNING LIGHT" סיפורה של תקופה מזוית ראייה אישית. שואה והומור בספר אחד. מאופיין בכתיבה אסוציאטיבית, לא כרונולוגית. העלילה מתרחשת ב-3 ארצות: הונגריה, אוסטריה, וגרמניה. מוקדש לניצולים שנידונו למאסר עולם עם זכרונות פרך, בלי שיופחת שליש מהכאב.

[למצגת הספר בשפה העברית](#)



8/1/08

## הכשרת מנחים לסדנאות כתיבה

שירה ופרוזה 2008

סופרים ומשוררים מוזמנים להציג את מועמדותם לקורס מנחי הכתיבה היחיד בארץ ולפתח את יכולת ההנחיה והעבודה עם קבוצה. התוכנית מכשירה מנחים לעבודה עם כותבי פרוזה ושירה מרחבי הארץ.

### מטרות התכנית:

- בניית פרופסיה להנחיית כותבים ובניית תפישת עולמו המקצועית של המנחה
- פיתוח מיומנויות בכתיבת שירה ופרוזה
- פיתוח מגוון סגנונות משוב התואמים את הטקסטים, הקבוצה והמנחה
- גיבוש קבוצת עמיתים של כותבים מנחים

### אוכלוסיית יעד:

הקורס מיועד לסופרים ולמשוררים פעילים (בעברית ובערבית) העונים לקריטריונים הבאים:

- בעלי כתיבה איכותית ורציפה
- בעלי ניסיון ו/או יכולת בעבודה חינוכית ובהנחיה
- בעלי מחויבות להנחיית קבוצות כתיבה

### בין הנושאים שיילמדו בקורס:

- הקניית יסודות ההנחיה הקבוצתית - סוגיות תיאורטיות מרכזיות
- רכישת כלים מקצועיים בהנחיית תהליכי כתיבה – הקשר בין תוכן ותהליך
- סדנאות כתיבה לפיתוח המיומנות האישית של הכותב כמודלים להנחיה בסגנונות שונים
- פרקטיקום בהנחיית עמיתים ובקבלת משוב
- מפגשי העשרה עם משוררים וסופרים

### מבנה התכנית:

הקורס יכלול 12 מפגשים ו-2 ימי סדנת פרקטיקום. יפעל בימי ד' אחת לשבועיים החל מה- 9.1.08 בין השעות 16:00-20:30.

בחדר על שם אלישבע גרינבאום ז"ל במתא"ן, רחוב גרשון 41, ת"א. היקף הקורס- 104 שעות אקדמאיות.

מנהלת אמנותית - אגי משעול. משוררת.

מנחה קבוצות - ויקטור שבאר, פסיכולוג, מומחה בהנחיית קבוצות.  
לצדם ינחו אמנים אורחים וישולבו מפגשים עם סופרים משוררים.

להצגת מועמדות יש לשלוח עד לתאריך 20.11.07: קורות חיים, טקסטים – 6 שירים או 2 קטעי פרוזה קצרים עד בינוניים

ושיר או סיפור נבחר של כותב אחר והסיבה לבחירתו. בצרוף דמי הרשמה בסך 80 ₪ שלא יוחזרו.

לכתובת: מתא"ן ת.ד. 57250 ת"א 61571.

מועמדים מתאימים יזומנו לריאיון.

מחיר הקורס למשתתף – 3,480 ₪.

תעודה: בוגרי שנה א' יזכו בתעודת משתתף ויוזמנו להרשם לשנת המשך שתזכה בתעודת הכשרה מקצועית.

**לפרטים נא לפנות למיכל אברמוב בטלפון 03-6241001 שלוחה 212**

[michala@matnasim.org.il](mailto:michala@matnasim.org.il)

[www.matan-arts.org.il](http://www.matan-arts.org.il)

**מתא"ן צו"ט אמנות . נקודה**



**"הקוד הגנטי: מילה"**  
**הפנינג אמנות רב-תחומית.**  
**בית מיכל חוגג את פתיחת עונת התרבות תשס"ח**

הנכם מוזמנים לערב פתיחת שנה חגיגי בבית מיכל במוצאי שבת, ה-07/11/17 בשעה 20:00.

הפנינג התרחשויות אמנותיות שונות ומגוונות ברחבי הבית, כולן בהשראת טקסט – מלים – שפה.

המילה תהפוך לקוד הגנטי של כל אחת מהעבודות שיוצגו:

פתיחת תערוכתו של האמן חיים מאור "מילת מפתח"

במת מיצג – תמי רבן

מיצב סאונד ווידאו – רן סלוין

עבודת מחול וטקסט – ג'יל ואמנון דמתי

היוצרת והזמרת יסמין אבן בשירי משוררים

מגוון עבודות וידא-ארט – דורון סולומנס, דורון פורמן, ליליאנה קדישבסקי, דנה לוי,

אפרת עייני, לילך שטיאט, אלון שטיאט, איריס חבר, אילן גרין

בשעה 21:00 נתכנס לשמוע:

ד"ר דוד גורביץ ידבר על הטקסט כדמיון חופשי

המשוררת אפרת מישורי תקרא משיריה

הכניסה חופשית. יין, כיבוד, ודברים טובים!

**"בית מיכל", רחוב הגר"א 10 רחובות. 9467998-08**



## שונות

תודה לליאורה בן-יצחק שליקטה עבורכם כתובות לכתבי עת לשירה.

1. [iton77@actcom.co.il](mailto:iton77@actcom.co.il) - להפנות לעמית – "עיתון 77"
2. [uagassil@netvision.net.il](mailto:uagassil@netvision.net.il) - עוזי אגסי – "שבו"
3. [apireion@gmail.com](mailto:apireion@gmail.com) - ארז ביטון – "אפריון"
4. "פסיפס" כתב עת לשירה איתמר יעוז-קסט, מרים החשמונאית 25 ת"א.
5. [ktavet.mitaam@gmail.com](mailto:ktavet.mitaam@gmail.com) - יצחק לאור "מיטעם"  
הוראות שלהם כדלהלן: לשלוח בקובץ אחד.  
בעמוד ראשון להדפיס / ברוך בראונשטיין שירים ( לדוגמה)  
שורה מתחת את כתובת האימייל שלך  
עמוד הבא להדפיס / ברוך בראונשטיין ושם השיר  
שורה למטה כתובתך - האימייל שלך  
וקצת למטה בדף, להדפיס את השיר וכה הלאה והלאה
6. [carmelph@zahav.net.il](mailto:carmelph@zahav.net.il) - דוד ויינפלד "כרמל"
7. [keshetiv@barak.net.il](mailto:keshetiv@barak.net.il) - אהרון אמיר – "קשת החדשה" 8
8. [magma.poetry@gmail.com](mailto:magma.poetry@gmail.com) - מיטל ניסים - "מגמה" כתב עת לשירה
9. [aguda-sofrim@bezeqint.net](mailto:aguda-sofrim@bezeqint.net) - ציפי שחרור – "מאזניים"
10. [saritsz@netvision.net.il](mailto:saritsz@netvision.net.il) - שרית שץ - "עיין ערך שירה" כתב-עת מקוון
11. [droreydar@gmail.com](mailto:droreydar@gmail.com) "נתיב" כתב עת – דרור איידר
12. [office@helicon.org.il](mailto:office@helicon.org.il) "הליקון" כתב עת לשירה – עורך: אמיר אור  
לכל כתב עת לשלוח 2-3 שירים (בשום אופן לא את אותם שירים)

